ΠΑΝΔΩΡΑ.

15. ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ. 1853. ΤΟΜΟΣ Δ'. ΦΥΛΛ. 90.

Η ΘΥΡΑ ΤΟΥ ΚΗΠΟΥ.

(*Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ*).

—o—

Ἤμην πολλὰ νέος, ὅτε μοὶ διηγήθησαν τὴν ἑπομένην ἱστορίαν· ἀλλὰ τοσοῦτον ἐνετυπώθη εἰς τὸν νοῦν μου, ὥστε εἰς αὐτὴν σχεδὸν ὀφείλεται ἡ περίσκεψίς μου εἰς τὸ νὰ μὴ καταφρονῶ, ὡς σύνηθες κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, τὰ εἰλικρινῆ καὶ γενναῖα αἰσθήματα. Ἰδοὺ πῶς ἔμαθον τὸ μυστικὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον, μόνος ἐγὼ γνωρίζων σήμερον, δύναμαι νὰ διακοινώσω, ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ θάνατος τῶν κυρίων προσώπων τοῦ δράματος ἀπαλλάττει τοὺς πιστοὺς αὐτῶν τῆς κατηγορίας τοῦ ὅτι παρεβίασαν τὴν ἐχεμυθίαν.

Ἐν ἔτει 1818, ἐπεσκεπτόμην συχνάκις τὴν Κ. Γ. . . . πλουσίαν χήραν. Ἦτο τότε τεσσαρακονταετής, ὡραιοτάτη ἔτι, ὄχι δὲ καὶ φιλάρεσκος. Οὐδέποτε εἶδον γυναῖκα τόσον εὐμενῆ καὶ ἀξιοπρεπῆ. Ἦτο βεβαίως λίαν πνευματώδης· βαθεῖα ὅμως μελαγχολία συνώδευε πᾶν ὅ,τι ἔλεγεν· ἐγὼ δὲ, δεκαοκταετὴς ὤν, ἔχων δηλαδὴ ἡλικίαν καθ' ἣν εὐφυΐα θεωρεῖται ὁ σαρκασμὸς, δὲν ἠσθανόμην τὴν ὑπεροχήν της. Μετὰ πολὺν χρόνον μόνον παρετήρησα πόσον εἶναι δύσκολον νὰ ἔχῃ τις τόσα θέλγητρα ὅσα αὐτὴ, καὶ τόσην γλυκύτητα ἤθους καὶ χρηστοήθειαν. Χάρις εἰς τὴν οἰκειότητά μου μετὰ τῶν δύο της υἱῶν, οἵτινες ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἦσαν συσπουδασταί μου εἰς τὸ γυμνάσιον, ἐγενόμην δεκτὸς παρὰ τῇ Κ. Γ . . πτωχὸς ὢν μαθητὴς τῆς νομικῆς, ἄγνωστος καὶ ἄσημος. Ἡ μήτηρ των, ἐπιθυμοῦσα νὰ τοὺς εἰσαγάγῃ εἰς τὴν κοινωνίαν, δὲν ἠθέλησε νὰ διακόψῃ τὰς ἀρχαίας αὐτῶν σχέσεις, καὶ ἐλπίζουσα νὰ μεταβάλῃ εἰς φίλους τῶν υἱῶν της, τοὺς συμμαθητάς των, ἐδέχετο εἰς τὴν οἰκίαν της ἐκείνους, οὓς ἤκουεν ἐπαινουμένους. Ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοὶ, εὕρισκον τοσοῦτον ἐπαγωγὸν τὴν φιλοξενίαν της, ὥστε ἐτόλμων νὰ ἐπαναλαμβάνω τὰς ἐπισκέψεις μου συχνότατα, καὶ εἰς τὴν οἰκειότητά μου αὐτὴν ὤφειλον ἐμπιστοσύνην, ἥτις δὲν ἦτο οὔτε ἀπρεπὴς οὔτε ὕποπτος, καθόσον ἡ Κ. Γ. . . . μὲ ἐπεφόρτιζε νὰ συμβουλεύω τοὺς υἱούς της, μὴ θέλουσα νὰ τοὺς λυπῇ ἡ ἰδία διὰ τῶν παρατηρήσεών της.

Οἱ νέοι Γ. . . δυσηρέστουν τῳόντι τὴν μητέρα των·

καὶ αὐτὴ, τοσοῦτον εὐγενὴς καὶ τόσον διακεκριμένη, ἐλυπεῖτο βαθέως βλέπουσα αὐτοὺς ἐπιτηδευομένους, ὁμιλοῦντας ἀδιακόπως περὶ κυνῶν καὶ ἵππων, καὶ ἐπιθυμιῶν, καὶ κραιπάλης, καὶ τῶν τοιούτων.

Ἡ Κ. Γ. . . . ἠγωνίζετο ἐν τοσούτῳ νὰ καταπολεμῇ τὰς ὀλεθρίας ῥοπὰς τῶν υἱῶν της, καὶ κρίνουσα περὶ αὐτῶν διὰ τῆς γυναικείας καρδίας ἴσως δὲ καὶ διὰ τῶν γυναικείων ἀναμνήσεών της, συνεκρότησε περὶ ἑαυτὴν συναναστροφὴν οἰκειοτέραν εἰς ἣν ἐγένοντο δεκτοὶ μόνον ἄνθρωποι γνωστοὶ διὰ τὴν ἠθικήν των, καὶ δύο ἢ τρεῖς φίλαι τῆς οἰκοδεσποίνης, κομψαὶ, ὡραῖαι, καὶ λίαν ἀζιέραστοι. Ἡ δοκιμὴ ὅμως αὕτη ὀλίγον ἐπέτυχε παρὰ τοῖς δύο ἀδελφοῖς, διότι μίαν τῶν ἡμερῶν μετὰ τὸ γεῦμα, καθ' ὃ ἐκάθηντο πλησίον δύο χαριεστάτων γυναικῶν, παρετήρησα τὴν Κ. Γ. . . ἀποσυρθεισαν εἰς τὸ δωμάτιόν της, ἐνῷ οἱ λοιποὶ, περιεφέροντο εἰς τὸν κῆπον. Ἐμάντευσα τότε ὅτι οἱ βάρβαροι καὶ ἀπολίτευτοι τρόποι τῶν υἱῶν της πρὸς τὰς γείτονάς των, ἐπροξένησαν τὴν κατήφειάν της, καὶ λαβὼν τὸ θάρρος εἰσῆλθον νὰ τῇ ὁμιλήσω. Μετὰ μικρὰν συνδιάλεξιν, καθ' ἣν μόλις παρεπονέθη διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν υἱῶν της, μοὶ εἶπε·

— Τώρα σκεπτομένη βλέπω ὅτι τὸ σφάλμα δὲν εἶναι ὅσον ἐνόμιζα ἰδικόν των· ἀκολουθοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν πορείαν τοῦ αἰῶνος. Τὴν σήμερον καταφρονοῦσι πᾶν ὅ,τι πράττει ἄνθρωπος ἐπίσημος. Ὁ φόβος τῆς αὐτοκρατορίας μᾶς παρακινεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξυβρίζωμεν τὰς μεγάλας ἰδέας τῆς ἐποχῆς ταύτης, καὶ τὸ μῖσος κατὰ τῆς ἀρχαίας διοικήσεως καταγελᾷ τὰς ἱππότικὰς ἀφοσιώσεις αἵτινες εἶχον καταστήσει τὴν Γαλλικὴν κοινωνίαν τὸ πρωτότυπον τῶν λοιπῶν τῆς Εὐρώπης. Ἂν ἐξακολουθήσωμεν οὕτω, μετὰ δέκα ἔτη εἰς τὴν Γαλλίαν θὰ ἔχωμεν μόνον τοκογλύφους, δικηγόρους καὶ ἱπποκόμους. Οἱ περίπατοι θὰ γίνωσιν οἰνοπωλεῖα, καὶ αἱ αὐθουσαι καφενεῖα.

— Καὶ ὅμως, κυρία, ἀπεκρίθην, τὰ πάθη δὲν καταβάλλονται ἀπὸ τὰς ἕξεις, καὶ ὅταν ἐρεθισθῶσιν ἰσχυρῶς ἀποβαίνουσι. . . .

— Φρικτὰ σκάνδαλα, εἶπε διακόψασα τὸν λόγον μου, ἐγκλήματα ἴσως, ποτὲ ὅμως καθαρὰ καὶ ἀριλοκερδῆ αἰσθήματα καθιστῶντα εὐδαίμονα τὴν γυναῖκα ἥτις τὰ ἐνέπνευσε.

Κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν περιήρχετο ἔμπροσθεν τῶν παραθύρων τοῦ δωματίου ὁ κόμης Ν. . . . στρατιωτικὸς ἀνδρειότατος, καὶ πλήρης σπανίων προτερημάτων. Εἶχεν ἀπολέσει κατὰ τινα ἐκστρατείαν τὸν ἕνα τῶν βραχιόνων του, καὶ καθὸ ἀρχαῖος στρατιώτης ἦτο ἐν ἀργίᾳ. Ἡ Κ. Γ. . . . τὸν παρετήρησε μὲ τρυφεράν τινα συμπάθειαν, καὶ προσέθηκε παρευθύς·

— Παρατηρήσατε τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ εὐγένεια σᾶς ἐκπλήττει καὶ σᾶς παγώνει ἐνίοτε. Ἔκαμε διὰ μίαν γυναῖκα, ὅ,τι οὐδὲ κἂν ἤθελε φαντασθῆ κανεὶς ἀπὸ σᾶς τοὺς εὐφυεῖς καὶ οἰκματίας.

Τὴν παρεκάλεσα νὰ μοὶ διηγηθῇ τὴν ἱστορίαν αὐτὴν, καὶ ἀφοῦ ἐπ' ὀλίγον ἐσιώπησε διὰ νὰ ἐπινοήσῃ ὀνόματα, ἀναπολοῦσα μᾶλλον ἡδείας τινὰς ἀναμνήσεις, μοὶ διηγήθη τὰ ἑξῆς·

« Πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν, ἡ οἰκία τοῦ Κ. Λωρτὰλ, ἐφημίζετο μεγάλως διὰ τὰς συναναστροφάς της, παρὰ τὸ σύνηθες δὲ δὲν ἐγίνοντο οὔτε τὸν χειμῶνα οὔτε εἰς Παρισίους. Ὁ Κ. Λωρτὰλ, εἶχεν ὡραιοτάτην κατοικίαν πλησίον τοῦ Auteuil, ὅπου συνήρχοντο ἐπισημότατοι ἄνθρωποι. Μεταξὺ τῶν μᾶλλον συχναζόντων, ἦτο καὶ ὁ κόμης W. . . . Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν εἶχεν ἤδη ἀποκτήσει ἀρκετὴν φήμην ὡς στρατιωτικὸς· ἦτο πάντοτε πνευματώδης, καὶ τινες γυναῖκες ἀνέλαβον νὰ τὸν καταστήσωσιν ἄνθρωπον τοῦ συρμοῦ. Παραλείπω τὰς λεπτομερείας τοῦ πάθους τὸ ὁποῖον ἠσθάνθη ἐντὸς ὀλίγου διὰ τὴν Κ. Λωρτὰλ· δὲν ἀναφέρω οὔτε τὰ τοῦ πρώτου ἔρωτός των. Ἔρχομαι εἰς τὸ προκείμενον.

Πρωΐαν τινὰ, περὶ τὰς δύο ὥρας ὅτε τὸ σκότος, εἰ καὶ ἐν καιρῷ θέρους, ἦτο μέγα, παράθυρόν τι ἤνοιξε σιωπηλῶς εἰς τινα τῶν γωνιῶν τῆς ἐπαύλεως τοῦ Κ. Λωρτὰλ, καὶ ἄνθρωπός τις κατέβη ἔτι σιωπηλότερον. Γυνή τις, κύπτουσα ἐκτὸς τοῦ παραθύρου, τὸν ἠκολούθει διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀγωνιῶσα. Ὅτε δὲ κατέβη ἐκεῖνος ἔνευσαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ Κ. W. . . . διότι ἦτο αὐτὸς, ἔγειναν ἄφαντος εἰς τὰ περὶ τὴν οἰκίαν ὡραῖα δάση. Ἡ Ἀμαλία ἔμεινεν εἰς τὸ παράθυρον. . . »

Ἡ Κυρία Γ. . . . ἔπαυσεν ἐνταῦθα, καὶ μὲ ὕφος ἀμήχανον ἐπανέλαβε λέγουσα·

— Ἡ Κυρία Λωρτὰλ ἐκαλεῖτο Ἀμαλία.

Δὲν ἠθέλησα νὰ κάμω τὴν παρατήρησιν ὅτι καὶ ἡ Κ. Γ. . . . οὕτως ἐκαλεῖτο· αὐτὴ δὲ ἐξηκολούθησεν·

» Ἡ Ἀμαλία ἔμεινεν εἰς τὸ παράθυρον μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ Κ. W. . . ἔρθασεν εἰς τὴν θύραν τοῦ κήπου, καὶ τότε ἀπεσύρθη. Ἀλλ' εἴτε τὸ παράθυρον ἔτριζε κλειόμενον, εἴτε ἡ θύρα τοῦ κήπου ἐκλείσθη μὲ ὀλιγωτέραν προσοχὴν τῆς συνήθους, εἴτε ἄνθρωπος ἐκραύγασεν, ἡ Ἀμαλία ἤκουσεν ἀσυνήθη τινὰ ἦχον. Ἤνοιξεν ἐκ νέου τὸ παράθυρον καὶ ἠκροάσθη ἐπὶ πολὺ· ἀλλ' οὐδὲν ἠκούσθη πλέον, καὶ ἡ τελεία τῆς νυκτὸς σιγὴ τὴν καθησύχασεν. Ἦλθεν ἡ ἐπιοῦσα, καὶ μετ' ὀλίγον ἔφθασε καὶ ἡ ὥρα τοῦ προγεύματος. Ἡ Κ. Λωρτὰλ κατέβη εἰς τὸ ἐστιατώριον διὰ νὰ περιμείνῃ μετὰ τοῦ συζύγου της τοὺς κατοικοῦντας τὴν ἔπαυλιν. Κατὰ τὸ σύνηθες ἡ συνομιλία ὑπῆρξε ζωηρὰ καὶ εὔθυμος· ὡμίλησαν δὲ πολὺ περὶ διασκεδάσεων καὶ ἰδίως περὶ τοῦ χοροῦ τὸν ὁποῖον ἔμελλε νὰ προσφέρῃ τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ἡ Κ. Λωρτάλ. Ἀλλ' αἴφνης ὁ Ἀντώνιος, ὁ κηπουρὸς τῆς οἰκίας, εἰσελθὼν ἀσθματικῶς εἰς τὸ ἐστιατώριον,

— Ἀ! θεέ μου! θεέ μου! ἀνέκραξε, τί ἦρα ἐκεῖ; Τετέλεσται. Θὰ μᾶς διαρπάξουν. Ναί, κύριε, κακοῦργοι ἐμβῆκαν εἰς τὸν κῆπον.

— Ποῖος ἐμβῆκεν εἰς τὸν κῆπον; ἠρώτησεν ὁ Κ. Λωρτὰλ, διακόπτων τὰς ἐπιφωνήσεις τοῦ Ἀντωνίου.

— Πῶς, κύριε! ἀνέκραξε ζωηρῶς ὁ κηπουρὸς, ποῖος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κῆπον; δολοφόνοι, κύριε, κλέπται ἔχοντες διπλᾶς κλεῖδας τῆς θύρας ἥτις φέρει εἰς τὸ δάσος.

Ἡ Ἀμαλία ὠχρίασεν. Ἀλλ' ὁ Ἀντώνιος ἔκραζε τόσον δυνατὰ ὥστε μόνον εἰς αὐτὸν ἐπρόσεχον ὅλοι. Ὁ Κ. Λωρτὰλ διέκοψε τὰς ἀτελευτήτους ἐπιφωνήσεις του, καὶ τὸν ἠρώτησε τί εἶδε καὶ ἐφοβήθη τόσον πολύ.

— Πῶς, Κύριε! ἀνέκραξε σχεδὸν ὠργισμένος ὁ πτωχὸς κηπουρὸς, τί εἶδα; Ἰδοὺ τί εἶδα.

« Ταῦτα δ εἰπὼν ἐρρίψεν ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐνώπιον τοῦ Κ. Λωρτὰλ, δύο δακτύλους συντετριμμένους καὶ ἠκρωτηριασμένους· ὅλοι ἀνέφριξαν. Ἡ Ἀμαλία ἀφῆκε κραυγὴν, ἀλλ' ἀμέσως ἐνθυμηθεῖσα ὅτι διεκόβευεν οὕτω τὴν ζωήν της καὶ ἐκείνην τοῦ ἐραστοῦ της, ἀνέλαβε γενναιότητα. Διαρκούσης τῆς σιωπῆς ἥτις διεδέχθη τὴν φρίκην τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν ἡ θέα τῶν αἱρατηρῶν ἐκείνων λειψάνων, ὁ κηπουρὸς ἐξηκολούθησε·

— Ναί, κύριε, εὑρέθησαν σφιγμένοι ἀπὸ τὴν θύραν τοῦ κήπου· ὅτι δὲ ἦσαν κλέπται καὶ δολοφόνοι οἱ εἰσελθόντες, καὶ ὅτι ἦταν πολλοὶ, ἐξάγεται προφανῶς ἀπὸ τοῦτο, ὅτι ἡ θύρα ἐσφιγξε τοὺς δακτύλους, καὶ τοὺς συνέτριψεν· ἀπεκόπησαν ὅμως διὰ μαχαίρας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον κανεὶς δὲν εἶναι τόσον γενναῖος νὰ πράξῃ μόνος.

» Ὁ Κ. Λωρτὰλ παρετήρησε μετὰ κατηφοῦς προσοχῆς τοὺς δακτύλους, εἶτα δὲ, περιφέρων ἀλλόκοτον βλέμμα πέριξ τῆς τραπέζης, χωρὶς ὅμως νὰ προσηλώσῃ αὐτὰ ἐπ' οὐδεμιᾶς γυναικὸς, οὔτε ἐπὶ τῆς Ἀμαλίας αὐτῆς, εἶπε μειδιῶν πικρῶς·

— Τὸ δέρμα τῶν δακτύλων αὐτῶν εἶναι λεπτότατον καὶ οἱ ὄνυχες καθαροὶ καὶ περιποιημένοι· ἀμφιβάλλω λοιπὸν ἂν ἀνήκουσιν εἰς κλέπτην· τί λέγετε, κυρία;

» Ἕκαστος τῶν λόγων τούτων εἰσήρχετο καίων καὶ ὀξύτατος εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἀμαλίας. Οἱ ὀδόντες της συνεκρούοντο, δὲν ἔβλεπε πλέον. Αἱ ζωηραὶ ὅμως ἐπερωτήσεις τὰς ὁποίας μετὰ τὴν ὁμιλίαν ταύτην ἀπεύθυνον αἱ κυρίαι πρὸς τὸν Κ. Λωρτὰλ, δὲν ἀφῆκαν νὰ παρατηρηθῇ ἡ ταραχή της. Ἡ ἀγανάκτησις τῶν λοιπῶν ἐκάλυψε τὸ αἶσχος τῆς Ἀμαλίας. Ἐν τούτοις ὁ Κ. Λωρτὰλ, ἀφοῦ ψυχρῶς ἐζήτησε συγγνώμην, ἠρώτησε τὸν Ἀντώνιον ἐὰν τὰ ἴχνη τοῦ αἵματος ἔβλεπον καμμίαν ἰδιαιτέραν μαρτυρίαν.

— Ἀδύνατον, εἶπεν ὁ κηπουρὸς, παύουσιν εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας.

— Καὶ δὲν ἀνεκάλυψες τίποτε πλειότερον, προσέθηκεν ὁ Κ. Λωρτὰλ, τίποτε δυνάμενον νὰ μᾶς φωτίσῃ ὀλίγον, κανὲν τεμάχιον ὑφάσματος, κανὲν μαστίγιον, κανὲν κλειδίον, ἢ τέλος, τίποτε ἄλλο ἀνῆκον εἰς τὸν πληγωθέντα;

— Ὄχι, κύριε, ὄχι, δὲν ἀνεκάλυψα τίποτε, ἀπήντησεν ὁ κηπουρός· ἀλλ' ὡς ἀπόδειξιν ὅτι ἦσαν πολλοὶ, καὶ ἑπομένως λῃσταὶ, σᾶς λέγω ὅτι εἷς ἐξ αὐτῶν ἐσπόγγισε τὸ μαχαίριον μὲ τεμάχιον χαρτίου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἷς μόνος καὶ μὲ χεῖρα στερουμένην δύο δακτύλων ἀδύνατον νὰ κάμῃ. Ἰδοὺ τὸ ἔβαλα εἰς τὸν κόλπον μου.

— Δός με, ἀνέκραξε ζωηρῶς ὁ Κ. Λωρτὰλ, καὶ ἀγωνιῶν ἥρπασε τὸ καθημαγμένον χαρτίον, τὸ ὁποῖον τῷ ἔτεινεν ὁ Ἀντώνιος· τὸ παρετήρησε δὲ μετὰ προσοχῆς ὥστε ἡ Ἀμαλία ἤκουε τὴν καρδίαν της πάλλουσαν. Παρευθὺς ὁ Κ. Λωρτὰλ τὴν ἠτένισε, καὶ, τείνων πρὸς αὐτὴν τὸ χαρτίον, τῇ εἶπε χωρὶς ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἶχεν ὑποψίαν·

— Ἐξέτασε τοῦτο τὸ χαρτίον, καὶ θὰ συμφωνήσῃς μ' ἐμέ. Ἰδοὺ πτυχὴ βαθεῖα καὶ εὐδιάκριτος, ἐδῶ ἔθεσαν τὸ κοπτερὸν μέρος τῆς λεπίδος· ἑκατέρωθεν παρατήρησε τὰς δύο ταύτας πτυχὰς μόλις φαινομένας, κάτωθεν τῶν ὁποίων εὑρίσκεται εἰσέτι αἷμα. Τὸ μαχαίριον αὐτὸ, δὲν ἦτο ἐκ τῶν κοινῶν, ἀλλὰ ξιφίδιον, μὲ λεπίδα πλατεῖαν καὶ ὀλίγον τετράγωνον.

— Μάλιστα, ξιφίδιον ἦτο! ἐφώναξεν ὁ Ἀντώνιος, ἦσαν λῃσταί, ἰακωβῖνοι!

Ὁ Κ. Λωρτὰλ ἐπιβαλὼν ἀποτόμως σιγὴν πρὸς αὐτὸν, τὸν ἀπέπεμψεν. Ἡ Ἀμαλία, λαβοῦσα τὸ χαρτίον, μηχανικῶς πως, ὡς οἰκοδέσποινα φιλοξενοῦσα τοὺς ὁμοτραπέζους, τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν γείτονά της, ὅστις τὸ ἐξέτασε μετὰ περιεργείας, καὶ νέαν ἐμποιῶν φρίκην εἰς τὴν καρδίαν τῆς δυστυχοῦς Ἀμαλίας, προσέθηκεν ἀμέσως·

— Δὲν βλέπετε κάτωθεν τοῦ αἵματος εἶναι κάτι γεγραμμένον!

— Νὰ ἰδῶ, νὰ ἰδῶ! ἐφώναξεν ὁ Λωρτὰλ, μὲ βλέμμα διάπυρον καὶ μὲ φωνὴν ἠλλοιωμένην· λαβὸν δὲ τὸ χαρτίον ἀνέγνωσεν εἰς μίαν ἄκραν αὐτοῦ τὰς ἑξῆς λέξεις·

« *Ὁ Κύριος καὶ ἡ Κυρία Λωρτὰλ λαμβάνουσι τὴν τιμὴν νὰ προσκαλέσωσι . . .* » Ἐστάθη δὲ ἐνταῦθα διότι τὸ χαρτίον ἦτο ἐσχισμένον.

» Αἱ συλλαβαὶ τῆς φράσεως ταύτης, ἀναγνωσθεῖσαι διὰ μέσου τοῦ αἵματος ἤχησαν ὡς κώδων θανάτου εἰς τὰ ὦτα τῆς Ἀμαλίας. Ὁ Κ. Λωρτὰλ ἐζάρωσε τὸ χαρτίον μὲ φρικτὴν ὀργὴν τότε πρῶτον, καὶ ἀνακαλύπτων τὴν θύελλαν τῆς ψυχῆς του, ἀπετάθη ἀγριωπῶς πρὸς τὴν γυναῖκά του, εἰπὼν·

— Θὰ ἰδῶμεν, κυρία, ποῖος τῶν προσκεκλημένων θὰ λείψῃ ἀπὸ τὴν ἑσπερινὴν διασκέδασιν.

» Εἶπε καὶ ἐξῆλθεν, ὅλοι δὲ τὸν ἠκολούθησαν, ἐν σιωπῇ πλήρεις ὑποψιῶν. Ἡ Ἀμαλία ἔμεινε μόνη, καὶ κατὰ πρῶτον ἐτόλμησε νὰ ἀτενίσῃ τὰ φρικτὰ τῆς κατηγορίας πειστήρια. Τὰ ἐκύττταξε, καὶ ἀναγνωρίσασα τοὺς δύο δακτύλους, τοὺς τόσον ὡραίους ὄνυχας, οἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον εἵλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ συζύγου της, τοὺς ἔλαβεν.

Ἐνταῦθα ἡ Κ. Γ. . . ἔπαυσε καταβληθεῖσα ἐκ τῆς φρικτῆς διηγήσεώς της. Ἐνόμισα ὅτι ἐτελείωσε, καὶ διατελῶν ἔτι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν μ' ἐπροξένησεν ἡ διήγησις, εἶπα ζωηρῶς,

— Κρίνετε πολλὰ κακῶς, κυρία, τὴν νεότητά μας, λέγουσα ὅτι δὲν τολμᾷ νὰ πράξῃ ὅ,τι ὁ Κ. W!.

Ἡ Κ. Κ. Γ . . . μὲ ἠτένισε μὲ μειδίαμα θλιβερὸν, καὶ προσέθηκεν ἡσύχως·

— Ἀ! δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ἀφοσίωσις· ἡ περίστασις αὐτὴ δὲν ἐπιδεικνύει μόνη τὴν φροντίδα τὴν ὁποίαν ἔλαβε διὰ τὴν τιμὴν τῆς ἀγαπητῆς του. Ναὶ μὲν τὸ ν' ἀκρωτηριασθῇ τις, εἶναι φρικτόν. Ἀλλ' ἀκούσατε καὶ

τὸ τέλος τῆς ἱστορίας ταύτης. Ἐπλησίασα τότε ὀλίγον, καὶ τὴν ἤκουσα ἐξακολουθήσασαν οὕτω·

» Εἶναι ἀδύνατον νὰ σὲ περιγράψω τὰς θλίψεις, τὰ ἀπηλπισμένα σχέδια, τὴν ἀγωνίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατεσπαράσσετο δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἡ καρδία τῆς ταλαιπώρου Ἀμαλίας. Ἀλλὰ συνέβη ἐπὶ τέλους εἰς αὐτήν, ὅ,τι συμβαίνει εἰς ἐκείνους τῶν ὁποίων ἡ δυστυχία δὲν συνεπληρώθη εἰσέτι· ἀόριστός τις ἐλπὶς τοὺς ὑποστηρίζει κατὰ τῆς συγκρούσεως τῶν τόσων δεινῶν. Ἡ ἀνάγκη τῶν κοινωνικῶν χρεῶν καὶ τῶν ἐφημέρων συνηθειῶν τὴν ἐβοήθησεν ἐπίσης, καὶ ἐνασχοληθεῖσα εἰς τὰς προετοιμασίας τῆς ἑσπερινῆς συναναστροφῆς κατέτριψε τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας. Τί νὰ σᾶς εἰπῶ; εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν λαμπρὰ καὶ γαληνιῶσα. Ἐρ' ὅσον ἡ ἐπικίνδυνος ὥρα ἐπλησίαζεν, ἐπὶ τοσοῦτον ᾐσθάνετο πλειοτέραν γενναιότητα. Ἔκαμε πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ κάμῃ ψυχὴ γενναία. Ἀντὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν δυστυχίαν νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτὴν μικρὸν κατὰ μικρόν, ἐφαντάσθη ὅτι ἔφθασεν ὅλη διὰ μιᾶς· ὅθεν ἔχουσα τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη θὰ ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς ἀτιμίας καὶ τοῦ θανάτου της, ἡτοιμάσθη γενναία εἰς τὸ νὰ ὑποκύψῃ τὸν τράχηλον εἰς τὴν καταστροφήν της.

» Ἡ συναναστροφὴ ἤρχισε καὶ οἱ προσκεκλημένοι ἤρχοντο σωρηδόν. Ὁ Κ. Δωρτάλ, ὄρθιος πλησίον τῆς θύρας, ἐπετηδεύετο μεγίστην εὐγένειαν πρὸς πάντας τοὺς ἐρχομένους. Ἐν τούτοις ἡ ὥρα προεχώρει, καὶ ὁ Κ. W... δὲν ἐφαίνετο· ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐρωτόληπτοι δὲν εἶχον ἔλθει εἰσέτι. Ἡ Κ. Δωρτὰλ ἦτο τότε ἀρκετὰ ὡραία, καὶ βεβαίως ἐνέπνευσεν εἰς πολλοὺς ἔρωτα, ὥστε αἱ ὑποψίαι τοῦ Κ. Δωρτὰλ ἦσαν ἔτι ἀμφίβολοι. Ἡ συναναστροφὴ ἐξηκολουθεῖ, ἀλλὰ πολλοὶ ἔλειπον· ἐξαιρέσει ὅμως τοῦ Κ. W... ὅλοι οἱ ἀπόντες ἦσαν γυναῖκες, γέροντες, ἢ ἀδιάφοροι. Ἡ Ἀμαλία τὸ ἔβλεπεν, ὁ δὲ σύζυγός της τῇ εἶπεν ἐνῷ διεβαινε πλησίον του,

— Ὁ κύκλος τῶν ὑποψιῶν μου περιορίζεται· δὲν μένουν πλέον ἢ τρία ὀνόματα· καὶ ἤδη θὰ ἐτόλμων νὰ ἐκλέξω μετὰ βεβαιότητος τὸν Κύριον...

» Καθ' ἣν στιγμὴν ἡτοιμάζετο νὰ προφέρῃ τὸ ὀλέθριον ὄνομα, τὸ ἤκουσε προφερόμενον θορυβωδῶς εἰς τὴν μεγάλην θύραν τῆς αἰθούσης, καὶ στραφεὶς εἶδε τὴν Κ. W... Ὁ Κ. καὶ ἡ Κ. Δωρτὰλ, ἐστράφησαν μετὰ τοσούτης σπουδῆς διὰ νὰ τὸν παρατηρήσωσιν, ὥστε οὔτε ἐκεῖνος οὐδὲ αὕτη εἶδον τὴν ἀμοιβαίαν ταραχήν των. Ἀλλ' ἡ θέα αὐτοῦ τοῖς ἐνέπνευσεν ὅλως διάφορα αἰσθήματα. Ὁ Κ. W... εἰσῆλθε, κρατῶν τὸν πῖλον ὑπὸ τὸν βραχίονα, τὴν μὲν ἀριστερὰν χεῖρα περιφέρων εἰς τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τοῦ ὑποκαμίσου του, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς σείων τὴν μακρὰν ἅλυσιν τοῦ ὡρολογίου του.

— Ἀ! δὲν εἶναι λοιπὸν αὐτός! ἐσκέφθησαν συγχρόνως ὅ τε Κ. καὶ ἡ Κ. Δωρτάλ.

— Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ τὸν ὑποπτεύωμαι, εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ σύζυγος αἰσχυνόμενος καὶ τεθορυβημένος.

— Ἀ! δὲν ἐπληγώθη αὐτός! εἶπε κατ' ἰδίαν καὶ ἡ περίλυπος Ἀμαλία.

» Ὦ! ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, πόσον τὸ πᾶν ἤλλαξε δι' αὐτήν. Ὁ φόβος τοῦ κινδύνου της ἐξέλιπεν, ὁ ἐραστής της ἐσώθη, ἡ ἀγωνία της ἔπαυσεν τόσον δὲ ἀνεκουφίσθη ἡ καρδία της, ὥστε ἂν ὁ Κ. Δωρτὰλ δὲν περιέμενε τοὺς λοιποὺς προσκεκλημένους, οἵτινες ὅμως δὲν ἦλθον, θὰ ἐμάντευε βεβαίως τὴν ἀλήθειαν. Πολλάκις, ὁ Κ. W... διέβη πλησίον της, καὶ τῇ ὡμίλησε μὲ τὴν συνήθη εὐγένειάν του. Ὁ χορὸς προυχώρει, καὶ πᾶς κίνδυνος ἐξέλιπε. Μετ' ὀλίγον τινὲς ἐπρότεινον νὰ χορεύσωσι, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, γαβόταν, φωναὶ δέ τινες ὠνόμασαν τοὺς περιφημοτέρους χορευτὰς, καὶ τὰς κομψοτέρας χορευτρίας. Ὁ Κ. W... ὠνομάσθη πρῶτος· μεταξὺ δὲ τῶν γυναικῶν τὴν δευτέραν θέσιν ἔδωκαν εἰς τὴν Κ. Δωρτάλ, ὥστε ἐστάθησαν ἀπέναντι ὁ εἷς τοῦ ἄλλου. Μεχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης λείψανόν τι ἀνησυχίας ἐτάραττε τὴν χαρὰν τῆς Κ. Δωρτάλ· ναὶ μὲν οὔτε ὑπέθετεν οὐδ' ἐμάντευε τίποτε, ἀλλ' ἐφοβεῖτο. Καὶ ὅμως πᾶσα ἀγωνία της ἐξέλιπεν, ὅτε εἶδε τὸν Κ. W. χορεύοντα μετὰ πλείστης ἐλαφρότητος καὶ ἐντελείας ἐνώπιον πάντων οἵτινες τὸν ἔβλεπον μετὰ προσοχῆς. Τὸ βλέμμα καὶ τὸ μειδίαμά του ἦσαν κομψά, τὰ βήματα ἐλαφρὰ καὶ ἀλάνθαστα, παρουσίαζε δὲ ἐλευθέρως τὴν χεῖρά του εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ στηριχθῇ ἐπ' αὐτῆς. Ὅλα ταῦτα τοσοῦτον καθησύχασαν τὴν Κ. Δωρτὰλ ὥστε καὶ αὐτὴ ἐχόρευεν εὐθυμότερον. Ἐνῷ δὲ ἡ ταχύτης τῶν κινημάτων ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν νὰ σφίγξῃ ἀκινδύνως τὴν χεῖρα τοῦ Κ. W... ὡς διὰ νὰ τὸν συγχαρῇ διὰ τὴν εὐτυχίαν τὴν ὁποίαν δὲν ἤξευρεν, ἠκούσθη φωνὴ φρικτή.

— Ἀ! ἀνέκραξα, διακόψας ἀκουσίως τὴν Κ. Γ... θὰ ἐφώναξεν ὁ Κ. W.

— Ὄχι! ἀπεκρίθη ἡ Κ. Γ... μὲ ζωηρότητα ἀσυνήθη· ὄχι, κύριε, αὐτὸς οὔτε ὠχρίασεν, οὔτε ἐφώναξεν· ἡ φωνὴ ἦτον τῆς δυστυχοῦς Ἀμαλίας, ἥτις ἔπεσε λυποθυμήσασα, ὅτε ᾐσθάνθη ὑπὸ τὴν χεῖρά της τὴν ἠκρωτηριασμένην χεῖρα τοῦ ἐραστοῦ της, ἣν ἔσφιγξε, χωρὶς νὰ τὴν ἀντισφίγξωσιν οἱ δάκτυλοί του οἵτινες ἦσαν ἐκ βαμβακίου.

» Τὴν ἐπαύριον, ἰσχυρὸς πυρετὸς κατέλαβε τὴν Κ. Δωρτὰλ, καὶ ὁ Κ. W... ἐρχόμενος καθ' ἑκάστην ἔδιδε καὶ νέα δείγματα τῆς σπανίας ἀφοσιώσεώς του. Μετὰ μίαν ἑβδομάδα ἀπῆλθεν εἰς ἐκστρατείαν, παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ μυστικόν του.

— Καὶ τὸ ἐφύλαξε πάντοτε; ἠρώτησα.

— Μάλιστα, κύριε, ἀπεκρίθη πενθίμως, ἡ Κ. Γ. Μετά τινα καιρὸν ἐμάθομεν ὅτι εἰς μίαν συμπλοκὴν ἐξετέθη τόσον τολμηρῶς, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ὑποστῇ ῥρικτὴν ἐγχείρησιν.

Ὅτε ἐπέστρεψεν, εἶχεν ἕνα μόνον βραχίονα.

— Ἀ! ἀνέκραξεν ἡ Κ. Δωρτάλ, τί ἔκαμες;

— Ἔκαμα τὸ φρονιμώτερον, ἀπήντησεν ἀφελῶς ὁ Κ. W...

Μετὰ τὴν διήγησιν ταύτην, ἡ Κ. Γ... ἐβυθίσθη εἰς βαθεῖς λογισμοὺς, οὓς δὲν ἐτόλμησα νὰ διακόψω ὅπως τὴν συλλυπηθῶ διὰ τὰ ὅσα ὑπέφερε.

Π. Σ. Τ.

ΠΕΡΙ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ.

—o—

ΚΕΦ. Α'.

Περὶ γεννήσεως καὶ παιδικῆς ἡλικίας αὐτοῦ.

§. 1. Ἡ γέννησις τοῦ ἀνδρὸς τοῦ τοσαύτην κτησαμένου ἐπισημότητα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Κόσμου τίθεται ὑπὸ μὲν τοῦ Πλουτάρχου (ἐν βίῳ Ἀλεξ. 3.) κατὰ τὴν ἕκτην ἡμέραν τοῦ Ἑκατομβαιῶνος, τοῦ παρὰ τοῖς Μακεδόσι Λῴου, καθ' ἣν ἐνεπρήσθη ὁ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ναὸς, ὑπὸ δὲ τῶν νεωτέρων (ὅρ. ἐρεύνας Ἴδελερ ἐν ταῖς διατριβαῖς τῆς Βερολινίου Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν 1820 — 21 σελ. 269) κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Βοηδρομιῶνος τοῦ πρώτου ἔτους τῆς 106 Ὀλυμπιάδος ἢ 356 Π. Χ. Παραλείποντες τὰ τῆς γεννήσεως τούτου θαύματα, ὅσα ὁ Πλούταρχος διηγεῖται (βίῳ Ἀλεξ. 2. 3.) ἀρκούμεθα λέγοντες ὅτι ἤκουσεν ὁ Φιλίππος τὴν τῆς γεννήσεως τοῦ διαδόχου γηθόσυνον ἀγγελίαν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἁλώσεως τῆς Ποτιδαίας, τῆς νίκης τοῦ Παρμενίωνος, καὶ τῆς τοῦ ἰδίου *ἅρματος* ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἤτοι *τρισὶ νίκαις συγγεγεννημένον τὸν Ἀλέξανδρον*. Μήτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦν ἡ *Ὀλυμπιὰς*, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Νεοπτολέμου, τοῦ εἰς Ἀχιλλέα τὸ γένος ἀνάγοντος, ὡς ὁ Φίλιππος ἀνῆγεν αὐτὸ εἰς Ἡρακλέα. Τροφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου παρελήφθη ὑπὸ Φιλίππου ἡ *Λανίκη* ἢ *Ἑλληνίκη* (Ἀρρ. Ἀνάβ. Ἀλεξ. VI. 9. 3. Αἴλ. Ποικ. ἱστορ. XII. 26.), θυγάτηρ τοῦ Μέλανος ἢ Μέλαντος, ἀδελφὴ Κλείτου, τιμωμένη καὶ ἀγαπωμένη μεγάλως παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τὰς λέξεις τοῦ Κουρτίου. (VIII. 3. 20). «Hellanice, quae Alexandrum educaverat, soror Cliti haud secus quam mater a rege diligebatur.» — *Τὰ γενέθλια* ἑορταζόμενα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πέντε ἢ ἑπτὰ ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν, ἐκαλοῦντο *ἀμφιδρόμια* ἢ *δρομάμφια ἡμαρ*· διότι ἡ μαῖα περιῆγε τὸ ἀρτιγενὲς περὶ τὴν ἑστίαν, ὅταν ἐγίνετο καὶ ἡ ἀναγνώρισις ἐκ μέρους τοῦ πατρὸς, καὶ ἡ θύρα τῆς οἰκίας στεφάνοις ἐκοσμεῖτο. Ἡ κυρίως ὅμως ἑορτὴ τῶν γενεθλίων ἐτελεῖτο τὴν δεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως μετὰ θυσιῶν καὶ συμποσίου, ἐξ οὗ *καὶ τὸ δεκάτην θύειν καὶ ἑστιᾶν*. Τότε ἐλάμβανε δῶρα τὸ νήπιον παρὰ τοῦ πατρὸς, μητρὸς, συγγενῶν καὶ δούλων, καὶ ὡς παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἐλάμβανε καὶ τὸ ὄνομα. Ἐὰν ἡ τελετὴ αὕτη ἐπανηγυρίσθη ἐν τῇ Μακεδονικῇ αὐλῇ κατὰ τὰ γενέθλια τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀμφιβάλλεται. Μόνος δ' ὁ Ψευδοκαλλισθένης (1. 3.) λέγει τὸν *τοκετὸν ἐπίσημον* καὶ *κοσμικόν*. .. *στεφανηφορία δὲ καθ' ὅλην τὴν Μακεδονίαν ἐγένετο καὶ τὴν Πέλλην καὶ τὴν Θράκην*... καὶ ὁ Ἰούλιος Οὐαλέριος. «Nam et coronaria obsequia eidem undique confluebat.»

Ἀλέξανδρος ὑπὸ ἀνδρικὴν ἐπιστασίαν.

§. 2. Μετὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ ἕκτου ἔτους τῆς ἡλικίας ἐνεπιστεύοντο τὰ τέκνα ὑπὸ τῶν γονέων τοῖς παιδαγωγοῖς μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Παιδαγωγοὶ δὲ συνήθως ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν *δούλων*, οἵτινες ὤφειλον νὰ ἀκολουθῶσι τοὺς παῖδας εἰς τὸ Σχολεῖον, φέροντες τὰ βιβλία αὐτῶν, τὴν κιθάραν καὶ τὰ τούτοις παρατλήσια. Μέχρι τοῦδε λοιπὸν ἐπετηρεῖτο ὁ Ἀλέξανδρος ὑπὸ γυναικῶν, τῆς Ὀλυμπιάδος, καὶ τῆς τροφοῦ Ἑλλανίκης, δεικνύων καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τὸν μέγαν προορισμὸν εἰς ὃν ἐκλήθη· ἀποφεύγων δὲ τὰς συνήθεις παιδιὰς, τοὺς *ῥόμβους*, *στρομβίλους*, *πλαταγὰς*, *τροχοὺς*, *βαυκαλήματα* καὶ *μύθους*. Ἀνώτατος δὲ παιδαγωγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦν Λεωνίδας, *ἀνὴρ τό τε ἦθος αὐστηρὸς καὶ συγγενὴς τῆς Ὀλυμπιάδος*, αὐτὸς μὲν οὐ φέρων τὸ ὄνομα τῆς παιδαγωγίας καλὸν ἐχούσης ἔργον καὶ λαμπρὸν, ὑπὸ δὲ τῶν ἄλλων διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν οἰκειότητα *τροφεὺς* Ἀλεξάνδρου καὶ *Καθηγητὴς καλούμενος* (Πλουτ. βίῳ Ἀλεξ. 5.), ἂν καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ παιδαγωγοὶ τοῦ βασιλόπαιδος· «πολλοὶ μὲν οὖν ἦσαν περὶ τὴν ἐπιμέλειαν τροφεῖς αὐτοῦ καὶ παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι.» Πλούταρ. ἔνθα ἀνωτέρω. Ἰδιαίτερος δὲ παιδαγωγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπῆρξε Λυσίμαχος ὁ Ἀκαρνὰν, ὁ ἄλλως ἀστειότητος καὶ εὐφυΐας ἄμοιρος, ἕνεκα κολακείας ὅμως, διότι τὸν μὲν Φίλιππον *Πηλέα*, τὸν Ἀλέξανδρον Ἀχιλλέα, ἑαυτὸν δὲ Φοίνικα ἀπεκάλει, δευτέραν ἐπέχων θέσιν μετὰ τὸν Λεωνίδαν, οὗ ὁ αὐστηρὸς τρόπος ἐπενήργησεν ἐπὶ τὸν Ἀλέξανδρον, προπαρασκευάσας αὐτὸν εἰς τοὺς μέλλοντας στρατιωτικοὺς ἀγῶνας. Παρατηρήσας ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος τὰς φυσικὰς ἕξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ θεωρήσας τὴν ἀγωγὴν ὑπὸ σπουδαιοτέραν ἔποψιν, μετεπέμψατο τὸν μέγιστον τῶν τότε φιλοσόφων Ἀριστοτέλην· «Καθορῶν δὲ τὴν φύσιν (λέγει ὁ Πλούταρχος) αὐτοῦ (τοῦ Ἀλεξάνδρου) δυσκίνητον μὲν οὖσαν ἐρίσαντος μὴ βιασθῆναι.... καὶ τοῖς περὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐγκύκλια παιδευταῖς οὐ πάνυ τι πιστεύων τὴν ἐπιστασίαν αὐτοῦ καὶ κατάρτισιν, ὡς μείζονος οὖσαν πραγμετείαν, καὶ κατὰ Σοφοκλέα

Πολλῶν χαλινῶν ἔργον οἰάκων θ' ἅμα,

μετεπέμψατο τῶν φιλοσόφων τὸν *ἐνδοξότατον* καὶ *λογιώτατον Ἀριστοτέλην* κτλ.»

ΚΕΦ. Β'.

Ἀγωγὴ καὶ διδασκαλία Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀριστοτέλους.

§. 1. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦγε τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὅτε ὁ Ἀριστοτέλης μετεπέμφθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς Μακεδονικῆς καταγωγῆς, διὰ τῶν συγγραμμάτων, καὶ τῶν σχέσεων τοῦ πατρός του Νικομάχου, ἰατροῦ Ἀμύντου τοῦ Β' ἐν τῇ Μακεδονικῇ Αὐλῇ, ἦτο πρὸ πολλοῦ γνωστὸς τῷ Φιλίππῳ, ὅστις εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔγραψε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν πρὸς αὐτὸν «Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν. Ἴσθιμοι γεγο-

νότα υἱόν· πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω οὐχ' οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδὸς, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι. » (Αὐλ. Γέλλ. Ἀττ. Νύκτ. IX. 3). Δίων ὁ Χρυσόστομος (ἐν Λόγ. 49. σελ. 615) παρατηρεῖ περὶ τῆς ὑπὸ Φιλίππου μεταπέμψεως τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι *οὗτος ὁ δεινότατος τῶν βασιλέων*, ὁ τοσούτων μυριάδων Θρᾳκῶν, Ἰλλυριῶν, Ἑλλήνων, ἄρχων, δὲν ἦτον ἱκανὸς νὰ παιδεύσῃ τὸν ἑαυτοῦ υἱόν, « ἀλλ' ἑτέρῳ αὐτὸν παρεδίδου ἀρχθησόμενον, καὶ τοσαύταις μυριάσι προστάττων, ἑνὶ ἑκάστῳ προστάττειν οὐχ' ὑπέμεινεν. Οὐ γὰρ ἴσον ἡγεῖτο κίνδυνον εἶναι αὐτῷ, ἢ περὶ τοὺς ἄλλους ἐξαμαρτάνοι, ἢ εἴ τι περὶ τὸν υἱόν. » Προσέτι συνείθιζεν ὁ Φίλιππος νὰ παραινῇ πάντοτε τὸν Ἀλέξανδρον, ὅπως σπουδαιότατα θεωρῇ καὶ ἀποδέχηται τὰ παραγγέλματα τοῦ μεγάλου διδασκάλου, καὶ προσηκόντως ὠφελῆται ἐκ τῆς διδασκαλίας. καὶ μάλιστα « ὅπως μὴ τοιαῦτα πράξῃς (Ἀλέξανδρε), *ἐφ' οἷς ἐγὼ πεπραγμένοις μεταμέλωμαι.* » Ἐν γένει ἡ συντυχία αὕτη τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς διδασκάλου μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς μαθητοῦ, ἦν ἰδιαιτέρα πρόνοια τοῦ Δημιουργοῦ· διότι *πότε* καὶ *ποῦ* τῆς ἀρχαιότητος συνηντήθησαν δύο τοιοῦτοι νόες ἐν τηλικαύτῃ ἁρμονίᾳ; Ὁ εἷς εἶχε δυνάμεις καὶ ἀποστολὴν ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας νὰ διαδώσῃ τὸν πολιτισμὸν εἰς τὸν Ἀσιανὸν κόσμον, καὶ τὴν γνωστὴν οἰκουμένην νὰ κατακτήσῃ καὶ ὑποτάξῃ. ὁ δὲ εἷς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ τὴν ἐπιστήμην νέον κόσμον καὶ νέαν ζωὴν ν' ἀνοίξῃ, ἤτοι ὁ μὲν ν' ἀναδειχθῇ τοῦ κόσμου κατακτητὴς, ὁ δὲ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης δεσπότης καὶ κυριάρχης. Δαιμόνιοι ἀληθῶς ἄνδρες! Ἀμφοτέρων αἱ ἐμφανίσεις ἦσαν μορφωτικαὶ καὶ πλήρεις ἀποτελεσμάτων, ὑφ' ὧν ἐπληρώθησαν αἱ σελίδες τῆς ἱστορίας. Ἐὰν ὄχι ἐνταῦθα, οὐδαμοῦ δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσι τὰ φιλοσοφικὰ τοῦ Πλουτάρχου ἀξιώματα περὶ τελείας ἀγωγῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως, « Ὡς εἰς τὴν παντελῆ δικαιοπραγίαν τρία δεῖ συνδραμεῖν, *φύσιν* καὶ *λόγον* καὶ *ἔθος*. » (Πλουτ. Παίδ. Ἀγωγ.) Τὰ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταπτήσωσι τὸν Ἀλέξανδρον *μέγιστον βασιλέα* ἐξ ὅσων μνημονεύει ἡ ἱστορία, *φύσις καὶ λόγος καὶ ἔθος καὶ ὁ μέγας διδάσκαλος, ᾧ καλὰ καὶ πρέποντα διδασκάλια ἐτέλεσεν ὁ Φίλιππος, ἤγουν βασιλικὰ διδακτρα* τοιαῦτα, οἷα οὐδεὶς τῶν διδασκάλων τῆς ἀρχαιότητος ἔλαβεν.

Πρὸ πάντων προσεπάθησεν ὁ Ἀριστοτέλης νὰ ἐμποιήσῃ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἔρωτα πρὸς τὴν Ἠθικὴν, *τὸ μόνον φάρμακον τῶν τῆς ψυχῆς ἀῤῥωστημάτων καὶ παθῶν*, καὶ τὴν πειθαρχίαν· « τόν τε γὰρ μέλλοντα ἄρχειν ἀρχθῆναί φασι δεῖν πρῶτον » (Πολ. VII. 14. σελ. 1333 ἔκδ. Βεκκέρου). Τούτου δὲ ἐπέτυχεν ἄριστα διὰ τῶν παραδειγμάτων, τῆς προσωπικῆς σοβαρότητος καὶ ὁμιλίας· διὸ ταχέως ὁ μαθητὴς ἠγάπησε καὶ ἐσέβετο τὸν διδάσκαλον ὡς ἄλλον πατέρα, λέγων « ὅτι τῷ μὲν πατρὶ ὤφειλε τὸ ζῆν, αὐτῷ δὲ τὸ εὖ ζῆν. » Εἰς μόνον τὸν Ἀλέξανδρον παρατηρεῖται ἀληθῶς ἡ ἐντύπωσις τῆς Ἀριστοτελικῆς Ἠθικῆς καὶ οἱ ἄγλαοι αὐτῆς καρποί. « Ἔτι δ' αὐτοῦ παιδὸς ὄντος (λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλεξ. 4) διεκρίνετο ἥ τε σωφροσύνη τῷ πρὸς τἄλλα ῥαγδαῖον ὄντα . . . Ἐν δὲ ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς δυσκίνητον εἶναι καὶ μετὰ πολλῆς πραότητος ἅπτεσθαι τῶν τοιούτων, ἥ τε φιλοτιμία παρ' ἡλικίαν ἐμβριθὲς εἶχε τὸ φρόνημα καὶ μεγαλόψυχον. » Εἰς τοῦτο τοῦ λόγου γενόμενοι γνωρίζομεν, ὅτι ὀλισθηρὸν ἔδαφος βαίνομεν, ἐπειδὴ λέγεται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὑπὸ κραιπάλης καὶ Ἀσιανῆς τρυφῆς τὸν βίον ἐτελεύτησε. Τίς ὅμως δύναται νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν εὐγενῆ ἐγκράτειαν καὶ ἀγνότητα τοῦ μεγάλου τούτου βασιλέως, τὴν ὁποίαν ἔδειξε πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Δαρείου μετὰ τῶν θυγατέρων, καὶ πρὸς ἄλλας Περσίδας παρθένους, *ἃν καὶ ἐκάλει αὐτὰς ἀλγηδόνας ὀμμάτων!* Ἢ τίς δύναται νὰ διαψεύσῃ τὴν ἑτέραν ἀξιόπιστον τοῦ Πλουτάρχου μαρτυρίαν περὶ Ἀλεξάνδρου ἐγκρατείας; « Πυνθανόμενος δὲ ὁ Ἀλέξανδρος μισθοφόρων τινῶν γύναια διεφθαρκέναι, ἔγραψε Παρμενίωνι κελεύων « ἐὰν ἐλεγχθῶσιν, *ὡς θηρία ἐπὶ καταφθορᾷ τῶν ἀνθρώπων γεγονότα* τιμωρησάμενον ἀποκτεῖναι. »

Καὶ περὶ ἑαυτοῦ κατὰ λέξιν ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ γέγραφεν « ἐγὼ μὲν γὰρ οὐχ ὅτι ἑωρακὼς ἂν εὐρεθείην τὴν Δαρείου γυναῖκα, ἢ βεβουλευμένος ἰδεῖν, » ἀλλ' οὐδὲ τῶν λεγόντων περὶ τῆς εὐμορφίας αὐτῆς » προσδεδεγμένος τὸν λόγον. »

Ὁμήλικες καὶ συμμαθηταὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

§. 2. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκ παιδαγωγικῶν λόγων ὁρμώμενος ἐπέτρεψεν ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον καὶ ἄλλοις νεανίαις, ὅτε ἐδίδασκε τὸν Ἀλέξανδρον. Ἐκ τοῦ λεξικογράφου Σουΐδα μανθάνομεν, ὅτι *σύντροφος καὶ συμμαθητὴς* τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦν πρῶτος Μαρσύας ἐκ Πέλλης, ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος· « *Περὶ Νεότητος καὶ ἀγωγῆς Ἀλεξάνδρου.* » Μετ' αὐτὸν ἔρχονται εἰς τὴν σειρὰν οἱ νεανίαι Πτολεμαῖος ὁ τοῦ Λάγου, Νέαρχος, Ἐρίγυιος καὶ Ἅρπαλος, ἀγαπητοὶ μὲν φίλοι τοῦ Ἀλεξάνδρου, πιστότερος δὲ καὶ μᾶλλον τούτων ἐπιστήθιος ὁ Ἡφαιστίων. Ὀλιγώτερον πιστὸς φαίνεται Φιλότας ὁ Παρμενίωνος, ὡς φίλος καὶ συμμαθητὴς ὑπὸ Πλουτάρχου πιθανολογούμενος. Ἐκ τοῦ ἰδίου Πλουτάρχου πληροφορούμεθα περὶ τοῦ ζήλου τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὰ μαθήματα, καὶ τῶν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ διδισκάλου ἀποδιδομένων ἐπαίνων. Ἐν δὲ τῷ Ψευδοκαλλισθένει (I. 13.) ἀναγινώσκομεν· « Ἀλέξανδρος δὲ πᾶσαν παιδείαν καὶ ἀστρονομίαν μελετήσας, καὶ ἀπολυόμενος ἐκ τῶν μαθημάτων, τοὺς συμμαθητὰς αὐτοῦ ἐδίδασκε κατὰ » μέρος, καὶ εἰς πόλεμον αὐτοὺς ἤθροιζε καὶ μόνος » συνῆπτε τὴν μάχην. » Τὸ δὲ ὑπό τινων ἀρχαίων συγγραφέων λεγόμενον, ὅτι καὶ Καλλισθένης ὁ Ἀριστοτέλους ἀνεψιὸς, ὑπῆρξε φίλος καὶ σύντροφος Ἀλεξάνδρου, ἀπεδείχθη ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνῶν ὡς σύγχυσις χρονολογίας.

Ἀντικείμενον διδασκαλίας καὶ γνώσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς μεταπέμψεως τοῦ Ἀριστοτέλους.

§. 3. Ἡ ἐγχώριος τῶν Ἑλλήνων διδασκαλία συνέκειτο, ὡς γνωστὸν, ἐκ τῆς *μουσικῆς* ὑπὸ τὸ ὄνομα *πνευματικὴ μόρφωσις.* Ἡ εἰς ἓν ἕνωσις τῆς μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς ἀπετέλει τὴν *ἐγκύκλιον παιδείαν ἢ ἐγκύκλια μαθήματα* (ὅσα πλειότερα περὶ τούτου ἐν τῷ Σχεδιάσματι τῆς Ἑλλ. Γραμματολογίας τοῦ σεβαστοῦ διδασκάλου Γοδοφρέδου Βερνάρδωνος Α'. § 61). Ἡ μουσικὴ κατὰ στενωτέραν σημασίαν « Ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν, ἃ παιδεύειν εἰώθασι, *γράμματα* καὶ *γραμματικὴ* καὶ *μουσικὴ* καὶ τέτταρτον ἔνιοι γραφικὴν, τὴν μὲν *γραμματικὴν* καὶ *γραφικὴν* καὶ χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρήστους, τὴν δὲ *γυμναστικὴν* ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν, τὴν δὲ *μουσικὴν* διακπορήσειεν ἄν τις (Ἀριστ. Πολ. VIII. 3 σελ. 1337. ἔκδ. Κεκ.). Τὸ σύνολον δὲ τῆς μνημονευθείσης μαθήσεως ἐδιδάχθη ὁ Ἀλέξανδρος παρὰ διαφόρων, οἷον ὑπὸ Πολυνείκους τὰ *γράμματα*, ὑπὸ Λευκίππου Δημνίου τὴν *μουσικὴν*, ὑπὸ Μενεκλέους τοῦ Πελοποννησίου τὴν *γεωμετρίαν*, ὑπὸ Ἀναξιμένους τοὺς *ῥητορικοὺς λόγους*, καὶ παρὰ Ἀριστοτέλους τὴν *φιλοσοφίαν*. Ἐκτὸς τούτων μνημονεύει ὁ Σουΐδας καὶ Ἀριστομένην τὸν Ἀριστοκλέους, Λαμψακηνόν, ὡς διδάσκαλον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ κατὰ πόσον λυσιτελὴς ἀπέβη διὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἡ διδασκαλία τῶν ἄλλων διδασκάλων ἐκτὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, δὲν γνωρίζομεν, ἅτε τῶν ἀρχαίων σιωπώντων· τοῦτο ὅμως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν μετὰ πιθανότητος, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων, νέος εὐφυέστατος, δὲν ἠδύνατο κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἦτον ἀδαὴς τῶν *πρώτων γραμμάτων*, τῶν ὑπὸ τῶν τότε ἐν Ἀθήναις *γραμματιστῶν* διδασκομένων (Ὅρα περὶ τῆς λέξεως γραμματισταὶ τὸν πρόλογον τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλ. Ποιητ. καὶ Συγγραφέων τοῦ σεβαστοῦ διδασκάλου Κ. Κ. Ἀσωπίου, ἐν σελ. λδ'.)

Διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους.

§. 4. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀρξάμενος τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, δὲν προὐτίθετο νὰ μορφώσῃ μαθητὴν χρησιμοθήραν, καὶ τὴν ἐπιστήμην οἱονεὶ ὡς *Ἀρτεμιδέτην* (Brodstudium, καθὼς λέγουσιν οἱ Γερμανοὶ) θεωροῦντα· τοὐναντίον τὸ πανταχοῦ χρήσιμον ἀπεστρέφετο ὁ φιλόσοφος, καὶ μόνον πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀπέβλεπεν ὡς ἐπιστήμην θεωρουμένην. « Τὸ δὲ ζητεῖν τὸ πανταχοῦ χρήσιμον ἥκιστα ἁρμόζει τοῖς μεγαλοψύχοις » (Πολ. VIII. 3 σελ. 1338 ἔκδ. Κεκ.) Ἀπὸ τοιαύτην ὑψηλὴν σκοπιὰν θεωρῶν τὴν ἐπιστήμην ὁ Σταγειρίτης, ἐπειράθη (ὡς ἀνωτέρω εἴρηται) ν' ἀπομακρύνῃ τὰς κακὰς ἕξεις, καὶ οὕτως εὑρύνων κατὰ μικρὸν τὸν ὁρίζοντα τῶν γνώσεων αὐτοῦ περιοριζόμενον μέχρι τοῦδε εἰς τὰ στενὰ ὅρια τῆς *γραμματικῆς* καὶ *μουσικῆς*, τὸν προπαρασκευάσῃ πρὸς τὴν *φιλοσοφίαν*, δηλονότι τὴν *Ἠθικὴν*, *Πολιτικὴν*, *Ῥητορικὴν*, *Διαλεκτικὴν* καὶ *Μεταφυσικήν*.—*α. Γυμναστική.*—Ἂν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἐθεώρει τὴν γυμναστικὴν ὡς ἀπολύτως ἀναγκαίαν διὰ τοὺς νέους, ἅτε δὴ τὸ κάλλος τῆς νεότητος φθείρουσαν καὶ τὴν φυσικὴν τοῦ σώματος ἀνάπτυξιν, οὐδὲν ἧττον ὅμως, φαίνεται, ὅτι ἐσυγχώρησε τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὴν ἐξακολούθησιν τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων. « Καὶ τὴν παιδείαν δ' εὐθὺς εἶναι λέγουσί τινες τοῦ » ἄρχοντος, ὥσπερ καὶ φαίνονται οἱ τῶν βασιλέων » υἱεῖς *ἱππικὴν καὶ πολεμικὴν* παιδευόμενοι, καὶ » Εὐριπίδης φησί » μή μοι τὰ κομψὰ, ἀλλ' ὧν πόλει δεῖ » καὶ οὐσάν τινα ἄρχοντος παιδείαν. » Ἀριστ. Πολ. VII. 4 σελ. 1277 ἔκδ. Κεκ.) Ἐκ τοῦ Πλουτάρχου μανθάνομεν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν *ἀθλητικὴν*, καὶ ἡ ἀποστροφὴ αὕτη τοῦ μαθητοῦ συμφωνεῖ ἀκριβῶς μὲ τὰς περὶ παιδοτριβικῆς καὶ γυμναστικῆς ἰδέας τοῦ διδασκάλου. « Φαίνεται δὲ καὶ καθόλου πρὸς τὸ τῶν ἀθλητῶν γένος ἀλλοτρίως ἔχων. » (Πλούταρ. βίῳ Ἀλεξ. 4). Ἐξῆς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης. (Πολ. VIII, 4. σελ. 1338 ἔκδ. Κεκ.) ὅτι ἀνδρία ἀκολουθεῖ, οὐ μόνον τοῖς ἀγριωτάτοις, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἡμερωτάτοις καὶ *λεοντώδεσιν ἤθεσιν*. Ἀλλὰ ποῦ κάλλιον ἐπραγματοποιήθη τὸ Ἀριστοτελικὸν τοῦτο ἀξίωμα, ἢ εἰς τὸν μεγαλεπήβολον μαθητὴν αὐτοῦ! *β'. Μουσική.* Ἡ μουσικὴ κατὰ στενωτέραν σημασίαν ἀντιδιαιρουσα εἰς τὴν κοινῶς παρ' ἡμῖν λεγομένην *μουσικὴν μόρφωσιν*, ὡς οὐσιῶδες καὶ ἀναπόφευκτον στοιχεῖον τῆς *ἐγκυκλίου παιδείας*, κατεῖχεν ὑψηλὴν θέσιν. Κατὰ τὸν Πλάτωνα (Περὶ Νόμ. VII. 809) ἔπρεπε νὰ ἄρχηται ἡ μουσικὴ διδασκαλία συγχρόνως μὲ τὴν μάθησιν τῶν *γραμμάτων* (τουτέστι τῶν πρώτων στοιχείων τοῦ *γράφειν καὶ ἀριθμεῖν*) περὶ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ Ἀριστοτέλης ὡσαύτως ἄντικρυς σπουδαίου κατατάσσων τὴν μουσικὴν, λέγει, ὅτι οἱ πλεῖστοι καὶ *ἡδονῆς χάριν μετέχουσιν αὐτῆς*, οἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν ἐν *παιδείᾳ* διὰ τὸ *τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν* . . . Μετὰ τὴν ἀνωτέρω παρέκβασιν ἐπαναφέροντες τὸν λόγον εἰς τὸ προκείμενον, λέγομεν μετὰ τοῦ Αἰλιανοῦ (Ποικ. ἱστορ. III 2) ὅτι *Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου ἐδιδάχθη τὴν κιθαρικὴν* οὔπω *πρόσηβος*· Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδοκιμάζων τὸν *αὐλὸν ὡς οὐκ ἠθικὸν καὶ ὀργιαστικὸν καὶ ἀνάρμοστον τοῖς ἐλευθέροις*, ἀπηγόρευσε τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὴν αὐλητικὴν διδασκαλίαν, ἀποτρέψας αὐτῷ μόνην τὴν ἀκρόασιν. Δίων ὁ Χρυσόστομος (λόγ. I. 1) καὶ ὁ Σουΐδας ἐν λέξει *Τιμόθεος*, διηγοῦνται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔδραμεν εἰς τὰ ὅπλα, ἐνθουσιασθεὶς ἀπὸ τὴν αὐλητικὴν τέχνην αοῦ Τιμοθέου. Σημειωτέον δὲ, ὅτι τὸ ὄνομα *Τιμόθεος* συγχέεται, οὕτω λ. χ. παρὰ Πλουτάρχῳ ἀναγινώσκεται *Ἀντιγενείδης*, παρὰ Σενέκᾳ (Περὶ ὀργῆς II, 2) *Ξενοφάντης*. « Alexandrum ajunt Xenophante canente manum ad arma misisse. » — *γ'. Γραφική.* Σκοπὸς τῆς *γραφικῆς* ἦν κατὰ Ἀριστοτέλην ἡ εἰσήγησις τῶν νέων εἰς τὴν ὀρθὴν διάκρισιν τῶν διαφόρων ἔργων τῶν τεχνητῶν καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ κάλλους ἐν τοῖς σώμασι. « Δοκεῖ δὲ καὶ *γραφικὴ* χρήσιμος εἶναι πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνικῶν ἔργα *κάλλιον*. « Ἀριστ. Πολ. VIII 2, σελ. 1338 ἔκδ. Κεκ). Ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ πρὸς τοῦτο μεγίστην δεξιότητα ἀπέκτησε, καὶ μάλιστα ἄνευ διδασκαλίας, μαρτυροῦσι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ τὸ γνωστὸν τοῦ κριτικωτάτου Ὁρατίου (ἐπιστολ. πρὸς Πίσωνα, II. 1. 236)

Edicto vetuit, ne quis se praeter Apellem
pingeret, aut alius Lysippo duceret aera
Fortis Alexandri vultum simulantia,

εἶναι δ' ἱκανὴ ἐπιβεβαίωσις καὶ τὸ judicium subtile videndis artibus. Λεπτὸς ἄρα κριτὴς ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τῶν γραφικῶν ἔργων, καὶ ἄξιος ἐκτιμητὴς τῶν καλλίστων τεχνητῶν, ἐκάλει ἑαυτὸν μὲν *ἀήττητον*, τὸν δ' Ἀπελλῆν *ὁμίμητον*, ὅτε εἶδε τὴν λίαν ἐπιτυχῆ εἰκόνα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπεικονίζετο ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦς ὡς *κεραυνοφόρος*. Ἐπίσης ὁ Πλούταρχος, ὁμιλῶν περὶ τῆς δεξιότητος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν διάκρισιν τῶν γραφικῶν ἔργων, διηγεῖται τὰ ἀκόλουθα (Πλούτ. Τύχ. Ἀλεξ. II. 2 καὶ βίῳ 4). « Λυσίππου δὲ τὸ πρῶτον Ἀλέξανδρον πλάσαντος ἄνω » βλέποντα τῷ προσώπῳ πρὸς τὸν οὐρανὸν (ὥσπερ αὐτὸς εἰώθη βλέπειν Ἀλέξανδρος ἡσυχῇ παρεγκλίνων τὸν τράχηλον, ἐν βίῳ 4.). ἐπέγραψε τίς οὐκ ἀπιθάνως·

Αὐδασσοῦντι δ' ἔοικεν ὁ Χάλκεος εἰς Δία λεύσσων
Γᾶν ὑπ' ἐμὲ τίθεμαι, Ζεῦ, σὺ δ' Ὄλυμπον ἔχε.

» διὸ καὶ μόνον Ἀλέξανδρος *Λύσιππον* ἐκέλευεν εἰ» κόνας αὐτῷ δημιουργεῖν, μόνος γὰρ οὗτος, ὡς ἔοικε, » κατεμήνυε τῷ χαλκῷ τὸ ἦθος αὐτοῦ, καὶ συνεξέ» φερε τῇ μορφῇ τὴν ἀρετήν. » Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἀπεστρέφετο ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς τεχνίτας τοὺς ἐπιτηδευομένους τερατώδη καὶ ἄκομψα ἔργα· ὡς λ. χ. πρὸς τὸν ἀρχιτέκτονα *Δεινοκράτην*, τὸν συλλαβόντα τὴν ἰδέαν νὰ παραστήσῃ τὸν Ἄθωνα εἰς κολοσσιαῖον ἀνδριάντα τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἶπεν « Ἄφες τὸν Ἄθωνα ἥσυχον, ἀρκεῖ, ὅτι ἔμεινε μνημεῖον βασιλέως ὑπερηφάνου.»

Ἀλεξάνδρου σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ἰδιαιτέρως τῶν ποιητῶν.
(ἤτοι *γραμματικὴ* καὶ *μουσικὴ* κατὰ εὐρυτέραν ἔννοιαν.)

§. 5. Σπουδαιότερον κλάδον διδασκαλίας τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων ἐθεώρησεν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν *γραμματικὴν* καὶ *μουσικὴν*, πρὸ πάντων δὲ τὴν γραμματικὴν ὑπὸ φιλοσοφικὴν καὶ ῥητορικὴν ἔποψιν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐφρόνει, ὅτι ἡ γραμματικὴ οὐ μόνον *χρήσιμος εἶναι καὶ τὸ θεμέλιον* πολλῶν ἄλλων γνώσεων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ *τὴν κατάληψιν τῶν ποιητῶν*· ἐπειδὴ τὴν ποίησιν ἔλεγεν ὁ *αὐτὸς φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ἱστορίας*. Ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῆς Ἑλλ. νεολαίας αἱ Ὁμηρικαὶ ῥαψῳδίαι κατὰ προτίμησιν τῶν ποιημάτων ἄλλων ποιητῶν, ὡς περιέχουσαι πᾶν τὸ χρήσιμον πρὸς μόρφωσιν *ἀνδρὸς καλοῦ κἀγαθοῦ* κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔκφρασιν (ὅρ. τὴν περὶ τούτου κρίσιν τοῦ Κυρίου Γοδφρείδου Βερνάρδου ἐν τῷ σχεδιάσματι τῆς Ἑλλ. Γραμματολογίας Α. 1 σελ. 12). Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐφρόντισεν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἰλιάδος, *ἣν ἐκ τοῦ νάρθηκος καλοῦσιν*, εἰδικῶς διὰ τὸν μαθητήν του (Στράβ. I. 13. Ὅρα καὶ τὰ κατὰ τὸν φιλολογικὸν Κόσμον πολύκροτα *εἰς Ὅμηρον προλεγόμενα* τοῦ Αὐγούστου Βολφίου ἐν σελ. 183 « Praeterea inter se comparati Plutarchus et Strabo significant in ea (recensione) plurimum hominum doctorum et ipsius Alexandri Magni emendatrices manus occupatas fuisse . . . perque intervalla negotiorum una cum Callisthene et Anaxarcho lectum suaque manum notatum tumquam pretiosissimum humani animi opus in exquisitissimo Persico scrinio reposuit). Ὑπὸ τοῦ μεγάλου διδασκάλου διδαχθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Ὅμηρον, ἐκτήσατο ἰδιάζουσαν ἀγάπην τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἰλιάδος, τὴν ὁποίαν πάντοτε ὡς ἐφόδιον ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον ἔθετε μετὰ τοῦ ξίφους. Κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον ἐφιλολόγει ἐνίοτε ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ Φιλίππου περὶ τῶν Ὁμηρικῶν ποιημάτων, περὶ τῆς ὠφελείας καὶ αἰσθητικῆς ἀξίας αὐτῶν. Καίτοι μόνον ἡ Ἰλιὰς ἦν κατ' ἐξοχὴν τὸ προσφιλὲς ἀνάγνωσμα τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὐδὲν ἧττον ὅμως ἐτιμῶντο παρ' αὐτοῦ καὶ ὁ Στησίχορος καὶ ὁ Πίνδαρος. Ὁ ὑψιπέτης Πίνδαρος μέρος μὲν διὰ τὴν μεγίστην ποιητικὴν ἀξίαν, μέρος δὲ, διότι ἐξύμνησεν εἰς μίαν τῶν ᾠδῶν τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ πρόγονον Ἀλέξανδρον διὰ τοῦ ἐπιθέτου *Φιλέλληνα*, ἐτιμᾶτο προσηκόντως παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Προσέτι καὶ ἡ μὴ κατεδάφισις τοῦ Πινδαρικοῦ οἴκου ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τῶν Θηβῶν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, εἶναι ἱκανὴ ἀπόδειξις σεβασμοῦ ἐκ μέρους τοῦ Ἀλεξάνδρου.—Ἐν ὅπλοις *λοιπὸν φιλοσοφῶν* ὁ Ἀλέξανδρος, κατὰ τὸ Ὀνησίκριτον, φίλος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν, διέταξε τὸν Ἅρπαλον ν' ἀποστείλῃ αὐτῷ εἰς τὴν Ἀσίαν τὰ βιβλία τοῦ *Φιλίστου*, τὰς πλείστας τραγῳδίας τοῦ *Εὐριπίδου*, *Σοφοκλέους*, τοῦ *μεγαλοφωνοτάτου Αἰσχύλου* καὶ τοὺς *διθυράμβους* τοῦ Φιλοξένου. Ἐπίσης καὶ ἐνταῦθα ἀναφαίνεται ὁ Ἀλέξανδρος προτιμητὴς τῶν Εὐριπίδου τραγῳδιῶν, ἀναγινώσκων καὶ ἀποστηθίζων ἐκλεκτοὺς τινὰς στίχους. Φαίνεται, ὅτι ἡ ἰδιάζουσα αὕτη κλίσις πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν δραμάτων τοῦ ἀπὸ *σκηνῆς φιλοσόφου* ἐνεπνεύσθη τῷ μαθητῇ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, τοῦ ἄλλως ἀναγνωρίζοντος μὲν τὰ Εὐριπίδου ἁμαρτήματα, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ μεμφομένου αὐτὸν διὰ τὴν συμφόρησιν τῶν πολυαρίθμων γνωμικῶν, τὴν κοινὴν ἀλήθειαν τῶν προσώπων, (πρὸ πάντων ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ) καὶ τὴν οἰκονομίαν καθόλου, ἀλλὰ καὶ *τραγικώτατον* αὐτὸν ἀποκαλοῦντος· « Καὶ Εὐριπίδης, εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ *τραγικώτατος* φαίνεται» (Ποιητ. XIII. 10.). Πρὸς τούτοις καὶ τῆς *κωμῳδίας* διετέλει ὁ Ἀλέξανδρος θαυμαστὴς καὶ ἐπαινέτης. Παρατηρητέον δὲ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν Ὁμηρικῶν σπουδῶν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὸν Ὅμηρον εἰονεῖ πρακτικῶς ὠφελεῖτο· « Οὔκουν οὐκ ἀργὸς οὐδ' ἀσύμβουλος αὐτῷ συστρατεύειν ἔοικεν Ὅμηρος » λέγει ὁ Πλούταρχος, ὁμιλῶν περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ἀλεξανδρείας ἥτις εἶναι μέχρι σήμερον κέντρον τῆς ἐμπορίας καὶ ἐπιμιξίας τῶν διαφόρων ἐθνῶν, καὶ μνημεῖον τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ἱδρυτοῦ. Δίων ὁ Χρυσόστομος ἐσημείωσεν ὡσαύτως περὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τῆς Ἰλιάδος. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ τοῦ Πλουτάρχου διήγησις περὶ Ἀλεξάνδρου (βίῳ 26), καθ' ἣν ἔστη οὗτος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ὁμηρικοῦ ἥρωος, καὶ ἐμακάρισεν αὐτὸν ὡς εὑρόντα κήρυκα τῶν ἑαυτοῦ κατορθωμάτων τὸν Ὅμηρον, προσθέτων, ὅτι οὐδὲν πολυτελέστερον ἄλλο ἐγνώριζε νὰ θέσῃ ἐν τοῖς χρυσοῖς κιβωτίοις τοῦ Δαρείου, ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα, πηγὴν ἀνεξάντλητον σοφίας διά τε τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἀρχομένους. Καὶ ἐὰν ἀληθῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἐξ ὅλων τῶν Ὁμηρικῶν στίχων τὸν γνωστόν

ἀμφότερον βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερὸς αἰχμητὴς

πάντοτε ἡδέως διὰ στόματος εἶχεν, ἐπραγματοποίησεν ἀναντιῤῥήτως ὅ,τι ὁ Πλούταρχος λέγει· « Ὥστε εἰπεῖν Ὅμηρον, ὅτι τῷ αὐτῷ μέτρῳ τὴν μὲν Ἀγαμέμνονος ἀνδραγαθίαν κεκόσμηκε, τὴν δὲ Ἀλεξάνδρου μεμάντευται. » Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν περιώρισε τὴν Ἀλεξάνδρου διδασκαλίαν μόνον εἰς τὰ προμνημονευθέντα εἴδη τῆς μαθήσεως, ἀλλὰ προσέθηκεν ἔτι καὶ τὴν τῆς Φυσιογραφίας ἢ Φυσικῆς ἱστορίας κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν· *α'. Ἠθικὴν* καὶ *Πολιτικὴν*, *β'. Φυσιογραφίαν*, *Ῥητορικὴν*, *Ἱστορίαν* καὶ *Διαλεκτικὴν*, *γ'. Μεταφυσικὴν* καὶ *Θεολογίαν*. Παρατηρητέον, ὅτι τὴν διδασκαλίαν ἁπάντων τούτων προσεπάθει ὁ μέγας διδάσκαλος νὰ αἰσθητοποιῇ εἰς τὸν μαθητὴν δι' ἐφαρμογῆς ποικίλων παραδειγμάτων ἐκ τῆς Ἰλιάδος, καὶ ὅτι διάφορα ἐγχειρίδια συνέθεσεν εἰδικῶς διὰ τὸν διδακτικὸν σκοπὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὧν τὸν κατάλογον διέσωσε Διογένης ὁ Λαέρτιος, οἷον 1) *Περὶ Βασιλείας*. 2) *Ἀλέξανδρος, ἢ περὶ ἀποικιῶν*. 3) *Περὶ Ἀλεξάνδρου, ἢ περὶ ῥήτορος ἢ πολιτικοῦ* κτλ. κτλ. Τοσαῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ Ἀλεξάνδρου ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας.

Ἐν Βερολίνῳ τὴν 25 Ὀκτωβρίου 1853.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ
Σπουδαστὴς τῆς Φιλολογίας.

Γυναῖκες Μυκόνιαι.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ (*).

Οὕτω πως διατάξας τὰ τῶν ἐκλογῶν τοῦ πρωτεύοντος δήμου τῆς Τήνου, (1834). ἀνεχώρησα εἰς Μύκονον διὰ ν' ἀποφύγω νέας ἐνστάσεις. Τὸ πλοιάριον, ναυλωθὲν ἐπίτηδες, ἦτο ἁλιὰς μετρίου μεγέθους ὑπὸ ἓξ ἐλαυνομένη ναυτῶν. Τοιαύτη δὲ ἐπεκράτει νηνεμία, ὥστε διεπλεύσαμεν ὅλον τὸ μεταξὺ τῶν πόλεων τῶν δύο νήσων διάστημα κωπηλατοῦντες.

Ἐξηπλωμένος ἐντὸς τοῦ κύτους παρετήρουν τὸ

(*) Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ μὴ λησμονῇ, ὅτι ὑπομνήματα ὀνομάζονται αἱ σημειώσεις ἐκείνων οἵτινες, ἢ ἐγένοντο αὐτόπται τῶν πραγμάτων ὅσα ἀπομιμνήσκονται, ἢ καὶ ὑπῆρξαν πρόσωπα ἐνεργὰ, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη ἡ βιάζουσα καὶ ἄκοντα τὸν συγγραφέα νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸ φορτικώτατον καὶ ἐρεθιστικὸν ἐγώ. Παρακαλῶ αὐτὸν προσέτι νὰ ἐνθυμῆται καὶ τόδε, ὅτι τὰ ὑπομνήματα κατὰ τοῦτο διαφέρουσι τῆς ἱστορίας, καθόσον αὕτη μὲν πραγματεύεται ἐπιστημονικῶς περὶ τῶν κυρίων γεγονότων, τῶν αἰτιῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, ἐκεῖνα δὲ ἐμφιλοχωροῦσιν ἀτάκτως εἰς λεπτομερείας, εὐτελεῖς μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, τὰ μάλιστα ὅμως συντελοῦσας εἰς μόρφωσιν ἰδέας ἀληθοῦς περὶ τῶν πραγμάτων, τῶν προσώπων, τῶν ἐθίμων, τῶν ἠθῶν, καὶ τῶν χαρακτήρων αὐτῶν.

πλήρωμα ἀγωνιζόμενον. Ὁ κυβερνήτης, προκαθήμενος τῶν ἄλλων, ἔδιδε τὸ σύνθημα ἐπιφωνῶν μακρότονον Ἅ . . . ! καὶ εὐθὺς αἱ κῶπαι, δεδεμέναι διὰ τροπωτήρων, ἀνεπετάννυντο συγχρόνως, καὶ ὑποτρίζουσαι περὶ τοὺς σκαλμοὺς, ἐβυθίζοντο κατὰ τὴν πλάτην ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐρρύθμως καὶ ἰσοχρόνως, ὥστε ἤκουες ἕνα μόνον ῥόθον. Ἡ κωπηλασία ἐξηκολούθει οὕτω πως ἐπί τινα χρόνον, καὶ μετὰ ταῦτα ὁ πρωτοστάτης, κύπτων βαθύτερον τοὺς ὤμους καὶ ἐλαύνων ἰσχυρότερον, ἔδιδεν οὕτω σιωπηλῶς νέον

Μυκονία.

σύνθημα, τὸ τῆς ἀναπαύσεως. Τότε αἱ κῶπαι ἠωροῦντο ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἄνω τῆς θαλάσσης ὡς ἀλκυόνος πτέρυγες, τὸ δὲ σκαφίδιον ἐταχυναύτει ὡς πτηνόν. Μετὰ μικρὸν ὁ κυβερνήτης ἀνερωνει ψάλλων σχεδόν· « *ἄϊδε πάλε,* » καὶ ἐπανελαμβάνετο ἀπαραλλάκτως τὸ πρῶτον ἔργον. Τὴν σιωπὴν διέκοπτεν ἐνίοτε ὁ θρανίτης κράζων, « *θέμε, θέμε* » ὁ ἐστι μεθερμηνευόμενον *ὀλίγε ὁμοῦ*. Ἀλλ' ὁποία καὶ πόθεν ἡ λέξις αὕτη; Τὸ κατ' ἐμὲ, ἀγνοῶ· γνωρίζω μόνον ὅτι ἡ Μύκονος, μεταξὺ πολλῶν λέξεων καὶ φράσεων ἑλληνικωτάτων καὶ χαριεστάτων, ἔχει καί τινας τῶν ὁποίων ἀδύνατον ἴσως νὰ εὕρῃ τις τὴν ἐτυμολογίαν. Κατάσκευάσον ὁποιανδήποτε περίοδον θέλεις, καὶ ῥίψον ἐντὸς αὐτῆς τὴν φράσιν *μασοῦκα κιώρα*, καὶ μὴ δίσταζε ὅτι ἡ περίοδός σου θέλει ἐντελῶς ἐννοηθῆ ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. « *Μασοῦκα κιώρα κ' ἔφθασε, μασοῦκα κιώρα κ' ἔφαγε, μασοῦκα κιώρα καὶ εἶπε,* » καὶ καθεξῆς. Ἐνὶ λόγῳ τὸ *μασοῦκα κιώρα* εἶναι ἄλλο ἄλας ἀρτύον πᾶν εἶδος ἐδέσματος.

Τί δὲ *μασοῦκα κιώρα*; πῶς γράφεται τουλάχιστον; οὐδεὶς γνωρίζει, οὐδ' αὐτοὶ οἱ λογιώτεροι τῆς νήσου. Ὁ Στράβων, γράφων περὶ Μυκόνου, (Βιβ. Ι΄. §. 9.) αἰνίττεται διά τινος παροιμίας ὅτι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ « ἄγονται ὑπὸ μίαν ἐπιγραφὴν τὰ διηρτημένα τῇ φύσει. » Μήπως λοιπὸν καὶ τὸ *μασοῦκα κιώρα* εἶναι χιμαίριόν τι τέρας, ἤ, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ γεωγράφος, παρὰ φύσιν συγγένεια;

Φθὰς εἰς Μύκονον εὗρον ὄχλον πολὺν συνηγμένον περὶ τὸν αἰγιαλόν· εἶχον δὲ καταβῆ ἐκεῖ οὐχὶ μόνον διότι τοιαύτη ἡ συνήθεια εἰς τὰς νήσους ὁσάκις ἔρχονται ξένοι ἡ πλοῖα, ὡς εἶπον καὶ ἄλλοτε, (Πανδ. φυλ. 51. σελ. 59), ἀλλὰ καὶ διότι ἴδον σημαίαν κυμαινομένην μεγαλοπρεπῶς ἐπὶ τῆς ἁλιάδος μου· ὁ κυβερνήτης, εἰ καὶ σφοδρῶς ἀποτραπεὶς ὑπ' ἐμοῦ, δὲν συγκατένευσεν εἰς τὸ νὰ μὴ ἀναγγείλῃ μακρόθεν πρὸς τοὺς συμπατριώτας του τὴν τιμὴν τοῦ ὅτι ἔφερε τὸν διευθύνοντα τὸ Αἰγαῖον. Μόλις τὸ πλοῖον ἤγγισε τὴν ἀποβάθραν, καὶ οἱ ἐπ' αὐτῆς, ἁρπάσαντές με ἀπὸ τῶν χειρῶν, ἀπὸ τῶν βραχιόνων, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης μασχάλης, μὲ ἀπεβίβασαν ἐναέριον εἰς τὴν ξηράν.

Ὁμολογῶ ὅτι ἡ φιλοφρονεστάτη αὕτη ὑποδεξίωσις οὐδόλως διέθυψε τὴν φιλαυτίαν μου· οὐχὶ μόνον διότι ἀποστρέφομαι πᾶσαν ἐπίδειξιν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ὑποδοχὴ ἔφερεν ἀσιατικὸν, ἤ, ὡς ἂν ἔλεγες, δουλικὸν χαρακτῆρα. Καὶ ἐν τοῖς πράγμασι, καὶ ἰδιῶται ὄντες, δὲν πρέπει πώποτε νὰ λησμονῶμεν ὅτι οἱ πρῶτοι κατ' οὐδὲν ἄλλο διαφέρουσι τῶν δευτέρων, ἢ κατὰ τοῦτο μόνον ὅτι ἐτάχθησαν διὰ νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν συμβαλλόντων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀρχομένων.

Ἀλλ' ἄλλη ποινὴ, πολὺ δεινοτέρα, ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ τὴν πρώτην· μόλις ἐτελείωσα ἀπονέμων προσρήσεις πρὸς τοὺς περιεστῶτας, καὶ ὑπεχρεώθην νὰ μεταβῶ, οὐχὶ εἰς τὴν οἰκίαν τὴν ὁποίαν ὠνόμασα, ἀλλ' εἰς τὸ δημοτικὸν κατάστημα, διὰ νὰ δημηγορήσω.

Νὰ δημηγορήσω! Τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἂν ἡ φύσις μ' ἔπλαττε ῥήτορα, καὶ ἂν ἡ τέχνη ἐτελειοποίει τὸ ἔργον ἐκείνης, ἀμφιβάλλω ἐὰν, διατρέχων τὸ μεταξὺ τῆς ἀναβάθρας καὶ τοῦ δημαρχείου βραχύτατον διάστημα, ἐν μέσῳ πλήθους συνοδοιπόρων θορυβούντων, κρινόντων, ἐπικρινόντων καὶ συμπιεζόντων με, ἤθελον κατορθώσει νὰ ἐφεύρω ὑπόθεσιν λόγου, ἤ, καὶ ἂν ἐφεύρισκον αὐτὴν, ν' αὐτοσχεδιάσω εὐπροσώπως τουλάχιστον.

Κατέφυγον τότε εἰς στρατήγημά τι· εἰσελθὼν εἰς τὸ κατάστημα, ἤρχισα νὰ ἐξετάζω πότε καὶ ὑπὸ τί-

νος ἐκτίσθη· σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ περιέργειά μου δὲν ἦτο ἄτοπος, διότι τῷ ὄντι ἡ οἰκία εἶναι εὐρύχωρος, καὶ ἁρμόζουσα μάλιστα εἰς πόλιν ἀξιολογωτέραν τῆς Μυκόνου. Ἐνῷ δὲ μὲ διηγοῦντο μετὰ στόμφου

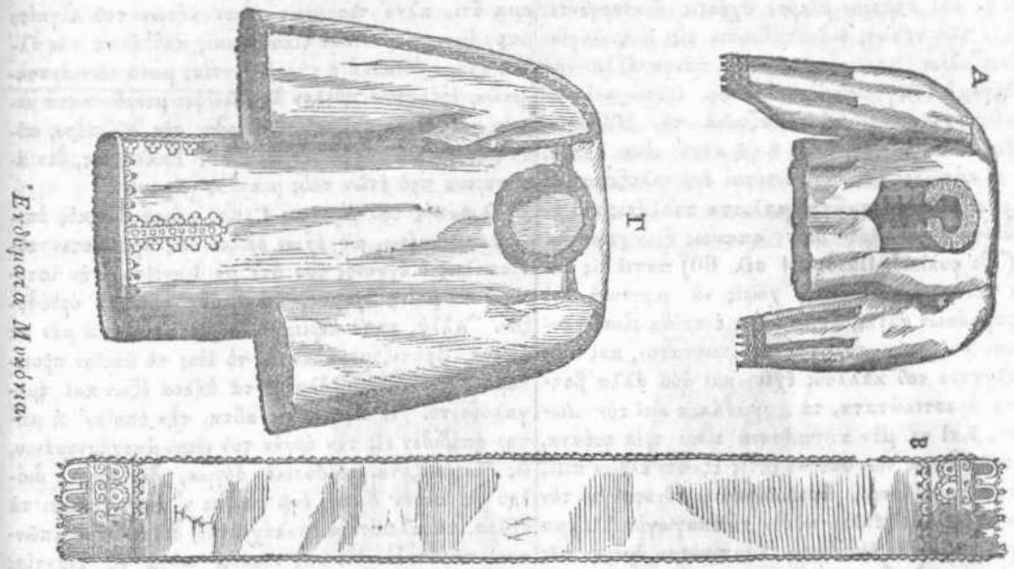

Ἐνδύματα Μυκόνιαι.

ὅτι ᾠκοδομήθη περὶ τὰ μέσα, ἢ τὸ τέλος, δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον, τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ὑπὸ περιφανοῦς τινος ξένου καλουμένου Κόμητος Βόϊνοβιτς Δαλματοῦ, προξένου τῆς Ῥωσίας, καὶ ὅτι περιπεσοῦσα εἰς πολλὰς περιπετείας ἠρημώθη, ἐγὼ οὐδόλως ἠμέρας, τὸν παρέπεμψα εἰς τὴν αἰωνιότητα διὰ τοῦ τύπου, ὡς *λόγον αὐτοσχέδιον*. Ἂς μάθῃ ὅμως ὅτι, ἀλαζονικώτερος τῶν νέων παναθηναϊκῶν ῥητόρων, ἀνορύξας κρυφίως γωνίαν τινὰ τῆς μυκονίας γῆς, ἀπέθηκα αὐτὸν ἐντὸς τάφου, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι θέλει ποτὲ ἀνακαλυφθῆ καὶ σχολιασθῆ ὡς οἱ λόγοι τοῦ Ὑπερείδου. Τὴν συμβουλὴν ταύτην δίδω εἰλικρινῶς καὶ πρὸς τὰ ἐννενήκοντα ἐννέα καὶ ἥμισυ ἑκατοστὰ τῶν ῥητόρων τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς.

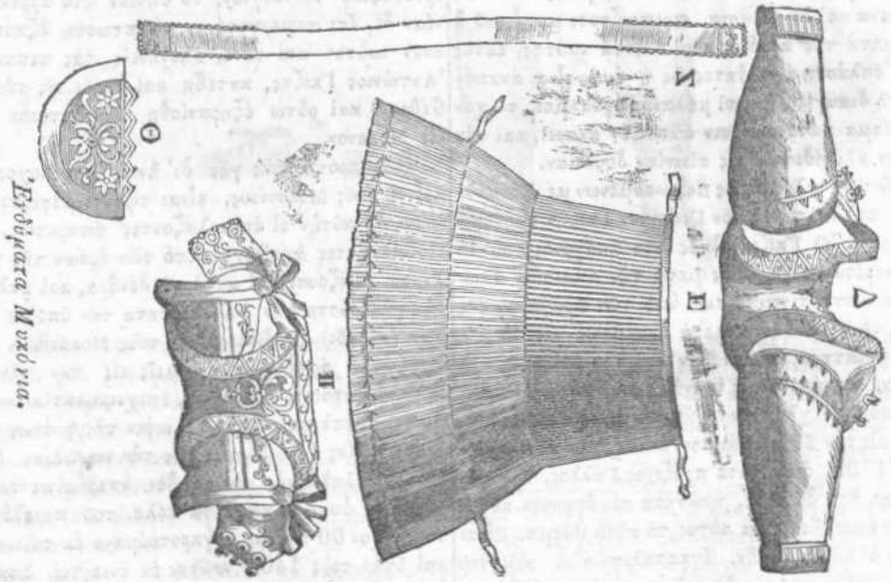

Ἐνδύματα Μυκόνιαι.

προσέχων εἰς τὴν διήγησιν, ἐσχεδογράφουν κατὰ νοῦν τὸν ὀλυνθιακόν μου.

Ἴσως νομίζει ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἐπιθεωρήσας, ἐπαυξήσας, ἢ καὶ ὅλως ἀναπλάσας αὐτὸν μετά τινας

Ὁ Ἀρχίλοχος, (Ἀθήν. Βιβλ. Α΄. Κεφ. ιδ΄.) κατηγορεῖ τοὺς Μυκονίους « ἐπὶ γλισχρότητι καὶ πλεονεξίᾳ διὰ τὸ πένεσθαι καὶ λυπρὰν νῆσον οἰκεῖν ». προσθέτων δὲ ὅτι ἐπισκέπτονται ἄκλητοι τὰ συμπό-

σια, ἀπορεῖ πῶς Μυκόνιός τις ὢν δύναται νὰ ἦναι καὶ *φιλόδωρος*.

Ἀλλ' ὁ Ἀρχίλοχος ἦτο σατυρικὸς καὶ *νησιώτης*. Οἱ νησιῶται τοῦ Αἰγαίου, κατοικοῦντες γῆν στενὴν καὶ ἐντὸς στενοτάτου κύκλου ἐνεργείας περιφερόμενοι, πάλαι δὲ καὶ σήμερον μικρὰς σχέσεις διατηροῦντες μεταξὺ τῶν νήσων, ἐνδιατρίβουσιν εἰς μικρολογίας καὶ ἀντιζηλίας, κατεχόμενοι ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὑπὸ τοῦ λεγομένου ἐγχωρίου πνεύματος. Οὕτω καὶ σήμερον ὑπάρχει παροιμία ὀνομάζουσα τὴν *Μύκονον κασίδαν*. Καὶ ὅμως, ὅσῳ ἡ γῆ αὐτῆς εἶναι λυπρά, τόσῳ οἱ κάτοικοί της διακρίνονται ἐπὶ φιλοξενίᾳ. Ἡ φιλοξενία αὐτῶν λαμβάνει μάλιστα πολλάκις καὶ ἐπικίνδυνον χαρακτῆρα· διότι σπανίως *ξενοχάραγός τις*, (Ἴδε φυλλάδ. Πανδ. 51 σελ. 60) πατεῖ εἰς τὴν νῆσον ταύτην τῆς Κίρκης, χωρὶς νὰ μαγευθῇ ὑπὸ τῶν φαρμάκων αὐτῆς, ἅτινα ὅμως ἐνταῦθα εἶναι γλυκύτατα. Τὸ ὡραῖον φῦλον εἶναι ὡραιότατον, καὶ πρὸς τὰ θέλγητρα τοῦ κάλλους ἔχει καὶ δύο ἄλλα βοηθήματα δραστικώτατα, τὰ *πηγαδάκια καὶ τὸν λωρίτην*. Καὶ τὰ μὲν *πηγαδάκια* εἶναι τρία φρέατα, ἀπὸ τοῦ ὕδατος τῶν ὁποίων ὅστις ἔξωθεν ἐλθὼν πίει, τοσοῦτον γοητεύεται, ὥστε δυσκόλως διαφεύγει τὸν ζυγὸν εἰς ὃν ὑποβάλλει αὐτὸν τὸ ἐπαγωγὸν βλέμμα τῶν γυναικῶν τῆς Μυκόνου. Τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου διαβὰς πλησίον αὐτῶν ἴδον γραῖαν ἀντλοῦσαν· μόλις δὲ μὲ παρετήρησε καὶ ἁρπάσασα τὸν κάδον της ἦλθε τρέχουσα πρὸς ἐμὲ, καὶ μὲ χεῖρας τρεμούσας, καὶ μὲ φωνὴν πάλλουσαν μὲ εἶπε· « Πιέ το, γυιέ μου, κ' ἂν ἦσ' ἐλεύθερος νὰ ξαστοχήσῃς τὸν τόπον σου. » Δυστυχῶς, δι' ἐμὲ βεβαίως, ἔπιον μὲν, ἀνεχώρησα ὅμως ὅπως καὶ ὑπῆγον, ἐλεύθερος.

Ὁ δὲ *λωρίτης* εἶναι εἴδός τι παιγνιᾶς καθ' ἣν, συνερχόμενα πολλὰ κοράσια, συμπαίζουσι μετὰ σοῦ ἢ μᾶλλον μετὰ τῆς καρδίας σου· ἡ ἧττα ταύτης, ἐκτὸς μόνον ἂν ἐπλάσθη ἀναίσθητος ὡς ἡ ἐμὴ, εἶναι ἀναπόφευκτος· ἡ διαυγὴς ὄψις, οἱ μέλανες ὀφθαλμοὶ, τὸ χάριεν μειδίαμα καταπονοῦσιν αὐτὴν ἐν ἀκαρεῖ, καὶ τὴν ἀπάγουσιν ἀλυσίδετον εἰς αἰωνίαν δουλείαν.

Μεταξὺ τῶν φιλοφρόνως δεξιωσαμένων με ἐνθυμοῦμαι μετὰ πολλοῦ πόθου τὸν Γεώργιον Γκίζην πρόξενον τῆς Γαλλίας. Ὁ Γκίζης οὗτος ἦτο ἀπόγονος τοῦ Ἐνετοῦ Ἀνδρέου Γκίζη, ὅστις μετὰ τὴν ἀπαισίαν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἐλθὼν περὶ τὸ 1207 ἔτος μετὰ δυνάμεως εἰς τὸ Αἰγαῖον, κατέκτησε τὴν Τῆνον καὶ τὴν Μύκονον. Εἰ καὶ γέρων, διετήρει ὅμως ἱκανὴν ζωηρότητα πνεύματος καὶ πολλὴν γλυκύτητα ἤθους. Ἐπειδὴ εἶχον ἀναγνώσει εἰς τὸν Τουρνεφόρτιον, ἐπισκεφθέντα τὴν Μύκονον τὸ 1700, ὅτι ὁ τότε πρόξενος Γάλλος, Γιαννάκης Γκίζης, ἦτο δυτικὸς, ἠρώτησα τὸν ἔγγονον αὐτοῦ διὰ τί δὲν ἐπρέσβευε καὶ οὗτος τὸ αὐτὸ δόγμα. Εἶναι περίεργος ὁ λόγος δι' ὃν, ἐγκαταλιπὼν ὁ υἱὸς τοῦ Γιαννάκη Γκίζη, πάπος δὲ τοῦ Ἀντωνίου, τὸ δόγμα τοῦτο, ἐνηγκαλίσθη τὸ ἀνατολικόν.

Κατὰ τὸ ἔθος τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει πρό τινων ἐτῶν εἰς τὰς νήσους ὅπου σώζονται καὶ ὀπαδοὶ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας, ὁσάκις συνωμολογοῦντο γάμοι μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Καθολικῶν, τὰ τέκνα ἐβαπτίζοντο κατὰ τὸ δόγμα ἐκείνου τῶν συζύγων εἰς οὗτινος τὸ φῦλον ἀνῆκον· οὕτω τὰ μὲν ἄῤῥενα ἀνετρέφοντο εἰς τὸ θρησκεύμα τοῦ πατρὸς, τὰ δὲ θήλεα εἰς τὸ τῆς μητρός. Ἡ συνήθεια αὕτη ἔφερε τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα ὅτι, πλὴν τεσσάρων μόνον νήσων τοῦ Αἰγαίου ὅπου ἔμειναν δυτικαὶ οἰκογένειαι, καθ' ὅλας τὰς ἄλλας ἀναμιχθεῖσαι διὰ τῆς ἀγχιστίας μετὰ τῶν ἀνατολικῶν, ἐξέλιπον· ἤθελον δὲ ἐκλείψει μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ αἱ λοιπαὶ, ἐὰν ἡ σύνοδος τῆς Ἑλλάδος, αὐστηροτέρα καὶ αὐτῆς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, δὲν ἀπηγόρευε πρὸ ἐτῶν τοὺς μικτοὺς γάμους.

Ὁ πάπος τοῦ γέροντος Γκίζη, μόνος δυτικὸς ἐπιζῶν ἐν Μυκόνῳ, μὴ ἔχων ὄρεξιν, ὡς προσέθετεν εὐτραπέλως ὁ ἔγγονός του ὅτε μὲ διηγεῖτο τὴν ἱστορίαν, νὰ μείνῃ ἄγαμος, ἐνυμφεύθη γυναῖκα ὀρθόδοξον. Ἀλλὰ, κατὰ περίεργον σύμπτωσιν, ὅλα μὲν τὰ ἄῤῥενα, βαπτιζόμενα κατὰ τὸ ἔθος τὸ ὁποῖον προείπομεν, ἀπέθνησκον, ὅλα δὲ τὰ θήλεα ἔζων καὶ ἐμεγαλύνοντο. Ἡ σύμπτωσις αὕτη, τὴν ὁποίαν ἡ μήτηρ ἀπέδιδεν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἀπεχθανομένου, ὡς διισχυρίζετο, τὸ δυτικὸν δόγμα, δὲν ἤρεσκε διόλου εἰς αὐτήν· διότι, ἐνῷ ἔπρεπε ν' ἀποθνήσκωσι τὰ θήλεα, τὰ πλειότερα τουλάχιστον, διότι δὲν ἀγαπῶνται παραπολὺ εἰς τὰς νήσους, αὐτὰ ἐξ ἐναντίας ἤκμαζον καὶ ἐκραταιοῦντο, μετέβαινον δὲ εἰς τὴν κόλασιν, ὡς ἔλεγεν ἡ σύζυγος τοῦ Ἀντωνίου, τὰ ἄῤῥενα. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προέβη ὁ θάνατος ὥστε ὁ πατὴρ, ὅστις κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὰς παρακλήσεις καὶ τοὺς ὀδυρμοὺς τῆς ὡραίας συζύγου του, καμφθεὶς ἐπὶ τέλους διότι καὶ αὐτὸς ἐπεθύμει ν' ἀποκτήσῃ υἱὸν, ἔδωκε τὴν ἄδειαν νὰ βαπτισθῇ κατὰ τοὺς ὀρθοδόξους τὸ νεογνὸν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἄῤῥεν. Κατὰ νέαν δὲ, ἔτι περιεργοτέραν σύμπτωσιν, ἔζησε τὸ τέκνον τοῦτο· καὶ τότε, κλονηθεὶς τὰς πεποιθήσεις ὁ Ἀντώνιος Γκίζης, κατέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κολυμβήθραν, καὶ οὕτω ἐξηφανίσθη πᾶν δυτικὸν σπέρμα εἰς Μύκονον.

Ἡ λυπρότης τῆς γῆς δι' ἣν ὁ Ἀρχίλοχος κατακρίνει τοὺς Μυκονίους, εἶναι τῳόντι μεγίστη· αὐξάνουσι δὲ αὐτὴν οἱ ἐπιπολάζοντες ἀπαρκτίαι, οἵτινες, εἰσβάλλοντες ἀμείλικτοι ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς γείτονος Τήνου, θερίζουσι καὶ αὐτὰ τὰ δένδρα, καὶ φαλακροῦσι τὴν γῆν· ὥστε τὴν φαλακρότητα τὴν ὁποίαν ὁ Στράβων (αὐτόθι) ἀποδίδει πρὸς τοὺς Μυκονίους, πρέπει, νομίζω, ν' ἀποδώσωμεν ἡμεῖς εἰς τὴν γῆν αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, ἐπιχειρηματίαι καὶ φιλόπονοι, ἀναπληροῦσι τὴν ἔλλειψιν τῆς φύσεως διὰ τῆς βιομηχανίας ἐπιδιδόμενοι εἰς τὴν ναυτιλίαν. Καὶ ἐνῷ ὁ ὅλος πληθυσμὸς αὐτῶν δὲν ὑπερβαίνει τὰς πέντε χιλιάδας ψυχῶν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος ἔτους εἶχον 60 πλοῖα, συγκροτούμενα ἐκ τόνων 4200, καὶ ὑπὲρ τοὺς 1400 ναύτας ἐν ἐνεργείᾳ. Σημειωτέον δὲ ὅτι δὲν διακρίνονται μόνον ἐπὶ ἐμπειρίᾳ ναυτικῇ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ σπανίᾳ τιμιότητι.

Παρὰ τὸ προτέρημα τοῦτο ἔχουσι καὶ ἄλλο οὐχὶ πολλὰ σύνηθες εἰς τὸ Αἰγαῖον· εἶναι ἀνδρεῖοι· τὸν Αὔγουστον τοῦ 1823, ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Χοσρὲφ πασᾶν ὀθωμανικὸς στόλος, διευθυνόμενος εἰς Πάτρας καὶ τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια, διέβη ἐνώπιον τῆς Μυκόνου, ὅπου ἔπλευσε μετέωρος ἐπί τινας ἡμέρας. Ἡ Ἄνδρος, ἡ Μῆλος, καὶ ἄλλαι ἴσως νῆσοι, φοβούμεναι καὶ ὄχι ἀτόπως, ἔσπευσαν νὰ προσφέρωσι πρὸς αὐτὸν δῶρα καὶ ὑποταγήν· ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς τε Τήνου καὶ τῆς Μυκόνου, ἀποχωρήσαντες εἰς τὰ ὄρη, ἀπεφάσισαν ν' ἀντισταθῶσιν. Ὁ Χοσρὲφ πασᾶς, ἐὰν ἤθελε, κατέστρεφε βεβαίως καὶ τῶν δύο νήσων τὰς πόλεις· ἀλλὰ πρὸς τοὺς προτρέποντας αὐτὸν ἀξιωματικοὺς νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀπεκρίθη γενναιοφρόνως, ὡς λέγει ὁ Γόρδων, «δὲν βλέπετε ὅτι εἶναι παιδία; ἄφετέ τα νὰ παίξωσι» (Τόμ. Β'. σελ. 60). Ὅ,τι ὅμως ἐλησμόνησε νὰ σημειώσῃ ὁ Ἄγγλος ἱστοριογράφος, ὅστις ἀναφέρει τὴν σταθερὰν τῶν νησιωτῶν τούτων ἀπόφασιν μετ' ἐγκωμίων, εἶναι τοῦτο, ὅτι τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀποδημίας τοῦ στόλου ἀπεβιβάσθησαν εἰς Μύκονον, μακρὰν τῆς πόλεως, περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα Ἄραβες, καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι, ἀντιπυροβολήσαντες αὐτοὺς, ἐφόνευσαν ἓξ, καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς ἄλλους· ἐφονεύθησαν δὲ καὶ ἐπληγώθησαν δύο Μυκόνιοι.

Εἶναι περίεργα τὰ ἐνδύματα τὰ ὁποῖα ἐφόρουν τὸ 1834 αἱ πρεσβύτεραι τῶν γυναικῶν τῆς Μυκόνου· καὶ ἡ μὲν γραῖα, ἥτις μὲ προσέφερε μετὰ τοσαύτης περιπαθείας τὸν κάδον της, ἦτο ἐνδεδυμένη ὅπως παρίστάνει ἡ ἐν τῇ σελίδι 484. εἰκὼν· ἡ ὡς τιάρα ὑψηλὴ καὶ στρογγύλη κεφαλοδέσμη καθὼς καὶ αἱ κάλ-

ται τῆς ἦσαν ἐρυθραί· ἄλλαι δὲ ἔφερον κολόβια παραπλήσια μὲν τῶν ἐνδυμάτων τῆς Μήλου, τῆς Ἄνδρου, τῆς Ἴου, τῆς Νάξου, καὶ τῆς Ἀμοργοῦ, τῶν ὁποίων τὰς εἰκόνας ἐδημοσιεύσαμεν τὸ παρελθὸν ἔτος, ἀλλὰ πλουσιώτερα, καὶ, εἰ δυνατὸν, κομψότερα· ἡ ἐπὶ κεφαλίδος τῆς παρούσης διατριβῆς εἰκὼν παριστᾷ ὁλόκληρον τὸ ἔνδυμα, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς τὰ μέρη αὐτοῦ. Τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Α. ὀνομάζεται *μεσογίλεκον* ἐκ διαφανοῦς καὶ χρυσοῦφάντου πολλάκις ὑφάσματος, μόλις καλύπτον τὰ στήθη· τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Γ, πεποικιλμένον ἐπίσης καὶ χρυσοῦφαντον, εἶναι τὸ *ὑποκάμισον*, καταβαῖνον μέχρι γονάτων· βάλλεται δὲ μετὰ τὸ *μεσογίλεκον*· τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Θ. καλεῖται *στομαχικὸν*, εἶναι δὲ περίχρυσον καὶ θέτεται ἐπὶ τοῦ στήθους· διὸ

Ἐνδύματα Μυκόνια.

ἀλλοῦ ὀνομάζεται *στηθοπάνι*· τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Η. ἤτοι ὁ *μπούστος*, εἶναι τὸ περιστήθιον, φέρον καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ μαργαρίτας, ἔχον μὲν χειρίδας (*μπουστομάνικα*) ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, ὡς φαίνεται εἰς τὸ ὑπὸ στοιχ. Δ, ἀποβάλλον δὲ αὐτοὺς ἐν ὥρᾳ θέρους· τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Ε. καλεῖται *φουστάνι* εἶναι δὲ πολύπτυχον καὶ μόλις καλύπτει τὰ γόνατα· τὰ ὑπὸ στοιχεῖον Ι. ἐκ λεπτοτάτου ὑφάσματος, καὶ πεποικιλμένα διὰ κεντημάτων, καλοῦνται *ἐμπροστοποδιαί*, καὶ βάλλονται ἐπὶ τοῦ φουστανίου, διὰ δὲ τῆς πλατείας ταινίας (*μπόλιας*) ἥτις ἐξεικονίζεται ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Β, περιδέεται χαριέντως ἡ κεφαλή. Αἱ κάλται καὶ αὐτῶν εἶναι ἐρυθραὶ πολλάκις, δεδεμέναι διὰ καλτοδετῶν περιχρύσων, καὶ θυσανωτῶν ὡς τὰ ὑπὸ

στοιχ. Κ. καὶ Ζ. συνειθίζουσι δὲ νὰ φορῶσι πολλὰς διὰ νὰ φαίνωνται παχεῖαι αἱ κνῆμαί των.

Τὰ ὑποδήματα ἢ αἱ *κουντοῦραι* αὐτῶν εἶναι δύο εἰδῶν, ὡς φαίνεται εἰς τὴν εἰκόνα Α. αἱ μὲν ἄφρακτοι ὄπισθεν, αἱ δὲ φρακταί.

Σπεύδων νὰ ἐπανέλθω εἰς Σύραν δὲν κατώρθωσα νὰ ἐπισκεφθῶ οὔτε τὸ γνωστὸν μοναστήριον τῆς *Τουρλιανῆς*, ἐπικληθείσης οὕτω ἀπὸ τῆς παρακειμένης τοποθεσίας λεγομένης *ὁ Τοῦρλος*, οὔτε τὸ Παλαιόκαστρον, ἢ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως σωζόμενα ἐπὶ λόφου τερπνοῦ ἐν μέσῳ τῆς νήσου, καὶ ἀνήκοντα εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν οἰκογένειαν τοῦ Γκίζη. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Μύκονος εἶχε πάλαι δύο πόλεις, διότι ὁ Σκύλαξ ἐν τῷ Περίπλῳ αὐτοῦ, τὴν ὀνομάζει *δίπολιν*.

Ν. Δ.

ΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ.

(Ἴδε τὸ Φολλ. ΠΘ'.)

β'. Ἡ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεία τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου.

—ο—

Τὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείαν τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, συνήθως μὴ συνδεομένην μετὰ τῶν σταυροφοριῶν, θεωροῦμεν ὡς πρόδρομον αὐτῶν, διὰ τὸν ὅλως σταυροφορικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιδοκιμασίας ἣν παρέσχεν αὐτῇ ὁ πάπας Γρηγόριος Ζος, καὶ διότι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο κυριώτατον σκοπὸν προέθετο ὂν καὶ τὸ μὲν ὀλίγον ἐκραγὲν πολὺ μεγαλήτερον εὐρωπαϊκὸν κίνημα.

Οἱ εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ἀπὸ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος, κατασταθέντες Νορμαννοὶ δὲν ἀπέβαλον ὡς ἐκ τούτου τὸν μάχιμον καὶ τυχοδιωκτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα· κατὰ τὴν ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, αὐτοὶ κατέκτησαν τὴν Ἀγγλίαν, αὐτοὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Ἔτι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης εἶχον ἐπέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν πολλὰ στίφη Νορμαννῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτησαν ὡς μισθοφόροι τοὺς βυζαντινοὺς ἐπάρχους, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κατὰ μικρὸν κύριοι τῆς ὡραίας ταύτης χώρας, ὠφεληθέντες τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ τῶν περὶ αὐτῆς ἐρίδων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῶν προεκτεθεισῶν πολιτικῶν ταραχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς. Τῷ 1057, ἡ ἀρχὴ τῶν κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν Νορμαννῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας Ῥοβέρτου, τοῦ ἐπικληθέντος Γυσκάρδου, ἤτοι πανούργου, ὅστις ἦτο τῳόντι ὁ πολυτροπώτατος καὶ τολμηρότατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνδρῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς προτέρας τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ κατακτήσεις. Ὁ Ῥοβέρτος, θεωρῶν τοὺς δύο αὐτοκράτορας τοὺς περὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐρίζοντας, ὡς ἐξίσου πολεμίους αὐτοῦ, ἐζήτησεν ἕτερον σύμμαχον, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ὅστις, ὁμοίως ἐχθρικῶς διακείμενος πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἡγεμόνας, προθύμως ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τοῦ Ῥοβέρτου· καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς δοῦκα οὐ μόνον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀπουλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔτι κατεχομένης Σικελίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως ἐνισχυθεὶς ὁ Ῥοβέρτος, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ῥογέρου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν διαιρεθέντων καὶ ἐξασθενησάντων Μωαμεθανῶν τὴν Σικελίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὸς ἐξέβαλε παντάπασιν ἀπὸ τῆς κάτω Ἰταλίας τοὺς Βυζαντινούς, καὶ, γενόμενος οὕτω κύριος ἁπάσης τῆς χώρας μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους, ἔρριψεν ἤδη βάσκανον ὀφθαλμὸν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ῥοβέρτος παρεσκεύασε τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχείρημα μετὰ πανουργίας πληρέστατα δικαιολογούσης τὸ ἀποδοθὲν αὐτῷ ἐπώνυμον. Καθ' ἣν ἐποχὴν, τῷ 1071, ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ὁ ἀσθενὴς Μιχαὴλ Ζ', ἡ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν κατάκτησις τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχε συμπληρωθῆ, ἡ δὲ πολιτικὴ μερὶς, θριαμβεύουσα μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ ἐλεεινῶς ἔχουσα καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἀντὶ νὰ μελετήσῃ τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόρρω κειμένης ἐκείνης χώρας, ἐθεώρησε φρονιμώτερον νὰ συνάψῃ φιλικὰς πρὸς τὸν Ῥοβέρτον σχέσεις· καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη νὰ συζευχθῇ ὁ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Κωνσταντῖνος τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου Ἑλένην. Ἡ Ἑλένη, καί τοι ἀνήλικος ἔτι, εἶχε σταλῆ ἀμέσως εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν, ἵνα ἀνατραφῇ αὐτόθι μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς ὥραν γάμου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βοτανειάτης, καθαιρέσας τὸν Μιχαὴλ, κατέκλεισεν αὐτὸν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς οἰκογενείας, ἔτι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου, εἰς μοναστήριον. Τοῦτο ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσῃ πρόσχημά τι νομιμότητος εἰς τὸ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρημα τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠδύνατο νὰ παραστῇ ὡς σύμμαχος καὶ ἐκδικητὴς τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ συμπενθέρου· ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος, θέλων νὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον, κατέφυγεν εἰς μηχάνημά τι χαρακτηριστικώτατον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία ὁμοιάζει εἰς πολλὰ μυθιστορίαν μᾶλλον ἢ βίον πραγματικόν.

Αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικαὶ σχέσεις δὲν εἶχον ἔτι διακοπῆ τότε ἐντελῶς, ἂν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα εἶχε συμπληρωθῆ πρό τινος χρόνου. Καθὼς πολλοὶ προσκυνηταὶ τῆς δύσεως προσήρχοντο εἰς τὴν ἀνατολὴν, καί τοι ἀπανταχοῦ μὴ εὑρίσκοντες εἰμὴ ἱερεῖς καὶ ναοὺς ὀρθοδόξους, οὕτω πολλοὶ προσκυνηταὶ, μάλιστα μοναχοὶ, ἐπορεύοντο ἔτι ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἱεροὺς τόπους. Ὁ Ῥοβέρτος ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῆς περιστάσεως ταύτης, καὶ, πέμψας εἰς Καλαβρίαν δύο ἐπιτηδειοτάτους καὶ πιστοὺς αὐτοῦ ἀξιωματικοὺς, παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κατορθώσωσι νὰ εὕρωσι μεταξὺ τῶν προσερχομένων ἐξ Ἑλλάδος μοναχῶν τινὰ, παρεμφερῆ ὄντα τὴν ὄψιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παραπινάκιον καὶ δυνάμενον ὁπωσδήποτε νὰ παραστήσῃ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτυχον τῳόντι μετ' ὀλίγον εἰς Κρότωνα μοναχὸν, ὀνόματι Ῥαίκτορα, « ἄνδρα ποικίλον τε καὶ πρὸς πανουργίαν ἀπαράμιλλον » ὡς λέγει ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἀνήκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς οἰκογένειαν οὐχὶ ἄσημον καὶ γινώσκοντα τὰ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν αὐλὴν καλῶς, διότι, πρὶν ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, εἶχε μετέλθει ὑπηρεσίαν τινὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ, προθύμως δὲ ἤδη ἀναλαβόντα νὰ ὑποκριθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ. Ὅθεν ἀμέσως ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Σαλέρνῳ διατρίβοντα Ῥοβέρτον, καθ' ἃς εἶχον ὁδηγίας, ὅτι εὗρον εἰς Κρότωνα τὸν πενθερὸν τῆς θυγατρός του, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου ὅπου ἐκρατεῖτο περιωρισμένος καὶ ἐλθόντα εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ῥοβέρτος, ὅστις εἰς μόνους τοὺς δύο ἐκείνους ἀξιωματικοὺς εἶχεν ἐκμυστηρευθῆ τὰ σχέδιά του, δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ εἰς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἅπαντες προτρέπουσιν αὐτὸν νὰ μὴ κωφεύσῃ εἰς τὴν αἴτησιν, καὶ ὁ Ῥοβέρτος προσποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν γνώμην αὐτῶν. Φέρεται λοιπὸν ὁ μοναχὸς εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ, περιβληθεὶς βασιλικὴν πομπὴν, ἀρχίζει μετὰ παραδόξου τέχνης νὰ δραματουργῇ τὸ τοῦ ἐξωσθέντος αὐτοκράτορος πρόσωπον· διηγεῖται μετὰ δακρύων πῶς ὁ Βοτανειάτης, ἀφαιρέσας αὐτῷ σύζυγον, υἱὸν, διάδημα, περιέθετο μοναχικὰ ῥάκη· ὅτι τὸ ἔγκλημά του ἦτο ὅτι ἀπεφάσισε νὰ συζεύξῃ τὸν υἱόν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ δουκὸς θυγατρὸς, ὅτι ἡ δυστυχὴς αὕτη κόρη ἐστέναζεν ἐπίσης ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ὅτι ὁ τύραννος ἔτρεμε μήπως ὁ γενναῖος Νορμαννὸς ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τοσούτων ἱερῶν δικαίων. Ἐφαίνετο δὲ καὶ ὅτι ἀποσιωπᾷ πολλὰ τῶν δυστυχημάτων, φειδόμενος τῆς καρδίας εὐαισθήτου φίλου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἔλεγεν ἱκανὰ ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀκορέστων ἐκείνων μαχητῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς χρυσοῦ θημῶνας· καὶ ὁ Ῥοβέρτος ἐστέναζε καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὰς ἀποδιδομένας τῷ ἀπατεῶνι τιμὰς καὶ τὰ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεως, καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἠγανάκτουν ἤδη διὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ὁ πανοῦργος ἡγεμὼν ἤξευρεν, ὅτι ἡ κωμικὴ αὕτη σκηνὴ, ἵνα εὐδοκιμήσῃ μέχρι τέλους, εἶχε χρείαν νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ναυτικῶν μεγάλων, περὶ δὲ τὴν προπαρασκευὴν τῶν δυνάμεων τούτων ἠσχολήθη δραστηρίως ἐν διαστήματι δύο περίπου ἐνιαυτῶν.

Δὲν ἠμέλησε δὲ καὶ ἑτέρας τέχνας, διότι ἤξευρεν ἐπάπειρον νὰ συνδυάζῃ τὴν ὑλικὴν βίαν μετὰ τῆς ἠθικῆς γοητείας. Ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης ἐκάθητο ἀπὸ τοῦ 1073 ὁ Ἱλδέβραντος, ὁ μετονομασθεὶς Γρηγόριος Ζ'., ὅστις ἐπεχείρησε καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐπέτυχε νὰ ὑπαγάγῃ ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς, τῆς μέσης καὶ τῆς βορείου Εὐρώπης ὑπὸ τὸ σιδηροῦν κράτος τᾶς ἱερατικῆς αὐτοῦ κυριαρχίας. Ἡ ἀχανὴς τοῦ ἀνδρὸς τούτου μεγαλοφυΐα, ἐνῷ ἐπάλαιε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ἑنρίκου Δ'. πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τερατώδους ἐκείνου βουλεύματος, δὲν ἀπέτρεπε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς καὶ ἐβυσσοδόμει ἤδη τὸ κολοσσιαῖον σταυροφορικὸν κίνημα. Τὴν 2 Δεκεμβρίου 1074, πρὶν εἰσέτι περιέλθῃ εἰς ἀπότομον πρὸς τὸν Ἑنρίκον ῥῆξιν, ἔγραψεν αὐτῷ ἐπιστολὴν, διαλαμβάνουσαν, «ὅτι ἡ Ἀνατολὴ ἐπικαλεῖται τὴν ἐπικουρίαν τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ διχονοοῦσα πρὸς τὴν τῆς Ῥώμης ἕνεκα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐζήτει τὴν ἕνωσιν, ὅτι πεντακισμύριοι Χριστιανοὶ, Ἰταλοὶ καὶ Γάλλοι, ἔλεγον ἑαυτοὺς προθύμους νὰ στρατεύσωσιν εἰς ἀπολύτρωσιν τοῦ ἁγίου τάφου, ἐὰν ὁ Γρηγόριος ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ εὐλαβοῦς τούτου ἐπιχειρήματος· καὶ ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἦτο ἕτοιμος νὰ στρατεύσῃ, καταλείπων τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης εἰς τὴν προστασίαν καὶ τὴν φυλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος. » Τῇ δὲ 16 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, ὁ Γρηγόριος ἀπεύθυνεν ἅπασι τοῖς πιστοῖς ἐπιστολὴν προτρεπτικὴν πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν. Οὐδὲν τῶν ὅσα ἔλεγεν ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης πρὸς τὸν Ἑنρίκον ἦτο ἀληθές. Αἴτησις περὶ ἐπικουρίας ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς οὐδεμία εἶχεν ἔλθει, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἠδυνήθη ὡρισμένως νὰ ἀναφέρῃ τοιαύτην· ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία οὐδεμίαν εἶχεν ὑποβάλει πρότασιν ἑνώσεως, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον θυσίαν τῶν δογμάτων αὐτῆς (*)· αὐτὸς δὲ ὁ

(*) Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν καλῶς μέχρι τίνος ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία ἐπεθύμει τότε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ πάπα καὶ τίνα γνώμην εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ ἰδίως περὶ τοῦ Γρηγορίου Ζ'., ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσωμεν τὴν ἀκόλουθον τῆς Ἀλεξιάδος περικοπὴν, ἐν ᾗ ἡ Ἄννα περιγράφει τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ ἀρχιερέως ἐκείνου πρὸς τὸν Ἑنρίκον Δ' διενέξεως. « Ὁ γὰρ τοι Πάπας τῆς Ῥώμης, μετὰ τοῦ ῥηγὸς Ἀλαμανίας Ἑνερίχου διαφορὰν ἐσχηκὼς, ἐβούλετο πρὸς συμμαχίαν ἑλκύσαι Ῥομπέρτον, ἤδη περιφανέστατον γεγονότα καὶ πρὸς μεγάλας ἀρχὰς ἀκμάσαντα. Ἡ δὲ διαφορὰ Ῥηγός τε καὶ Πάπα τοιαύτη τις ἦν. Ὁ μὲν γὰρ κατῃτιᾶτο τὸν ῥῆγα Ἑνέριχον ὡς τὰς ἐκκλησίας οὐ πρῶτα διδόντα, ἀλλὰ δωρημάτων ἀποδιδόμενον, καί που καὶ ἀναξίοις ἀνδράσι τὴν ἀρχιερωσύνην καταπιστεύοντα, καὶ τοιούτων ἐγκλημάτων ἐδίωκεν. Ὁ δέ γε ῥήξ Ἀλαμανίας τυραννίδος τὸν Πάπαν ἐγράφετο, ὡς ἄτερ γνώμης αὐτοῦ τὸν ἀποστολικὸν ἐξαρπάσοι θρόνον· καί που καὶ ἀπηναισχυντήκει πρὸς τοῦτον, καὶ ἰταμωτέροις ἐχρήσατο λόγοις, ὡς εἰμὴ ἐκσταίη τῆς αὐθαιρέτου προεδρείας, μεθ' ὕβρεως ἐκεῖθεν ἀπελαθήσεται. Τούτων οὖν ἀκούσας ὁ Πάπας τῶν λόγων καὶ τῶν πρέσβεων εὐθὺς ἐμεμήνει, καὶ αἰκισάμενος πρότερον ἀπανθρώπως, εἶτα καὶ κείρας τὰς κεφαλὰς καὶ ἐπικείρας τοὺς πώγωνας, τὰς μὲν ψαλίσι, ξηρῷ δὲ τοὺς πώγωνας, καὶ ἄλλοτι προσεξεργασάμενος ἀτοπώτατον, καὶ βαρβαρικὴν ὕβριν ὑπερελαῦνον, ἀφῆκεν. Εἶπον ἂν καὶ τὴν ὕβριν εἰμή με καὶ γυναικεία καὶ βασιλικὴ ἐπεῖχεν αἰδώς . . . . ἀρκέσει αὐτὸ τοῦτο τὸ μηδὲ μικρόν τι τοῦ πραχθέντος ἀνασχέσθαι ἡμᾶς παρεμφῆναι ἤδη ἡγήσασθαι. Καὶ ταῦτα ἀρχιερέως, ὦ δίκη Ι, καὶ ταῦτα πρώτου ἀρχιερέως, καὶ ταῦτα προκαθημένου τῆς οἰκουμένης ἁπάσης γενόμενον, ὥςπερ οὖν καὶ οἱ Λατῖνοι λέγουσί τε καὶ οἴονται, ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο τῆς ἀλαζονείας αὐτῶν. Μεταπεπτωκότων γὰρ τῶν σκήπτρων ἐκεῖθεν ἐνθάδε εἰς τὴν ἡμεδαπήν τε καὶ βασιλίδα πόλιν καὶ δὴ καὶ τῆς συγκλήτου καὶ ἅμα πάσης τῆς τάξεως, μεταπέπτωκε καὶ ἡ τῶν θρόνων ἀρχιερατικὴ τάξις, καὶ δεδώκασιν οἱ ἀνέκαθεν βασιλεῖς τὰ πρεσβεῖα τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μάλιστα ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος εἰς περιωπὴν πρωτίστην τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἀναβιβασαμένη, τὰς ἀνὰ

πάπας παντάπασι δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Ῥώμην καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει εὐλόγως ὡς τὸν ἰσχυρότατον τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ ἀντίπαλον· τὸ πολὺ ἴσως διαβεβαιῶν, ὅτι θέλει αὐτὸς στρατεύσει ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν, ἤλπιζε νὰ κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἐρρίκου καὶ νὰ παρασύρῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐπιχειρήματος, ἐπιτυγχάνων οὕτω ἐνταυτῷ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἀπομάκρυνσιν πολεμίου ἀμειλίχου καὶ τὴν χείρωσιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὁπωσδήποτε, διὰ τὴν μετ' ὀλίγον ἐκραγεῖσαν φοβερὰν μεταξὺ Γρηγορίου καὶ Ἐρρίκου πάλην, τὸ μέγα σταυροφορικὸν κίνημα ἀνεβλήθη. Ἀλλ' ὁ πολυμήχανος ἀρχιερεὺς, ὅστις συγχρόνως καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν καταπληκτικωτέρων περισπασμῶν ἐνήργει εἰς τὴν Ἱσπανίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Δανίαν, εἰς τὴν Νορουηγίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν, εἰς τὴν Ῥωσίαν, εἰς τὴν Πολωνίαν, εἰς τὴν Βοημίαν, εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, εἰς τὴν Δαλματίαν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἄραψι τῆς βορείου Ἀφρικῆς, δὲν ἐλησμόνει τὴν ἀνατολὴν, εὐχαρίστως ἔμαθε τὰ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ συμβαίνοντα, τὴν ἄφιξιν δηλαδὴ τοῦ ὑποτιθεμένου Μιχαὴλ Ζ'. καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ῥοβέρτου νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὸ Βυζάντιον, προθύμως δὲ ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ, κατ' αἴτησιν αὐτοῦ, τὸ ἐπιχείρημα. Ὅθεν τῷ 1080, καί τοι κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ὁ λεγόμενος ἐκεῖνος Μιχαὴλ ἦτο ἀπατεὼν (*), ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διαλαμβάνουσαν, «ὅτι Μιχαὴλ, ὁ ἐνδοξότατος αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἀδίκου βίας ἐκπτωτος γενόμενος τῆς ἀρχῆς, προσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ῥοβέρτου (**), καὶ ὅτι, οἴκτῳ κινούμενος ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις, προέτρεπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας.» Διέτασσε δὲ, δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας, τοῖς μὲν μαχίμοις νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἄμυναν, τοῖς δ' ἐπισκόποις, νὰ συμβουλεύσωσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσι εἰς τὸν ἀγῶνα, διὰ τῆς δεούσης μετανοίας, καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ῥοβέρτον πιστῶς, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φόβον καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγελλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ, ὡς ἔλεγε, τῇ τοῦ ἁγίου Πέτρου, νὰ δώσωσιν αὐτοῖς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ἂν ἡ ἀπάτη τοῦ Ῥοβέρτου ἦτο ἀποτρόπαιος, ! τί νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ ἀρχιερέως ἐκείνου ὅστις μετεχειρίζετο τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον τοιούτου φενακισμοῦ ; Καὶ ἐν τούτοις ὁ Michaud ἀξιοῖ « ὅτι παρὰ τοῖς τότε δυτικοῖς ἔθνεσι, τὸ δόγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρῆγεν ἄνδρας ἱεροὺς ἅμα καὶ ἡρωϊκούς ! ! (chez les peuples d'occident, la doctrine de l' Evangile formait à la fois des saints et des héros), ἐνῷ ἐξεναντίας ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, « ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία ἐκοσμοῦντο διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἠξιοῦντο τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνδρεία ἐπαίνων, οἱ δ' Ἕλληνες ἐθεώρουν ἐπίσης ἔνδοξον τό τε ἀπατῆσαι καὶ τὸ νικῆσαι τοὺς ἀντιπάλους. » (la ruse et la politique étaient décorées du nom de politique et recevaient les mêmes éloges que la valeur ; les Grecs trouvaient aussi glorieux de tromper leurs ennemis que de les vaincre. » (*)

Διὰ τῶν προτροπῶν αὐτῶν τοῦ πάπα καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ δραστηριότητος, ὁ Ῥοβέρτος κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ, ἐν ἀρχῇ τοῦ 1081 ἔτους, στρατὸν 30,000 ἀνδρῶν, τοῦ ὁποίου τὸ κράτιστον ἀπετέλουν 1300 Νορμαννοὶ ἱππεῖς· προσέτι καὶ στόλον 150 μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα παρέσχον οἱ πολεμίως πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς διακείμενοι Δαλματοί· διέταξε δὲ νὰ συνέλθῃ ἡ ὅλη δύναμις εἰς Βρεντήσιον, ὅθεν μελέτα νὰ διαπεράσῃ εἰς Δυῤῥάχιον, καταλιπὼν προηγούμενόν τι βούλευμα τοῦ νὰ διαπλεύσῃ ἀπὸ Ἰδροῦντος εἰς Ναύπακτον, διὰ τὸ μακρότερον τοῦ τελευταίου τούτου δρόμου. Ἀλλὰ χειμῶνος ἔτι ὄντος καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ὁρμήσῃ ἀμέσως, ἐμελέτησε καὶ δι' ἑτέρου μηχανήματος νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ ἐπιχείρημα. Γινώσκων τὴν μεταξὺ Βοτανειάτου καὶ τῶν Κομνηνῶν ἀῤῥαμένην ἔριν, ἤλπισε νὰ προσοικειωθῇ τὸν Ἀλέξιον, νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, νὰ ὑποθάλψῃ τὴν διαίρεσιν καὶ οὕτω νὰ καταστήσῃ μᾶλλον εὐάλωτον τὸν πολέμιον. Ὅθεν ἐκλέξας ἕνα τῶν παρ' ἑαυτῷ μεγιστάνων, ὀνομαζόμενον Ῥαοὺλ, ἐπιλεγόμενον δὲ *Λευκοφόρον*, διότι ἔφερε λευκὴν ἐπὶ τῶν ὅπλων αὐτοῦ, πέμπει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ προφάσει μὲν τοῦ ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βοτανειάτου, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενομένης εἰς τὴν Ἑλένην ὕβρεως, ἀληθῶς δὲ ἵνα κομίσῃ δῶρα πρὸς τὸν Ἀλέξιον καὶ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς λόγους φιλίας. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο ἀπο-

τὴν οἰκουμένην διοικήσεις ἁπάσας ὑπὸ τοῦτον ἐτάξατο . . . Ὁ δὲ κατάπτυστος οὗτος Πάπας (οὐδὲ γὰρ ἔχω τίποτ' ἂν ἄλλο τοῦτον ἐπονομάζειν, τὴν ἀπάνθρωπον ἐκείνην ὕβριν ἐνθυμηθεῖσα τὴν εἰς τοὺς πρέσβεις) μετὰ πνευματικῆς χάριτος καὶ εὐαγγελικῆς εἰρήνης ἐπὶ τὸν πόλεμον ὁ δεσπότης ἐχώρει, ὅλῃ γνώμῃ καὶ ὅλαις χερσὶ τὸν ἐμφύλιον, ὁ εἰρηνικὸς ταῦτα καὶ τοῦ εἰρηνικοῦ μαθητὴς κλπ.

(*) Ὁ Σχλόσσερος λέγει διαῤῥήδην ὅτι ὁ πάπας ἔγραψεν ἐν γνώσει τῆς ἀπάτης τοῦ Ῥοβέρτου· und Pabst Gregor VII . . . . Schreiben an die Bischoeffe und Getreuen der Kirche erlassen musste, um sie aufzufordern, sich eines Griechischen Betruegers, von dem er gewiss wusste, dass er Betrueger war, und eines gluecklichen Bacubers, der diesen Betrueger schuetzte, anzunehmen. σελ. 760 – 761 τοῦ 2ου. τόμου τῆς μέσης Γενικῆς Ἱστορίας. Αὐτὸς ὁ Lebeau, ὅστις θέλει κατ' ἀρχὰς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος, φενακισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου, ὑπέθετε δῆθεν γνήσιον τὸν Μιχαὴλ, μετ' ὀλίγον ὑποδεικνύει τὴν ὅλην ἀλήθειαν, προσπαθῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἀρχιερέα διὰ τοῦ λόγου, ὅτι εἶχε χρείαν τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἐρρίκον πάλην. Τόμου XV, σελ. 114–115.

(**) Πᾶσαι αἱ θρυλλούμεναι ἀπὸ Ἀνατολῆς αἰτήσεις εἶχον τὸν αὐτὸν τῆς γνησιότητος βαθμόν.

(*) Histoire des Croisades par M. Michaud, de l'Académie Française. Sixième édition, 1849. Τόμ 1. σελ. 40 καὶ 41. Σημαιωτέον ὅτι ὁ ἱστοριογράφος οὗτος τῶν Σταυροφοριῶν ὅλως παραλείπει τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατείαν τοῦ Ῥοβέρτου.

τέλεσμα δὲν ἐπέτυχε· διότι οὐ μόνον ὁ Βοτανειάτης ἀπέπεμψε τὸν πρέσβυν ἄπρακτον, ὁ δὲ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐνεθάῤῥυνε τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα, ἀλλ' ἐξεναντίας ὁ Ῥαοὺλ, μαθὼν τὴν ὅλην ἀλήθειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πολὺ χρηστότερος ὢν τοῦ κυρίου του, διετράνωσεν αὐτῷ, μετὰ τὴν ἐπάνοδον, ὅτι ὁ μοναχὸς αὐτὸς, τὸν ὁποῖον τιμᾷ ὡς αὐτοκράτορα, εἶναι ὑποκριτὴς καὶ γόης ἀνὴρ, ὅλως δὲ πλάσμα τὰ κατ' αὐτὸν, διότι αὐτὸς, ὁ Ῥαοὺλ, εἶδεν αὐταῖς ὄψεσι τὸν ἀληθῆ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, φαιὸν ἐνδεδυμένον τριβώνιον καὶ ἐν μοναστηρίῳ διάγοντα. Προσέθετο δὲ, ὅτι, ἐπανερχόμενος, καθ' ὁδὸν ἤκουσε τὴν γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἔξωσιν τοῦ Βοτανειάτου ἀπὸ τῶν βασιλείων καὶ τὴν τοῦ Ἀλεξίου ἀναγόρευσιν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος προσήγαγεν αὖθις εἰς τὴν αὐλὴν καὶ Κωνσταντῖνον, τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ'., καὶ Ἑλένην, τὴν τοῦ Ῥοβέρτου θυγατέρα, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἤδη δίκαιος λόγος πολέμου πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἕνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου γενομένων ἀδικημάτων. Ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος, ὅστις κάλλιστα ἐγίνωσκε καὶ τίς ἦτο ὁ μοναχὸς ὁ παρ' αὐτῷ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ ὑποκρινόμενος, καὶ τίς ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲ περιέμενε διδασκαλίας καὶ νουθεσίας παρὰ Ῥαοὺλ, παρωργίσθη τοσοῦτον ὥστε ἀπεδίωξεν ἀμέσως τὸν ἄνδρα, ἀπειλήσας ἔτι δεινότερα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ῥαοὺλ Ῥογέρος εἶχεν ἤδη αὐτομολήσει πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, διότι, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἐξηγήσει πλατύτερον, οἱ Νορμαννοὶ δὲν ὡμονόουν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ὑπὸ πολλῶν κατετρύχοντο ἐμφυλίων παθῶν καὶ διενέξεων· τὸ δὲ κωμικώτερον ἦτο ἡ ὀργὴ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαὴλ, ὅστις « μεγάλα κεκραγὼς, καὶ τὸν μηρὸν τῇ δεξιᾷ πλήττων », ἐν καὶ μόνον, μεθ' ὅρκων φοβερῶν, παρεκάλει τὸν Ῥοβέρτον, τοῦτο, ὅτι ἂν ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν καὶ ἀποκαταστῇ εἰς τὸν θρόνον, νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν ὁ Ῥαοὺλ, ἵνα ὑποβάλῃ τὸν μιαρὸν ἀμέσως εἰς οἰκτιστον θάνατον. Κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ, ὁ χρηστὸς Ῥαοὺλ κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ Ῥοβέρτος, οὔτε ὁ ψευδομιχαὴλ ἔμελλον ποτὲ νὰ ἴδωσιν. Ἀλλὰ πόσον δίκαιον εἶχεν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἐμπαίζουσα τὴν πρωτοφανῆ ταύτην ἀγυρτίαν!

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἔκβασιν τῆς πρεσβείας τοῦ Ῥαοὺλ, ἐπελθόντος ἤδη τοῦ ἔαρος, ὁ Ῥοβέρτος, ὅστις εἶχε συμπληρώσει τὰς παρασκευὰς, διατάξει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ καὶ προσέλθει αὐτὸς εἰς Βρεντήσιον, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναβάλῃ πλειότερον τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐπιχειρήματος· δοὺς δὲ πρὸ πάντων πεντεκαίδεκα τῶν πλοίων εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, τὸν ἔπειτα διαβόητον ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ γενόμενον, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κέρκυραν· ἀλλ' ὁ Βοημοῦνδος ἐπελθὼν εὗρε τὴν νῆσον αὐτὴν τοσοῦτον ὀχυρὰν, ὥστε δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης δυνάμεως καὶ ἀνέκαμψεν ἄπρακτος πρὸς τὸν πατέρα· ὁ δὲ, κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1081, ἐπέπλευσεν αὐτὸς ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου καὶ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαὴλ, τὸν ὁποῖον συνεπήγετο μεθ' ἑαυτοῦ, ἐγένετο κύριος τῆς νήσου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ, ἐνῷ ἠσχολεῖτο περὶ τοῦτο, πάλιν προκατέπεμψε τὸν Βοημοῦνδον ἵνα καταλάβῃ περὶ τὸ Δυῤῥάχιον χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στόλου τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου.

Ἀλλὰ στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου, ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς τοῦ 1081, εἶχεν ἀναλάβει τὰ πράγματα ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός. Ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν· καὶ σῶμα μὲν εἶχε μικρὸν, ἀλλὰ στιβαρὸν τὸν βραχίονα, τοὺς ὤμους εὐρεῖς, τὴν καρδίαν ἀτρόμητον, τὴν γλῶσσαν σιμύλον, τὸ βλέμμα βλοσυρὸν ἅμα καὶ ἥμερον, τὸν ἐγκέφαλον πολυμήχανον. Οὐδεὶς τῶν στρατηγῶν τοῦ κράτους ἠδύνατο νὰ ἐρίσῃ ἐπὶ δεξιότητι καὶ φήμῃ πρὸς τὸν ἄνδρα ὅστις, εἰς δύο ἐκ παρατάξεως μαχας, εἶχε καταβάλει τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον καὶ τὸν Βασιλάκιον· ἅπασα ἡ τότε στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐτάσσετο πειθηνίως περὶ αὐτὸν, οἱ Μελισσηνοὶ, οἱ Δαλασσηνοὶ, οἱ Συναδηνοὶ, οἱ Δοῦκαι, οἱ Διογένεις (οἱ παῖδες τοῦ Ῥωμανοῦ), οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Βρανάδες. Ἡ πολιτικὴ μερὶς, ὁπωσοῦν συνεσταλμένη διὰ τὰς ἀποτυχίας αὐτῆς, ἔβλεπε μετὰ παραμυθίας τὴν ἀρχὴν περιελθοῦσαν εἰς χεῖρας ἀνεψιοῦ τοῦ Ἰσαακίου ἐκείνου ὅστις, καί περ εἰς τὸν στρατὸν ὀφείλων τὴν ἀνάῤῥησιν αὐτοῦ, δὲν εἶχε περιφρονήσει τοὺς λογίους ἄνδρας· οὐδὲ ἥμαρτε τῶν ἐλπίδων ἡ μερὶς αὕτη, διότι ὁ Ἀλέξιος, ἂν καὶ ἀναλώσας τὸ πλεῖστον τοῦ βίου περὶ πολεμικὰ ἐπιχειρήματα, οὐδέποτε ἐφάνη λησμονήσας τὴν ἀξίαν ἣν ἔχουσι τὰ γράμματα ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ τὸ παράδειγμα τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἄννης μαρτυρεῖ ὁπόσον ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἡ παιδεία ἐτιμᾶτο καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις. Τὰ δύο λοιπὸν ἀντίπαλα μέρη διετέλουν ἤδη πειθαρχοῦντα καὶ εἰρηνεύοντα, ὁ δὲ Ἀλέξιος εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ περιστοιχίζεται καὶ ὑπὸ οἰκείων χρηστῶν, φιλτάτων, ἱκανοτάτων. Ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰσαάκιος, ὅστις μετὰ ἁπλάστου προθυμίας παρεχώρησεν αὐτῷ τὰ δίκαια, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εἰς τὸν θρόνον, δὲν ἔπαυσε δι' ἅπαντος τοῦ βίου συντρέχων αὐτὸν πιστῶς διὰ τῶν συμβουλῶν του. Μάλιστα δὲ ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ ἐπιῤῥοὴ ἣν ἔσχεν εἰς τὰ πράγματα ἡ τῶν Κομνηνῶν μήτηρ, ἡ περιώνυμος ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ εὐλαβείᾳ αὐτῆς Ἄννα, διὰ μὲν τοῦ πατρὸς ἕλκουσα τὸ γένος ἀπὸ τοῦ περιφανοῦς οἴκου τῶν Χαρώνων, διὰ δὲ τῆς μητρὸς ἀπὸ τῶν ἔτι περιφανεστέρων Δαλασσηνῶν. Ἡ Ἄννα, χηρεύσασα νέα ἔτι, ἀνέθρεψε μετὰ πλείστης ἐπιμελείας τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ ἐχειραγώγησε τὸν Ἀλέξιον περὶ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἐπιχειρήματα· ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν προαχθέντα εἰς τὸ ὕπατον ἀξίωμα, ἠθέλησε νὰ παραιτηθῇ πάσης εἰς τὰ δημόσια πράγματα μετοχῆς· ἀλλ' ὁ εὐγνώμων υἱὸς δὲν συνῆνεσε νὰ στερηθῇ τῶν νουθεσιῶν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου συνεργάτου τῆς τύχης αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ πλεῖστον χρό-

νόν, αὐτὸς ἠναγκασμένος ὢν νὰ στρατηγῇ ἐν ἀδιαλείπτοις πολέμοις, ἐπέτρεψε μετ' ἀπεριορίστου ἀρχῆς εἰς τὴν μητέρα ἅπασαν τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν.

Τὸ κράτος μετὰ μακρὰν τρικυμίαν ἐφαίνετο προσορμισθὲν εἰς λιμένα ἀσφαλῆ· ἀλλ' αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις ἦσαν φοβεραί. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν οἱ Τοῦρκοι ἐστρατοπέδευον εἰς Νίκαιαν, εἷς δὲ τῶν ἀρειμανιωτέρων ἀνδρῶν τῆς δύσεως, καὶ βεβαίως ὁ πάντων πολυτροπώτατος, συγκροτήσας ἐν Βρεντησίῳ δύναμιν τρισμυρίων λογάδων μαχητῶν, ἑτοιμάζετο νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὰ δυτικὰ παράλια. Ὁ στρατὸς, διὰ μὲν τὴν ὀλιγωρίαν τῶν προηγουμένων βασιλέων, ἦτο εὐάριθμος καὶ τῶν πλείστων παρασκευῶν ἐνδεὴς, διὰ δὲ τὰς πολλὰς ἐμφυλίους διενέξεις, εἰς ἀταξίαν καὶ στάσιν τοσοῦτον ἐπιῤῥεπὴς, ὥστε ὁ Ἀλέξιος, ἅμα βασιλεύσας, ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγάγῃ ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅπαντα σχεδὸν τὰ αὐτόθι συῤῥεύσαντα τάγματα καὶ νὰ συγκροτήσῃ αὐτὰ εἰς ὕπαιθρον στρατόπεδον πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἵνα, μακρὰν τῶν πόλεων, καθυποβάλῃ αὐτὰ εἰς νέαν πειθαρχίαν καὶ γύμνασιν. Συγχρόνως δὲ ἐφρόντισε περὶ τῆς συμπληρώσεως τοῦ στρατοῦ, περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φρουρίων, περὶ τῆς περιστολῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων καὶ περὶ εὑρέσεως συμμάχων κατὰ τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πολεμίου. (*)

Τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐνεργηθέντα ἀποδεικνύουσι τὴν ἔκτασιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς πολιτικῆς του. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας δὲν ὡμονόουν πρὸς ἀλλήλους· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τοῦ Ῥοβέρτου, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν. Ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων ἀδελφῶν Ῥογέρου καὶ Ῥαοὺλ, πολλοὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ Ῥοβέρτου ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ἀδελφός του Οὐμβέρτος διέτριβε πρὸ καιροῦ ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐμβέρτου αὐτοῦ, ὁ Οὐμβερτόπουλος, (*) ἦτο στενὸς τοῦ Ἀλεξίου φίλος καὶ συνετέλεσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἀνάῤῥησιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ῥοβέρτου, ἀπὸ ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, Ἑρμᾶννος, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ κεκρυμμένος, ἐκαραδόκει ἀφορμὴν ἵνα διεκδικήσῃ τὴν αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ θείῳ αὐτοῦ προσήκουσαν ἡγεμονίαν τῶν Νορμαννῶν. Ὁ τραχὺς καὶ πλεονέκτης Ῥοβέρτος εἶχε κινήσει πολλὰς κατ' αὐτοῦ ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τῷ κλήρῳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καπύης Ἑρβαῖος (Hervé) ἐφάνη προθυμότατος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου καὶ προέτρεπε τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐκείνης Ἰορδάνην εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Διὰ τῆς ἐπιτηδείας ὅλων τούτων τῶν πολεμίων ὑποκινήσεως παρεσκευάσθη κατὰ νῶτον τοῦ Ῥοβέρτου, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, στάσις, ἥτις ἠνάγκασε βραδύτερον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα νὰ ἀνακάμψῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δ' Ἀλέξιος δὲν περιωρίσθη εἰς ταῦτα, ἀλλὰ συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἐῤῥίκου τοῦ Δ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπῄτει τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἰταλίας κυριαρχίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου καταληφθείσης, πρὸς δὲ διέκειτο καὶ δι' ἕτερόν τινα λόγον πολέμιος πρὸς τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα· διότι ὁ Γρηγόριος Ζ'., θέλων τότε νὰ ἀνυψώσῃ τὸ παπικὸν ἀξίωμα ὑπεράνω τοῦ αὐτοκρατορικοῦ, εἶχε σύμμαχον τὸν Ῥοβέρτον. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος ἐπανειλημμένως μὲν ἔγραψε πρὸς τὸν νέον αὐτοκράτορα, καὶ πρέσβυν, τὸν Χοιροσφάκτην, ἐξαπέστειλε (**), προτείνων συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν, προτρέπων αὐτὸν νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν, πέμπων χρήματα ἐπὶ τούτῳ καὶ δῶρα, ὑποσχόμενος ἔτι πλειότερα, καὶ, ἵνα καταστήσῃ τὸν σύνδεσμον στενώτερον, προσφέρων τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου, ὡς σύζυγον μιᾶς τῶν τοῦ Ἐῤῥίκου θυγατέρων. Ὁ Ἐῤῥίκος ἀπεδέχθη τὰ πάντα· καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀπουλίαν μικρὰν ἐπεχείρησεν ἐπιδρομήν· ἀλλ' οἱ ἀδιάλειπτοι κατὰ τοῦ Γρηγορίου πόλεμοι αὐτοῦ παρήγαγον οὐδὲν ἧττον ἐπωφελῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξίου ἀντιπερισπασμὸν, διότι ὁ Ῥοβέρτος ἠναγκάσθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ συμμάχου ἀρχιερέως, ἂν ὄχι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀρχιερέως αὐτοῦ, περὶ οὗ ἀληθῶς εἰπεῖν ὀλίγον ἐκήδετο, φενακίζων καὶ αὐτὸν οἰκτρῶς ὁσάκις ἠδύνατο, τοὐλάχιστον πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀλέξιος δραστικωτάτην ἐπικουρίαν ἔλαβε παρὰ τῶν Ἐνετῶν. Ἡ Βυζαντινὴ μοναρχία, θαλασσοκρατήσασα κατὰ τὴν ἐννάτην, τὴν δεκάτην καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ὡς καὶ τῆς πεζικῆς, ἐπὶ τῶν δυστυχῶν ἐμφυλίων διενέξεων αἵτινες προηγήθησαν τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναῤῥήσεως. Ἀλλὰ τὸν μὲν ἠπειρωτικὸν στρατὸν λαὸς μάχιμος καὶ ἡγεμόνες ἐπιτήδιοι εὐχερῶς ἀναπληροῦσι, τὸ δὲ ναυτικὸν δὲν αὐτοσχεδιάζεται, ὥστε ὁ Ἀλέξιος, ἔχων ἐξ ἀρχῆς τῆς βασιλείας του νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πολέμιον ἀπὸ θαλάσσης ἐπερχόμενον καὶ προσλαβόντα συμμάχους τοὺς

(*) Ὁ Ἀλέξιος τότε, διὰ νὰ οἰκονομήσῃ τὰς περιστοιχιζούσας αὐτὸν πολλὰς φιλοτιμίας, εἰσήγαγε τρία νέα ἐν τῷ κράτει ἀξιώματα, τὸ τοῦ Σεβαστοκράτορος, τὸ τοῦ Πανυπερσεβάστου καὶ τὸ τοῦ Πρωτοσεβάστου, ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δύο μόναι ἀξίαι, ἡ τοῦ Αὐγούστου ἢ Σεβαστοῦ καὶ ἡ τοῦ Καίσαρος, ἦσαν ἐν χρήσει παρὰ τῇ Βυζαντινῇ αὐλῇ. Καὶ Αὔγουστοι μὲν ἢ Σεβαστοὶ ἐπεκαλοῦντο οἱ υἱοὶ ἢ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως, Καῖσαρ δ' ἐπελέγετο ὁ τὸ δεύτερον ἀξίωμα τοῦ κράτους μετὰ τὸν βασιλέα ἐπέχων. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν σκώπτουσι τὸν Ἀλέξιον διὰ τὴν ἐπίνοιαν τῶν νέων αὐτῶν ἀξιωμάτων καὶ θεωροῦσι τὴν πρᾶξιν ταύτην ὡς ἀλάνθαστον τεκμήριον τῆς ἠθικῆς ἀθλιότητος εἰς ἣν περιῆλθε τότε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. Δὲν πρόκειται νὰ ἀναλάβωμεν ἐνταῦθα τὴν ὑπὲρ τῶν πολλῶν τίτλων ἀπολογίαν· ἀλλ' εἶναι ἴσως ἐπιτετραμμένον νὰ ἐρωτήσωμεν, διατί ἆρά γε οἱ τίτλοι τῆς Αὐτοκρατορικῆς ἢ Βασιλικῆς ὑψηλότητος, τῆς Γαληνοτάτης ὑψηλότητος, τοῦ Δεσπότου (Monseigneur), τοῦ Ἐξοχωτάτου κλπ. συμβιβάζονται μὲ τὴν ὕπαρξιν κράτους γενναίου καὶ χρηστοῦ, οἱ δὲ τίτλοι τοῦ πανυπερσεβάστου, τοῦ σεβαστοκράτορος καὶ τοῦ πρωτοσεβάστου ἐφάνησαν τοσαύτης εἰρωνείας ἄξιοι; Ἐν αὐτῇ τῇ ἐννεακαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὁ μέγας Ναπολέων, ἱδρύων νέαν αὐλὴν, δὲν ἐθεώρησεν ἄτοπον νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἀξιώματα ἐκεῖνα καὶ ἄλλα πολλὰ, ὁ δὲ Ἀλέξιος εἶναι ἄξιος ἀγχόνης διότι ἐν τῇ δωδεκάτῃ μετεχειρίσθη τινὰ, ἴσως ἐκείνων μετριώτερα;

(*) Τὰ εἰς πουλος ἢ πωλος λήγοντα ὀνόματα ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται κατὰ πρῶτον, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, εἰς ταύτην τὴν ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα. Κατ' ἀρχὰς αἱ καταλήξεις αὗται ἐνέφαινον ξενικὴν καταγωγὴν, ὡς δηλοῦται οὐ μόνον ἀπὸ τὸν προκείμενον Οὐμβερτόπουλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Λογγιβαρδόπουλον, ὅστις, ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ'. μισθοφόρος Λογγοβάρδιος ὢν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, κατέστη ἔπειτα γαμβρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σέρβων Μιχαήλ· καὶ τὸ τάγμα δὲ τῶν Τουρκοπώλων, τὸ ὁποῖον θέλομεν ἀπαντήσει ἐπὶ τῆς πρώτης Σταυροφορίας, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀλεξίου, συνέκειτο ἐκ παίδων γεννηθέντων ἀπὸ Τούρκου καὶ Ἑλληνίδος. Πρωϊμώτατα ὅμως ἡ κατάληξις ἐκείνη ἀπέβαλε τὸν τοιοῦτον ξενικὸν χαρακτῆρα, διότι ἔτι ἐπὶ Ἀλεξίου συνεκροτήθη τάγμα στρατιωτικὸν λογάδων νέων, οἵτινες, καλούμενοι Ἀρχοντόπωλοι (Ἀλεξιάδος σελ. 204 τῆς Παρισ. ἐκδόσεως) ἦσαν παῖδες ἀρχαίων στρατιωτικῶν.

(**) Τὴν διὰ τοῦ Χοιροσφάκτου πεμφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τὸν Ἐῤῥίκον Δ. ἐπιστολὴν, περισωθεῖσαν εἰς ἡμᾶς, ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον, καὶ διὰ νὰ δώσωμεν ἔννοιάν τινα τοῦ ἐπισήμου ὕφους, τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τότε ἡ Βυζαντινὴ αὐλὴ γράφουσα πρὸς τὸν ἰσχυρότερον μονάρχην τῆς δύσεως, καὶ διότι ἡ ἐπιστολὴ περιέχει τοὺς κυριωτέρους τῶν συμφωνηθέντων ὅρων. Εἶχε δὲ οὕτως.

Τὰ κατὰ τὴν σὴν μεγαλοδύναμον ἐξουσίαν καλῶς ἔχειν καὶ προκόπτειν ἐπὶ τὸ βέλτιον, εὐχῆς ἔργον ἐστὶ τῇ βασιλείᾳ μου, *πανευγενέστατε καὶ τῷ ὄντι χριστιανικώτατε ἀδελφέ.* Καὶ πῶς γὰρ οὐκ

ἐξέσται τῇ τοῦ κράτους ἡμῶν θεοσεβείᾳ ἐπεύχεσθαί σοι τὰ κρείττω τε καὶ λυσιτελέστερα, τὴν ἐν σοὶ καταμαθούσῃ θεοσέβειαν; Ἡ γὰρ πρὸς τὴν ἡμετέραν βασιλείαν ἀδελφικὴ σου αὕτη ῥοπὴ καὶ διάθεσις, καὶ ὁ κατὰ τοῦ κακομηχάνου ἀνδρὸς συμφωνηθεὶς ἀναδεχθῆναί σοι κάματος, ἵνα τὸν παλαμναῖον καὶ ἀλιτήριον καὶ τοῦ Θεοῦ πολέμιον καὶ τῶν Χριστιανῶν, ἀξίως μετέλθῃς τῆς κακοφροσύνης αὐτοῦ, πολλήν σοι τὴν ἀγαθοθέλειαν τῆς ψυχῆς διαδείκνυσι, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο φανερὰν τὴν πληροφορίαν παρίστησι τοῦ κατὰ Θεὸν σοῦ φρονήματος. Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἡμετέραν βασιλείαν τὰ μὲν ἔχει καλῶς, ἐν ἐλαχίσταις δὲ ἀστατεῖ καὶ ταράττεται τὰ κατὰ τὸν Ῥομπέρτον κυμαινόμενα· ἀλλ' εἴτι δεῖ πιστεύειν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς ἐκείνου δικαίοις κρίμασι, ταχεῖα ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀδικωτάτου ἀνθρώπου παρέσεται· οὐδὲ γὰρ ἀνέξεται πάντως Θεὸς ῥάβδον ἁμαρτωλῶν κατὰ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον ἀφίεσθαι. Τὰ μέν τοι παρὰ τοῦ κράτους ἡμῶν συμφωνηθέντα ἀποσταλῆναι τῇ μεγαλοδυνάμῳ σου ἐξουσίᾳ, αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες τῶν νομισμάτων (ἐννοεῖται χρυσῶν) καὶ τὰ ἑκατὸν βλαττία (πορφυρᾶ ἱμάτια), ἀπεστάλησαν νῦν διὰ τοῦ πρωτοπροέδρου Κωνσταντίνου καὶ κατεπάνω τῶν ἀξιωμάτων, κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τοῦ πιστοτάτου σου καὶ εὐγενεστάτου κόμητος τοῦ Βουλχάρδου, καὶ τὸ ῥηθὲν ποσὸν τῶν ἀποσταλέντων ἀπεπληρώθη διά τε εἰργασμένου ἀργυρίου καὶ Ῥωμανάτου παλαιᾶς ποιότητος. Καὶ τελειουμένου τοῦ ὅρκου παρὰ τῆς εὐγενείας σου, σταλήσονταί σοι καὶ αἱ ὑπόλοιποι διακόσιαι δεκαὲξ χιλιάδες τῶν νομισμάτων, καὶ ἡ ῥόγα τῶν δοθέντων εἴκοσιν ἀξιωμάτων διὰ τοῦ πιστοτάτου τῇ σοὶ ἐξουσίᾳ Βαγελάρδου (Ἀβελγάρδου, ἀνεψιοῦ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, συναποστατήσαντος ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τοῦ θείου του μετὰ τοῦ μνημονευθέντος ἐν τῷ κειμένῳ Ἑρμάννου), ὁπηνίκα εἰς Λογγιβαρδίαν κατέλθῃς. Ὅπως μέν τοι ὀφείλει τελεσθῆναι ὁ ὅρκος προεδηλώθη πάντως τῇ εὐγενείᾳ σου, ἀπαγγελεῖ δ' ἔτι σαφέστερον καὶ ὁ πρωτοπρόεδρος Κωνσταντῖνος καὶ κατεπάνω, ὡς καὶ παρὰ τοῦ κράτους ἡμῶν ἐνταλθεὶς ἕκαστον τῶν κεφαλαίων, ἅπερ μέλλουσι ζητηθῆναι, καὶ παρὰ τοῦ γενησομένου παρὰ σοῦ ὅρκου βεβαιωθῆναι. Ὁπηνίκα γὰρ ἡ συμφωνία ἀναμεταξὺ τῆς βασιλείας μου, καὶ τῶν παρὰ τῆς εὐγενείας σου ἀποσταλέντων πρέσβεων ἐγίνετο, διεμνημονεύθησάν τινα τῶν ἀναγκαιοτέρων κεφάλαια· ὅτι δὲ περὶ τούτων μὴ ἔχειν πρόσταξιν εἶπον οἱ τῆς εὐγενείας σου ἄνθρωποι. Κατὰ τοῦτο καὶ ἡ βασιλεία μου τὸν ὅρκον αὐτοῖς ἀνήρτησε· τοίνυν καὶ τελεσθήτω ὁ ὅρκος παρὰ τῆς εὐγενείας σου, ὡς ὁ πιστός σου Ἀλβέρτος ἐνωμότως τῇ βασιλείᾳ μου ἐβεβαιώσατο· καὶ ὡς τὸ ἡμέτερον κράτος κατὰ προσθήκην ἀναγκαιοτέραν αὐτοῦ ζητεῖ. Ἡ δὲ βραδύτης τοῦ πιστοτάτου καὶ εὐγενεστάτου σου κόμητος τοῦ Βουλχάρδου γέγονε διὰ τὸ τὴν βασιλείαν μου βούλεσθαι τὸν φίλτατόν μου ἀνεψιὸν, τὸν υἱὸν τοῦ πανευτυχεστάτου Σεβαστοκράτορος καὶ περιποθήτου αὐταδέλφου τῆς βασιλείας μου, θεαθῆναι παρ' αὐτοῦ, ὡς ἀνελθὼν ἀπαγγείλῃ σοι τὴν ἐν ἡλικίας ἁπαλῷ καταστήματι βεβηκυῖαν σύνεσιν τοῦ παιδὸς, τὰ γὰρ ἔξω καὶ σωματικὰ δεύτερα τίθεται λόγου ἡ βασιλεία μου, εἰ καὶ ἐν τούτοις πολὺ ἔχει τὸ περιούσιον. Ὡς γὰρ τῇ μεγαλοπόλει ἐνδημήσας ἐθεάσατο τὸ παιδίον, καὶ ὅσα εἰκὸς ὡμίλησεν, ἀπαγγελεῖ σοι ὁ πρέσβυς σου. Καὶ ἐπεὶ οὔπω παιδίον ὁ Θεὸς τῇ βασιλείᾳ μου ἐχαρίσατο, τόπον δέ μοι γνησίου παιδὸς ὁ φίλτατος οὗτος ἐπέχει ἀδελφιδοῦς, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, οὐδέν ἐστι τὸ κωλῦον, ἑνωθῆναι ἡμᾶς δι' αἵματος συγγενικοῦ, καὶ φίλα μὲν ἀλλήλοις φρονεῖν ὡς χριστιανοῖς, οἰκειοῦσθαι δὲ καὶ τὰ ἀλλήλων ὡς συγγενεῖς, ἵν' ἐντεῦθεν ἕκαστος δι' ἀλλήλων δυναμούμενοι, φοβεροὶ τοῖς ἐναντίοις ὦμεν μετὰ Θεοῦ. Τῇ μέν τοι εὐγενείᾳ σου νῦν ἀπεστάλησαν, δεξιωμάτων ἕνεκεν, ἐγκόλπιον χρυσοῦν μετὰ μαργαριταρίων, θήκη διάχρυσος ἔχουσα τμήματα ἔνδον διαφόρων ἁγίων, ὧν ἕκαστος διὰ τῶν ἐφ' ἑκάστου αὐτῶν ἐντεθέντος χαρτίου γνωρίζεται, Καυκίον Σαρδωνύχιον, καὶ ἐμπότης κρύος, ἀστροπελέκυν δεδεμένον μετὰ χρυσαφίου, καὶ ὀποβάλσαμον.—Μακρῦναι ὁ Θεὸς τὴν ζωήν σου, πλατῦναι τὰ τῆς ἐξουσίας σου ὅρια, καὶ θείη σοι πάντας τοὺς ἀντιπίπτοντας εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς καταπάτημα. Εἰρήνη εἴη τῇ ἐξουσίᾳ σου καὶ γαλήνη. Ἥλιος ἐπιλάμψοι τῇ ὑπηκόῳ σου καὶ γένοιντό σοι ἅπαντες εἰς ὀνειδισμὸν οἱ ἐχθροὶ, τῆς ἄνωθι κραταιᾶς ἰσχύος κατὰ πάντων σοὶ χαριζομένης τὸ ἄμαχον, τοσοῦτον τὸ ἀληθινὸν αὐτοῦ ὄνομα ἀγαπῶντι, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνου τὴν χεῖρα ὁπλίζοντι.

ναυσιβίους Δαλματοὺς, ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἐνετικοῦ στόλου. Ἡ Ἐνετικὴ πολιτεία ἐθεωρεῖτο τότε ἔτι ἀναγνωρίζουσα τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τῆς Βυζαντινῆς μοναρχίας. καὶ οἱ δόγοι αὐτῆς ἢ δοῦκες, προσερχόμενοι συνήθως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, προσελάμβανον αὐτόθι ἓν τῶν ἀνωτέρων τῆς αὐλῆς ἀξιωμάτων. Ἀλλὰ ὁ χαλαρὸς αὐτὸς δεσμὸς δὲν ἤρκει ἵνα καταστήσῃ προθύμους τῶν Ἑλλήνων ἐπικούρους, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν, τοὺς περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων πρὸ πάντων κηδομένους ἐκείνους ἐμπόρους, καὶ ὁ Ἀλέξιος ἐπέτρεψεν αὐτοῖς τότε προνόμια τὰ ὁποῖα βραδύτερον παρήγαγον ὀλεθρίας περιπλοκάς.

Ἀλλ' αἱ ἐξωτερικαὶ βοήθειαι δὲν δύνανται νὰ ἀποβῶσιν ἀληθῶς χρήσιμοι εἰμὴ ὁσάκις ἐρείδονται ἐπὶ ἐσωτερικῶν παρασκευῶν ἀξιολόγων· ὁ Ἀλέξιος ἐγίνωσκε τοῦτο κάλλιστα, καὶ ἐνῷ συνέλεγε συμμάχους εἰς Ἐνετίαν, εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, διέτασσεν ἐν ταυτῷ τοὺς τοποτηρητὰς τῆς κατὰ Πόντον Ἡρακλείας, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Χώματος, καταλιπόντες εἰς τὰς διοικήσεις αὐτῶν τὰς ἀπαραιτήτους φρουράς, νὰ δράμωσι μεθ' ὅλων τῶν διαθεσίμων δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρήγγειλε νέαν μεγάλην στρατολογίαν κατά τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, προέτρεψεν ἅπαντας τοὺς φρουράρχους τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ νήσων ν' ἀνθέξωσιν ὅσον ἔνεστι μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ· ἰδίως δὲ, ἔχων εὔλογον ἐφαρμογὴν δυσπιστίας πρὸς τὸν γενικὸν διοικητὴν Ἰλλυρίας, Γεώργιον Μονομαχάτον, τὸν ἑδρεύοντα εἰς Δυρράχιον, τὸ ἐπισημότερον φρούριον τῆς δύσεως, ἐξαπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν γενναῖον Γεώργιον Παλαιολόγον· παρεσκεύασε δὲ καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐκ τῶν ἐνόντων, πέμψας αὐτὴν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Μαύρικα εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον ἵνα ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Ἐνετικοῦ στόλου· καὶ ἐπὶ πᾶσιν αὐτὸς ἀνέλαβε νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον προελάσει μέχρι Προποντίδος. Εἴπομεν ὅμως ὅτι δὲν ἦσαν κύριοι ἁπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας· οἱ Βυζαντινοὶ κατεῖχον ἔτι πολλὰς πόλεις καὶ χώρας ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐκείνῃ χερσονήσῳ, ἀλλὰ τὰ κτήματα αὐτῶν διεσπῶντο καὶ διεποικίλλοντο, δίκην ψηριδωτοῦ ἐδάφους, ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν χωρῶν καὶ πόλεων, τὰ δὲ στρατεύματα τοῦ ἐν Νικαίᾳ ἑδρεύοντος Σολιμὰν, ἐλεηλάτουν τὰς περὶς χώρας καὶ ἐρορολόγουν πᾶσαν τὴν Βιθυνίαν μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Ἂν ὁ Ἀλέξιος ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ὅλας τὰς δυνάμεις ὅσας ἤθροισε κατὰ τοῦ Ῥοβέρτου, βεβαίως ἤθελεν ἀποτελέσει τὸ μέγα βούλευμα τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἀποδιοπομπῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς χώρας τὸ ξενικὸν ἐκεῖνο μίασμα, καὶ καταφέρων πληγὴν καιρίαν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν. Ἀλλ' ἤδη δὲν προέκειτο περὶ τούτου· ὁ Ἑλληνικὸς χριστιανισμὸς, προσβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸ πάντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε ὁ βασιλεὺς μόνον σκοπὸν προέθετο τὸ νὰ μακρύνῃ ὅσον ἐνδέχεται ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς Τούρκους, ἀναγκάσας δὲ αὐτοὺς εἰς ἀνακωχήν τινα, νὰ λάβῃ καιρὸν ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ μεγαλητέρου κινδύνου. Ὅθεν, διὰ μικρῶν συμπλοκῶν καταστρέψας τὰ κατὰ τὴν παραλίαν ἐσπαρμένα Τουρκικὰ ἀποσπάσματα, ἐξέβαλε τοὺς πολεμίους ἀπὸ τῆς Βιθυνίας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐκχωρήσωσι πέραν τῆς Νικομηδείας, « ἐξεβιάσατο εἰς εἰρηνικὰς ἀπονεῦσαι σπονδὰς, καὶ ὅρον αὐτοῖς τὸν καλούμενον Δράκοντα ποταμὸν δεδωκὼς, μὴ ὑπερβαίνειν ὅλως αὐτοῦ, μητέποτε πρὸς τὰ ὅρια Βιθυνῶν ἐξορμᾶν ἐπείσεν. » (*)

Πρὶν ἔτι ἐξομαλυνθῶσιν οἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος περισπασμοὶ, ἤρχισεν ὁ Ῥοβέρτος τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρράχιου, ἂν καὶ πολλὰ παθὼν ἐν τῷ μεταξὺ ἀτυχήματα. Εἴδομεν ὅτι, ἐκπλεύσας ἀπὸ Βρεντησίου περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου μηνὸς, αὐτὸς μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἅλωσιν τῆς Κερκύρας, τὸν δὲ υἱὸν Βοημοῦνδον ἔπεμψεν ἵνα προκαταλάβῃ ἐπὶ τῆς στερεᾶς χωρία ἐπιτήδεια εἰς ἀποβασιν. Ἡ κατάστασις τῶν φρουρίων εἶχε παραμελληθῆ οὐδὲν ἧττον ἢ ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλέων, τὸ δὲ βραχὺ διάστημα τοῦ χρόνου, τὸ μεσολαβῆσαν μεταξὺ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ τῆς ἐπιπλεύσεως τῶν πολεμίων, δὲν ἐπέτρεψεν ὅλων τῶν φρουρίων τὴν ἀποχρῶσαν ἐπισκευήν. Ὁ Παλαιολόγος μόλις προέφθασε νὰ βελτιώσῃ ὁπωσοῦν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Δυρραχίου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς μεγάλης ἐκείνης πολεως κειμένου Αὐλῶνος ἠδυνήθη εὐχερῶς νὰ καταστῇ κύριος ὁ Βοημοῦνδος· μετὰ δὲ τὴν χείρωσιν τῆς Κερκύρας, ἐπελθόντος εἰς Αὐλῶνα καὶ τοῦ Ῥοβέρτου, μία μὲν τοῦ στρατοῦ μοῖρα ἀπεβιβάσθη ἐνταῦθα καὶ ἐπετράπη εἰς τὸν Βοημοῦνδον ἵνα ὁδηγήσῃ αὐτὴν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, ὁ δὲ Ῥοβέρτος μετὰ τῆς λοιπῆς καὶ τοῦ στόλου ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἀλλ' ἅμα διελθὼν τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τὸ Δυρράχιον ἀποκλίνας, καταλαμβάνεται ὁ στόλος, περὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Γλῶσσα, ὑπὸ τρικυμίας φοβερᾶς, καὶ διασκορπισθεὶς ἔπαθε τὰ πάνδεινα· αὐτὸς ὁ ἀτρόμητος Ῥοβέρτος ὑπέστη τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἐσώθη ὅμως μετὰ τῶν πλείστων πλοίων, καὶ, περιμείνας εἰς Γλαβινίτζαν ἑπτὰ ἡμέρας, ἵνα συνέλθωσιν οἱ θαλασσομαχήσαντες, ἀναπαυθῶσι τὰ στρατεύματα, ἐπέλθῃ δὲ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὁ Βοημοῦνδος, ἐξώρμησεν αὖθις ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, καὶ περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου ἐστρατοπέδευσαν πάντες ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς πάλαι πολυθρυλλήτου Ἐπιδάμνου. Μόλις ὅμως συμπληρώσαντες τὰς πρώτας τῆς πολιορκίας παρασκευὰς, μανθάνουσιν ὅτι ἐπέρχεται ὁ Ἐνετικὸς στόλος. Ὁ Ῥοβέρτος ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ἠγωνίσθη μετὰ ἐξαιρέτου τόλμης καὶ καρτερίας, ἀλλ' ἡττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης τέχνης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἀντιπάλων. Οἱ νικηταὶ, εἰσελθόντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Δυρραχίου, ἐτροποδότησαν τὸ φρούριον· μετ' ὀλίγον δὲ, προσελθόντος καὶ τοῦ ὑπὸ

(*) Ὁ Δράκων εἶναι ποτάμιον σήμερον ὀνομαζόμενον Κιρκγετσὶδ (Kirkgjetschid) καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον. Δὲν ἠξεύρομεν ποῦ εὗρεν ὁ Σχλόσσερος ὅτι ὁ Ἀλέξιος, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν Τούρκων, ἐπέτρεψεν αὐτοῖς πολλὰς καὶ ἄλλας χώρας, τόμ. Ζ', Μέσ. Γεν. Ἱστορ. σελ. 766.

τὸν Μαύρικα στόλου καὶ ἑνωθέντος μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ὁλοσχερῶς ἐθαλασσοκράτησαν οἱ Βυζαντινοί. Πᾶσα ἡ πρότερον ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν καταληφθεῖσα παραλία ἀπέστη ἠδικαίεπανσε παρέχουσα χρήματα καὶ τροφάς· ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας σχέσις διεκόπη· οἱ πολέμιοι περιῆλθον ἐντεῦθεν εἰς δεινοτάτην ἀμηχανίαν· πρὸς τούτοις ἡ ἔνδεια τῶν ἀναγκαίων παρήγαγε παρ' αὐτοῖς λοιμὸν μέγαν· ὁ ἀπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς ναυτικῆς ἥττης ἐλαττωθεὶς στρατὸς ἠκρωτηριάσθη ἔτι μᾶλλον· ἀνηγγέλλετο δὲ ἡ προσεχὴς ἄφιξις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Καὶ ὅμως, μὴ ὀκνήσωμεν νὰ θαυμάσωμεν τὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς πολεμίου, οὐδεμία τῶν φοβερῶν ἐκείνων συμφορῶν ἴσχυσε νὰ διασείσῃ τὸ ἀπτόητον τοῦ Ῥοβέρτου φρόνημα, οὐδὲ νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς ἐγκατάλειψιν τοῦ ἐπιχειρήματος, διότι ἦτο ὁ ἀνὴρ ἐκ τῶν δαιμονίων ἐκείνων φύσεων, αἵτινες, καταγελῶσαι τῶν ἀπειλῶν τῆς τύχης, ἀναγκάζουσιν αὐτὴν ἐπὶ τέλους νὰ συνταχθῇ καὶ ἄκουσα μετ' αὐτῶν (*).

Ἀλλ' ἂν τοιοῦτος ἦτο ὁ Ῥοβέρτος, εἶχε κατέναντι αὐτοῦ ἄνδρα ἐπὶ μὲν τῇ ἀνδρείᾳ καὶ τῇ πολεμικῇ ἀσκήσει κατ' οὐδὲν ἐλαττούμενον, ἐπικοσμοῦντα δὲ τὰς ἀρετὰς ταύτας διὰ χρηστότητος ἀπαραμίλλου, καὶ βαθεῖαν ἔχοντα τὴν συνείδησιν τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ, ὡς ἕλληνος χριστιανοῦ, πρὸς τὴν ἐθνικότητα εἰς ἣν ἀνῆκεν, ὡς ὑπηκόου δὲ, πρὸς τὸν βασιλέα τὸν ἀναθέντα αὐτῷ τὰς κλεῖς τῆς μεγάλης ἐκείνης πύλης τοῦ κράτους. Πρὸ τῆς ναυτικῆς ἥττης, τὸ μέγεθος τοῦ ἔτι ἀκμάζοντος Νορμαννικοῦ στρατοῦ, ὁ πανταχόθεν ἀποκλεισμὸς τῆς πόλεως, ἡ λαμπρότης τῶν ἱπποτικῶν πανοπλιῶν τοῦ πολεμίου στρατοῦ καὶ ἡ φοβερὰ περὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ φήμη εἶχον καταπτοήσει ὁπωσοῦν τὴν φρουρὰν τοῦ Δυρραχίου. Ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ προτέρημα τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ ἀνδρὸς· καθὼς τοὺς ἐν τῷ σκότει πλανωμένους καὶ ἀμηχανοῦντας μία φωτὸς ἀκτὶς ἐπιλάμψασα καὶ φωτίζει καὶ χειραγωγεῖ, οὕτω ἀνδρὸς ἑνὸς ἀρετὴ εἶναι πολλάκις ἱκανὴ νὰ ἐξευγενίσῃ καὶ νὰ ῥυθμίσῃ μεγάλου ὄχλου ἀνθρώπων τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς πράξεις. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, ἐπιτηδείως παρασκευάσας τὴν πόλιν εἰς ἄμυναν ἅμα καὶ ἐπίθεσιν, νυχθημερὸν περιφερόμενος εἰς τὰ τείχη ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἀκριβῆ τῶν διατεταγμένων ἐκτέλεσιν, ὑπομιμνήσκων ἀδιαλείπτως τοῖς πᾶσι τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ἐξεπλήρου ἀκριβῶς καὶ ἐπαγγελλόμενος ταχείας καὶ ἀποχρώσας τὰς ἐπικουρίας, μετέδωκε εἰς πάντας τὸ πληροῦν τὴν καρδίαν αὐτοῦ θάρρος. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων πιστεύουσιν εἰς τὸν περὶ τοῦ Μιχαὴλ μῦθον τοῦ Ῥοβέρτου, διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον τὸ ἠθικὸν τοῦτο προτέρημα, κατέφυγεν εἰς μηχάνημα, μαρτυροῦν ὅτι πολλάκις ἡ χρηστότης, ἐν τῇ εὐθύτητι αὐτῆς, εἶναι ἐπιτηδειοτέρα τῆς μοχθηροτέρας πανουργίας· διότι ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα πρεσβείαν τῶν ἐπισημοτέρων πολιτῶν, εἰπόντων ὅτι, ἂν τφόντι συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ, δὲν ἔχει οὗτος εἰ μὴ νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως ἵνα πάντες προσκυνήσωσιν αὐτόν. Ὁ τοσοῦτον ἄλλως πονηρὸς Ῥοβέρτος ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην· καὶ, ἅμα ἐπανελθόντων τῶν πρέσβεων, προστάσσει εὐθὺς νὰ κοσμήσωσι πολιτελῶς τὸν ψευδομιχαὴλ, μετὰ λαμπρᾶς δὲ προπομπῆς, παντοίοις ὀργάνοις μουσικοῖς καὶ κυμβάλοις συνοδευόμενον, προσάγει αὐτὸν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἅπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον συρρεύσει εἰς τὰς ἐπάλξεις ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα. Ἀλλ' ἅμα πλησιάσαντος ὁπωσοῦν τοῦ γόητος, ὥστε διεκρίθησαν οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καταιγὶς συριγμῶν, χλευασμῶν καὶ καγχασμῶν ὑπεδέχθη τὸν αὐτοσχέδιον βασιλέα, διότι πλεῖστοι τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτῶν εἶχον γνωρίσει ἄλλοτε τὸν ἄνδρα ὑπηρετοῦντα ὡς οἰνοχόον ἐν τῇ αὐλῇ. Ἔτι δὲ ἀγανακτοῦντος τοῦ ἥρωος καὶ σφαδάζοντος τοῦ Ῥοβέρτου διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὃν ὑπέστησαν, ἐξορμᾷ αἴφνης ἡ τοῦ Δυρραχίου φρουρὰ, καὶ, οὐ μικρὰν ἐπαγαγοῦσα εἰς τὸ τεθορυβημένον στρατόπεδον τῶν πολεμίων ζημίαν, ἐπανῆλθεν ἀβλαβὴς ἐντὸς τοῦ τείχους. Καὶ ἐπὶ τῆς ναυμαχίας δὲ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς, ὁ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἔξοδον, καθ' ἣν, μέχρι τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ῥοβέρτου προελάσας, ἐπήγαγε πολὺν εἰς τοὺς πολεμίους φόνον.

Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν ἧτταν τῶν Νορμαννῶν, ἐπήρθη ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων. Ἂν ὁ πεισματώδης Ῥοβέρτος δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενος διὰ ποικίλων καὶ πρὸς τοιχομαχίαν ἐπιτηδείων μηχανῶν, ὁ Παλαιολόγος, μὴ ἀρκούμενος ν' ἀποκρούῃ, διὰ πάσης νυκτὸς καὶ ἡμέρας, τὰς τοῦ ἀντιπάλου ἐφόδους, ἐπεχείρει ἐξόδους πολὺ τῶν προτέρων μεγαλητέρας, καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν πρώτην τῶν ἐπιθετικῶν ἐκείνων ἐπιχειρήσεων δεῖγμα λαμπρὸν τῆς γενναιότητος αὐτοῦ· διότι, πολλὰς λαβὼν εἰς διάφορα τοῦ σώματος μέρη πληγὰς, προσβάλλεται τελευταῖον περὶ τὸν κρόταφον διὰ βέλους, μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ τὸ ἐξαγάγῃ, κόπτει τὸν στύρακα αὐτοῦ, περιδέει τὴν κεφαλὴν προχείρως καὶ, ἐξορμήσας αὖθις εἰς τὸ πυκνότερον τοῦ ἀγῶνος, παραμένει μαχόμενος ἀκλόνητος μέχρι δείλης ἑσπέρας. Οὐδὲν ἧττον δ' ἐνεκαρτέρει ὁ Ῥοβέρτος, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισφίγγων τὴν πόλιν, προσεγγίσας τὴν παρεμβολὴν εἰς βολὴν τόξου καὶ καταλαβὼν τὰ περὶς ὄρη καὶ τέμπη εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ πᾶσαν τροφῶν διάβασιν. Μάλιστα δὲ ἠνώχλει τοὺς πολιορκουμένους, καὶ πλείστας παρεῖχεν ἐλπίδας τῷ Ῥοβέρτῳ, μέγας τις μόσυν ἤτοι ξύλινος πύργος, ὃν οὗτος κατασκεύασεν ὑψηλότερον τῶν πύργων δι' ὧν ἦσαν τὰ τείχη τοῦ φρουρίου ὠχυρωμένα. Τὸ ἄνω τοῦ ξυλίνου ἐκείνου πύργου πάτωμα ἐκλείετο διὰ θύρας δι' ἧς πεντακόσιοι ὁπλοφόροι ἔμελλον νὰ ἐμ-

(*) Αὐτοὶ οἱ τότε Βυζαντινοὶ, καί τοι ἔχοντες εὐλογωτάτας ἀφορμὰς μίσους κατὰ τοῦ Ῥοβέρτου, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὁμολογήσωσι τὴν ἀρετμάνιον καρτερίαν τοῦ ἀνδρὸς, ἥτις πολλὰς πολλάκις ἐξαγοράζει ἁμαρτίας. «Τὸν δὲ Ῥομπέρτον, λέγει ἡ Ἄννα, ὁμιλοῦσα περὶ τῶν κατὰ τὴν τρικυμίαν, οὐδὲν τῶν γεγονότων ἐφόβει, ἀκαταπτοήτως ἔχοντα, καὶ εἰς τοσοῦτον οἴμαι τὴν ζωὴν ἑαυτῷ διωρκέσαι ἐπευχόμενον, ἐφ' ὅσον πρὸς οὓς ἐβέλετο μάχεσθαι δύναιτο ἂν. Ἔνθεν τοι καὶ τοῦ προκειμένου σκοποῦ, τῶν γεγονότων οὐδὲν ἀπεῖρξεν αὐτόν. »

βάλωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος, παρατηρήσας καλῶς τὰ κατὰ τὴν παρασκευαζομένην ταύτην μηχανὴν, κατασκευάζει διὰ νυκτὸς ἕτερον πύργον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἔχοντα δὲ προσηρτημένην δοκὸν ἀπὸ τῆς μιᾶς αὐτῆς ἄκρας, ἰσομήκη τῇ ἀποστάσει εἰς ἣν ἵστατο ὁ τῶν πολεμίων πύργος· ὥστε καταπίπτουσα ἔφρασσε, διὰ τῆς ἄλλης ἄκρας, τὴν θύραν τὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα καὶ ἐμπόδιζεν αὐτὴν τοῦ ν' ἀνοιχθῇ. Τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἐματαίωσε παντάπασι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἐνῷ οἱ ὁπλοφόροι αὐτοῦ ἠγωνίζοντο παντὶ σθένει νὰ καταβιβάσωσι τὴν θύραν των, κατεχαλαζοῦντο ἀνηλεῶς ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου πύργου διὰ βολῶν, καὶ λίθων, καὶ νάφθης, καὶ πίσσης, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐμπρησθέντος τοῦ πολεμίου πύργου, οἱ μὲν ἄνωθεν Νορμαννοὶ ἐκρημνίζοντο, οἱ δὲ κάτωθεν, ἀνοίξαντες τὴν περιπέζιον τοῦ πύργου θύραν, ἔφευγον. Τῇ δὲ στιγμῇ ἐκείνῃ ὁ Παλαιολόγος ἐξάγει διὰ τῆς πυλίδος τοῦ φρουρίου λογάδας τινὰς τοῦ φρουρίου ἄνδρας, οἵτινες, κατακόψαντες ὅσους ἀπήντησαν Νορμαννοὺς, συνεπλήρωσαν ἔπειτα τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πύργου.

Ἀλλ' ἤδη ἐπήρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Δυῤῥαχίου ὁ Ἀλέξιος αὐτός. Εἰρηνεύσας, ὡς προείπομεν, πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ συγκεντρώσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅπαντα τὰ διαθέσιμα σώματα τῆς Ἀσίας, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς νεοσυλλέκτους, ἐξεστράτευσεν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου, μετὰ τοῦ γαμβροῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἀφοῦ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς κυβερνήσεως τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ μητρός. Ἔγραψε δὲ πρὸς τὸ περὶ Ἀδριανούπολιν στρατόπεδον, ὅπου εἶχον συῤῥεύσει οἱ ἀπὸ Εὐρώπης νεοσύλλεκτοι, νὰ ἔλθῃ νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ Ἕβρου διάβασιν. Τὸ στρατόπεδον τοῦτο ἐτάσσετο ὑπὸ στρατάρχην μὲν τὸν Πακουριανόν, ὑποστράτηγον δὲ τὸν Νικόλαον Βρανᾶν, ἀμφοτέρους ἔχοντας πολλὴν ἐμπειρίαν περὶ τὰ πολεμικὰ, καταγομένους δὲ ἀπὸ τῶν Ἀρμενίων ἐκείνων, οἵτινες, ταυτίσαντες τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ὅλως εἶχον ἐξελληνισθῆ ἀπὸ τῆς ἑννάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἑνωθέντων δὲ τῶν δύο μεγάλων τοῦ στρατοῦ τμημάτων, ὁ Ἀλέξιος ἐπεθεώρησε τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ὥρισε τὰς ἀναγκαίας αὐτῆς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις. Τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖνος Ἄγκος, τῶν Μακεδόνων ὁ Ἀντίοχος, τῶν Θετταλῶν ὁ Ἀλέξανδρος Καβασίλας. Παρείποντο δὲ δισχίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι Παυλικιανοὶ, ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ξαντᾶν καὶ Κουλέοντα τεταγμένοι· οἱ Παυλικιανοὶ οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν γνωστῶν ἐκείνων αἱρετικῶν, οὓς, καταβαλὼν ἐν Ἀσίᾳ ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, μετεβίβασεν εἰς Εὐρώπην περὶ τὴν Φιλιππούπολιν· ἄνδρες διασώσαντες ἀκμαίαν τὴν εἰς τὰς πατρίους παραδόσεις ἀφοσίωσιν, καὶ ὄντες μαχηταὶ μὲν φοβεροὶ, διὰ τὴν ἀρειμάνιον ἀνδρείαν, σύμμαχοι δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἐπισφαλεῖς, διὰ τὴν ἀλλοτριότητα τῶν δογμάτων. Τοὺς Βαρδαριώτας, ἀποικίαν Περσικὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Θεοφίλου περὶ Ἀξιὸν κατεστάθησαν, ἦγεν ὁ γενναῖος Τατίκιος, ἀπὸ πατρὸς μὲν Τούρκου γεννηθεὶς, ἀλλ' ἀνατραφεὶς ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἀναδείξας ἀρετὰς ἀξίας τοῦ νέου αὐτοῦ δόγματος· πολλοὺς τοιούτους Τούρκους θελομεν ἀπαντήσει εἰς ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεταξὺ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ πάλης, ἀποδεξαμένους τὸ θεῖον βάπτισμα καὶ διαπρέψαντας εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν. Τελευταῖον, τῶν Φραγκικῶν ἐπικουρικῶν ταγμάτων ἐξῆρχον ὁ Κωνσταντῖνος Οὐμβερτόπουλος καὶ ὁ Πάνου κομήτης, τῶν δὲ Βαριάγων, ὁ Ναμπίτης. Προσῆλθε δὲ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ὡς σύμμαχος καὶ ὁ τῶν Σέρβων ἡγεμὼν Βωδῖνος.

Ὁ βασιλεὺς, χρονοτριβήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ γυμνάσῃ τὸν αὐτοσχεδίως ὁπωσοῦν συναρμολογηθέντα ἐκεῖνον στρατὸν καὶ νὰ λάβῃ ἀκριβεστέρας περὶ τῶν κατὰ Ῥοβέρτον εἰδήσεις, ἐπλησίασε, μεσοῦντος τοῦ Ὀκτωβρίου, εἰς τὸ Δυῤῥάχιον, ἐστρατοπεδευσεν εἰς πεντακοσίων ποδῶν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν πολεμίων, ἐπὶ λόφου, ἔχων ἀριστερόθεν μὲν τὴν θάλασσαν, δεξιᾷ δὲ ὄρη ὑψηλὰ, καὶ ἐν τῷ ἅμα διεμήνυσε τὸν Παλαιολόγον νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ στρατήγιον. Ὁ συνετὸς τοῦ Δυῤῥαχίου ὑπέρμαχος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν, διότι δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πόλιν εἰς τοσοῦτον ἐπισφαλῆ στιγμήν· ἀλλὰ λαβὼν ἐπανειλημμένην παραγγελίαν, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ· καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ ἐξέθετο πάντα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας γενόμενα καὶ τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς πόλεως, ἠρωτήθη ἂν ἐγκρίνῃ νὰ συναφθῇ μάχη κρίσιμος πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἀπήντησεν, ὅτι ὄχι, καὶ ὅτι νομίζει πολὺ προτιμότερον ν' ἀποκλεισθῇ ὁ Ῥοβέρτος ἀπανταχόθεν, νὰ στενοχωρηθῇ δι' ἀδιαλείπτων ἀκροβολισμῶν, νὰ διακωλυθῇ ἡ μετακόμισις τῶν τροφῶν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ οὕτω νὰ ἀναγκασθῇ νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα. Ἡ γνώμη αὕτη τὴν ὁποίαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρεσβυτέρων ἀξιωματικῶν ἀπεδέχοντο, ἦτο ὁμολογουμένως ἡ συνετωτέρα. Τῳόντι, ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ἦτο μὲν πολυαριθμότερος τοῦ ἐχθρικοῦ (*), ἀλλ' ἐκτὸς ὅτι συνέκειτο ὁ πλεῖστος ἐκ νεοσυλλέκτων, ἐχόντων μολις τριῶν μηνῶν ἄσκησιν, ἐστερεῖτο καὶ τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος, καὶ τῆς βαρείας πανοπλίας τῶν ἀντιπάλων. Ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς ἦτο πιστὴ εἰκὼν τῆς τότε ἐθνολογικῆς καταστάσεως τοῦ κράτους· καθὰ δὲ προεξηγήσαμεν, ἐν μὲν τῷ κέντρῳ τοῦ κράτους, ἐν τῇ πρωτευούσῃ, εἶχε κατισχύσει ὁριστικῶς ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τῆς ἑννάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ πολλαὶ τῶν ξενικῶν φυλῶν ὅσαι κατεστάθησαν ἐντὸς αὐτοῦ, εἶχον ἐπίσης ἐξελληνισθῆ· ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ ἐξελληνισμοῦ τοῦ ὅλου κράτους δὲν ἦτο συμπεπληρωμένον· πολλαὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐνιδρυμένων φυλῶν διετήρουν εἰσέτι τὴν ἀλλοτρίαν αὐτῶν ἐθνικότητα· ἰδίως δὲ οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Παυλικιανοὶ οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύησιν εἰλικρινοῦς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ συμφέρον τοῦ Ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐκπροσωπούσης τὸ συμφέρον τοῦτο Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς μοναρχίας. Οἱ δὲ Νορμαννοὶ, παρὰ τὸ προτέρημα τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος, εἶχον καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐπιτηδειοτέρας πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα πανοπλίας. Οἱ Νορμαννοὶ ἦσαν ἱππεῖς κατάφρακτοι, φέροντες βαρύτατα ἐπιθετικὰ ὅπλα· οἱ δὲ Βυζαντινοὶ, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, εἶχον ἀποβάλει τὸν μέγαν Ῥωμαϊκὸν θυρεὸν καὶ τὸν φοβερὸν ὑσσὸν, ἤτοι τὸ ἀκόντιον ἐκεῖνο τὸ ἐπίσης καὶ πρὸς τὸ πλήττειν καὶ πρὸς τὸ βάλλειν ἐπιτήδειον, περιβληθέντες θώρακας μὲν πολὺ ἐλαφροτέρους καὶ μικροτέρους, ἀντὶ δὲ τῶν ὑσσῶν βέλη. Ἡ μεταβολὴ αὕτη, ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐγένετο, ἦτο εὐστοχωτάτη (*), διότι τὸ κράτος δὲν εἶχε τότε νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς φάλαγγας ἀποτελούσας συμπαγῆ σιδηροῦν ὄγκον, ἀλλὰ πρὸς βαρβάρους ψιλῶς μὲν ὡπλισμένους, ἀῤῥύθμως δὲ ἐπιτιθεμένους καὶ ῥαγδαίως ἀποσυρομένους, ὥστε ἡ βαρεῖα παρασκευὴ ἤθελεν ἀποβῆ περιττὴ μὲν εἰς ἄμυναν, ἐπιβλαβὴς δὲ εἰς καταδίωξιν. Ἀλλ' ἤδη οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον κατέναντι αὐτῶν πολεμίους ἑτέρους. Ἂν ὁ Ἀλέξιος εἶχε τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν, ἤθελε πράξει βεβαίως ὅ,τι θέλομεν ἰδεῖ ὅτι ἔπραξε βραδύτερον ὁ ἔγγονος αὐτοῦ Μανουὴλ, μεθαρμόζων τὸν τρόπον τοῦ ὁπλισμοῦ κατὰ τὰς νέας τοῦ κράτους χρείας καὶ περιστάσεις· ἀναγκασθεὶς ἤδη νὰ συναρμολογήσῃ ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων τὸν στρατὸν αὐτοῦ, τὸ φρονιμώτερον ἦτο ἀναμφιβόλως νὰ ἀποφύγῃ, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν, πᾶσαν ἐκ παρατάξεως μάχην, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ κατατήκων οὕτω τὸν ἀντίπαλον. Ἀναλογιζόμενοι τὴν δεινὴν θέσιν εἰς ἣν εὑρίσκετο ὁ Ῥοβέρτος, συμπεπιεσμένος πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς ὁποίας δὲν ἦτο κύριος καὶ διὰ τῆς ὁποίας δυσχερῶς ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐξ Ἰταλίας ἐπικουρίαν τινὰ, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν ὅτι ἁπλοῦς ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμὸς ἤθελεν ἀρκέσει νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολεμίων. Ὅτε μετά τινας ἐνιαυτοὺς, ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου υἱὸς Βοημούνδος ἐπανέλαβε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξιος, ἐμπειρότερος γενόμενος, διὰ μόνου ἐκείνου τοῦ συστήματος ἠνάγκασε τὸν ἀκαθέκτον Νορμαννὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Βυζαντινοῦ μονάρχου. Ἀλλὰ ἤδη ὁ Ἀλέξιος παρήκουσε τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως. Τὸ λαμπρὸν ἐπιτελεῖον ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιεστοιχίζετο, οἱ Δοῦκαι, οἱ Συναδηνοὶ, οἱ Διογένεις, νεανίαι φιλότιμοι καὶ φιλοκίνδυνοι, ἠγανάκτησαν ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἀφανοῦς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου· αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, διατὶ νὰ μὴ τὸ ὁμολογήσωμεν; εἰς τὰ μεθόρια ἔτι τῆς νεανικῆς καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας εὑρισκόμενος, διετέλει ὀργῶν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ περιυβρισθέντος κράτους καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ἕνα τῶν ὀνομαστοτέρων μαχητῶν τῆς δύσεως· ὅθεν ἀπεφασίσθη ὁ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγών.

Ὁ ἀγὼν οὗτος συνεκροτήθη παρὰ τὴν παραλίαν αὐτὴν τὴν περὶ τὸ Δυῤῥάχιον, τῇ 18 Ὀκτωβρίου τοῦ 1081. Δὲν θέλομεν ἐκθέσει τὰ καθ' ἕκαστα αὐτοῦ, διότι οὔτε τὸ πεδίον τῆς μάχης δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν ἐνταῦθα ὁπωσοῦν ἀκριβῶς, οὔτε τὰ κατὰ τὴν ἀμοιβαίαν παράταξιν καὶ τοὺς ἐξελιγμοὺς ἱστορήθησαν ὅσον ἔδει εὐκρινῶς ὑπὸ τῶν χρονογράφων. Ἡ δεξιὰ τῶν Νορμαννῶν πτέρυξ, τεταγμένη οὖσα παρὰ τὴν θάλασσαν, εἶχεν ἤδη κατατροπωθῆ καὶ ἤρχισε προτροπάδην καταποντιζομένη, ὅτε ἡ ἀνένδοτος καρτερία τοῦ Ῥοβέρτου, στρατηγοῦντος ἐν τῷ κέντρῳ, μετέβαλε τὴν τύχην τοῦ ἀγῶνος, ἡ δ' ἀπιστία τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σέρβων Βωδίνου, ἐγκαταλιπόντος τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν κρισιμωτέραν στιγμὴν, συνεπλήρωσε τὴν ἧτταν τῶν Βυζαντινῶν, καὶ τὴν ἑσπέραν τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας ὁ εὐτυχὴς Ῥοβέρτος διενυκτέρευσεν ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σκηνῆς. Ἀλλὰ ἑξακισχίλιοι νεκροὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἡ νίκη ἠμφισβητήθη πεισματωδῶς. Ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεανίαι ἐκεῖνοι οἵτινες εἶχον παρασύρει τὸν Ἀλέξιον εἰς τὴν ἐκ παρατάξεως μάχην, ἐξέπλυναν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἁμάρτημα τῆς προπετοῦς αὐτῶν συμβουλῆς· ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐνθύμως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος προπολεμοῦντες, ὁ Κωνστάντιος, υἱὸς τοῦ προβεβασιλευκότος Κωνσταντίνου Δοῦκα, ὁ Νικηφόρος Συναδηνὸς, « ἀνὴρ γενναῖος, καὶ ὡραιότατος, καὶ σφαδάζων πάντων ὑπερτερῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μαχόμενος, » ὁ Ζαχαρίας, πλεῖστοι ἄλλοι, ὀνόματα ἀδικηθέντα ἐλεεινῶς ὑπὸ ἀλλοφύλων, ἤτοι ἀποσιωπηθέντα ἢ προπηλακισθέντα, καὶ, μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡρώων τῆς αὐτῆς τοῦ παρελθόντος ἡμῶν ἐποχῆς, ἐπὶ ὀκτακοσίους ἤδη

(*) Τοῦτο εἶναι ἀναμφίβολον· ἀλλὰ γελοῖον εἶναι τὸ παρὰ τῶν χρονογράφων τῆς δύσεως λεγόμενον, ὅτι 170,000 Βυζαντινοὶ ἠγωνίσθησαν πρὸς 15,000 Νορμαννούς. Ὁ Σχλόσσερος παρατηρεῖ ὀρθῶς· Dass das Heer des Alexius viel staerker war als das Normaennische, habe ich im Text beruehrt, ob 170,000 gegen 15,000 mag auf sich beruhen. Dem Chronikschreiber von Monte Cassino ist wenig zu trauen. Ὁ Zinkeisen καὶ ὁ Lebeau ἀποδέχονται 70,000 Βυζαντινῶν, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν 15,000 Νορμαννῶν ἐδιπλασιάσθη τοὐλάχιστον διὰ τῆς ἀποβιβάσεως ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως.

(*) Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν κατέκριναν τὴν μεταβολὴν ταύτην, καθὼς πᾶν ὅ,τι ἐγένετο ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὁ Σισμόνδιος λ. χ. ἀνακράζει. Ce fut alors (ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου) que cette redoutable infanterie accoutumée à combattre de près et à attaquer l' epée à la main les rangs qu elle avait ébranlés en lançant son pilam, se changea en une troupe timide d archers dépourvus d armure défensive et forcés à fuir dès que l' ennemi essayait de les joindre. Hist. de la chute de l' empire Romain, σελ. 109. Ἀπὸ σκοποῦ θεωροῦμεν νὰ ἀποδείξωμεν ἐνταῦθα διὰ μακρῶν ὁπόσον ἄδικος εἶναι ἡ κατηγορία αὕτη· αἱ ὀλίγαι λέξεις τὰς ὁποίας ἐν τῷ κειμένῳ εἴπομεν ἀρκοῦσιν ἴσως εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι θεωρητικῶς τὴν μεταβολήν· τὰ δὲ πράγματα ἐπιμαρτυροῦσιν ὅτι ἡ σπεῖρα ἐκείνη τῶν ἀνάνδρων τοξοτῶν κατώρθωσεν ἐν τούτοις ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ καταβάλῃ, ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Ἀσίᾳ, κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀπειράριθμα στίφη ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένων βαρβάρων, νὰ σώσῃ τὸν Ἑλληνισμὸν, νὰ ἀσφαλίσῃ τὸν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν χριστιανισμὸν καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προπύργιον τῆς Εὐρώπης, μέχρις οὗ Εὐρώπη καὶ Ἀσία ὁμοῦ συνενωθεῖσαι ἐπέτυχον τελευταῖον νὰ κατατροπώσωσιν αὐτήν.

ἑνιαυτοὺς, ἀπεκδεχόμενα ἔτι ὅπως καρδίαι Ἑλληνικαὶ ἀποδώσωσι τελευταῖον αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην καὶ ἀνεγείρωσιν αὐτοῖς τὰ προσήκοντα μνημεῖα εἰς τὸ ἱστορικὸν ἡμῶν πολυάνδριον. Αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐρρίψοκινδύνευσεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν. Ἤδη διαλυομένης τῆς μάχης, τρεῖς λογάδες τοῦ Νορμαννικοῦ στρατοῦ μαχηταὶ, θεωροῦντες αὐτὸν ἐγκαρτεροῦντα ἔτι καὶ ἀγωνιζόμενον νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ ἀπανταχόθεν τρεπόμενα τάγματα, ὁρμοῦν ἀπὸ ῥυτῆρος κατ' αὐτοῦ, προτείναντες τὰ μακρὰ αὐτῶν δόρατα· καὶ ὁ μὲν πρῶτος διήμαρτε τοῦ βασιλέως, μικρὸν παρεγκλίναντος τοῦ ἵππου· τοῦ δὲ, ἀπωσάμενος ὁ Ἀλέξιος τὸ δόρυ διὰ τοῦ ξίφους, ἀποτέμνει τὴν χεῖρα τοῦ σώματος· ὁ δὲ τρίτος πλήττει τὸν βασιλέα κατὰ μέτωπον καὶ συντρίβει τὴν περικεφαλαίαν. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν διαφεύγει τὸν θάνατον ὕπτιος πεσὼν ἐπὶ τὴν οὐρὰν τοῦ ἵππου· καὶ μετ' ὀλίγον ὀρθωθεὶς ἐπὶ τῆς ἐφεστρίδος, καὶ ἑδραῖος καθήσας, καὶ μηδὲν τῶν ὅπλων ἀποβαλών, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ ξίφος κρατῶν τῇ δεξιᾷ, περιῤῥυτὸς δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἵματος, τὴν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον ἔχων, καὶ τὴν μακρὰν κόμην περιπλανωμένην ταῖς ὄψεσιν, ἐξηκολούθησε μαχόμενος μέχρις οὗ ἐπέστη ἡ ἀναπόδραστος τῆς ὑποχωρήσεως ὥρα. Ἐκ τῶν πολεμίων διέπρεψαν ὁ μὲν Ῥοβέρτος, ἐπὶ τῇ ἀνενδότῳ εὐσταθείᾳ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ἐπὶ τῇ ἀκαθέκτῳ ὁρμῇ, ἅπαντες δὲ οἱ Νορμαννοὶ ἱππόται ἐπὶ ἀνδρείᾳ περιφανεῖ, τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο θύματα κατὰ τὴν αἱματηρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ἦτο καὶ ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαὴλ, ὅστις ἐξέλαβεν, ὡς φαίνεται, μέχρι τέλους ὅλως διόλου σπουδαίως τὸ κωμικὸν αὐτοῦ πρόσωπον καὶ διὰ ἐγκαίρου θανάτου ἀπήλλαξε τὸν Ῥοβέρτον τῆς ἀμηχανίας εἰς ἣν ἤθελεν εὑρεθῆ ἂν τὸ μορμολύκειον ἐκεῖνο ἐπέζη μέχρι τῆς μετά τινα χρόνον ἐπελθούσης ἀποτυχίας τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτα εἶναι βεβαίως τὰ κατὰ τὴν σύζυγον τοῦ Ῥοβέρτου Σικιλγαΐταν, ἥτις, παρακολουθήσασα αὐτὸν εἰς τὴν διαπόντιον ταύτην στρατείαν καὶ μετασχοῦσα ὅλων τῶν προτέρων κινδύνων, ἠγωνίσθη λαμπρῶς καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ· τεταγμένη εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τὴν κατ' ἀρχὰς ὑπεδοῦσαν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, διὰ φωνῆς μεγάλης ἀνεκάλει καὶ ὠνείδιζε τοὺς φυγάδας· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο, ἔδραμεν ἐπ' αὐτοὺς κραδοῦσα μακρὸν δόρυ, καὶ πλήττουσα δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, διεκώλυσε τὴν πάροδον, καὶ, ἀνατρέπουσα τοὺς ἀπειθεστέρους, ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι, ὅτι ὁ Νορμαννὸς χρονογράφος Γουλιέλμος ὁ Ἀππουλος ἠθέλησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ μειώσῃ τὰ κατορθώματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης Ἀμαζόνος, διότι ἔτυχε νὰ μὴ ἦναι Νορμαννή. ἀλλὰ Λογγοβαρδία τὸ γένος, ὁ δὲ χρονογράφος δὲν ἠνείχετο νὰ ὁμολογήσῃ διαπρέψασαν μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ πολυθρυλλήτων αὐτοῦ ὁμογενῶν γυναῖκα ἀλλόφυλον· καὶ ἔπειτα περιμένομεν νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀλήθειαν ἀπὸ τοιούτων ἱστορικῶν! Ὁπόσον εὐγενεστέρα ἀνεδείχθη ἡ Ἑλληνὶς Ἄννα Κομνηνὴ μὴ διστάσασα ν' ἀποθαυμάσῃ τὴν ἐξαίσιαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ Παλλάδα ἄλλην νὰ ἀποκαλέσῃ τὴν ἑσπερίαν ἡρωΐδα!

Ἡ ἀπὸ τοιούτων ἀντιπάλων ἧττα οὐδένα βεβαίως προσέτριβε μῶμον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ ἀξίωμα. Οἱ Νορμαννοὶ ἦσαν τότε οἱ ὀνομαστότεροι μαχηταὶ τῆς Εὐρώπης, εἰς τοὺς ὁποίους οὐδὲν καὶ αὐτῶν τῶν Γερμανικῶν ἐθνῶν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ, οὐδὲ οἱ Φράγκοι, οὐδὲ οἱ Λογγοβάρδιοι, οὐδὲ οἱ Σάξωνες. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν μάλιστα νὰ ἱδρύσωσι κράτη διαρκῆ καὶ οὐσιωδῶς νὰ ἀλλοιώσωσι τὰς ἠττηθείσας ἐθνικότητας, ἐνῷ οἱ Βυζαντινοὶ τοὐλάχιστον κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους ν' ἀποκρούσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ τὸ σωτήριον τοῦτο ἀποτέλεσμα, τὰ πρῶτα τῆς ἥττης ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν ὀλέθρια.

Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος δὲν ἠδυνήθη μετὰ τὴν μάχην νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν Δυῤῥάχιον, τὸ ὁποῖον ὑπέρποτε στενῶς ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν ἐπολιορκήθη. Ἡ φρουρὰ ἀντέστη καρτερικῶς περὶ τοὺς τέσσαρας ἔτι μῆνας, ἀλλὰ, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1082, διὰ προδοσίας Ἐνετοῦ τινος, ὁ Ῥοβέρτος κατέστη τελευταῖον κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου. Ἐντεῦθεν δὲ, ὡς ἀπὸ ἀσφαλεστέρου ὁρμητηρίου, ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς ἄλλης Ἰλλυρίας, καὶ, προελθὼν μέχρι Καστορίας, παραλαμβάνει εὐχερῶς τὸ δυσπόρθητον τοῦτο φρούριον ἀπὸ τῶν μισθοφόρων Βαριάγων, εἰς οὓς εἶχεν ἀναθέσει αὐτὸ ὁ Ἀλέξιος. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε στήσει τὸ στρατήγιον αὐτοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ, περιῆλθεν εἰς δεινοτάτην ἀμηχανίαν οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην ῥαγδαίαν τῶν πολεμίων πρόοδον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περὶ Δυῤῥάχιον ἡττηθέντος στρατοῦ· ἕτερος τούτου δὲν ὑπῆρχε συγκεκροτημένος· εἰς δὲ τὸν ἐκ νέου ἀπαρτισμὸν τῶν διασκορπισθέντων παρενέβαλον προσκόμματα πολλὰ, ὅ, τε ἐθνικὸς καὶ θρησκευτικὸς ἀνταγωνισμὸς ὑφ' οὗ ἐξηκολούθουν κατατρυχόμενα διάφορα τμήματα τοῦ κράτους, καὶ ἡ χρηματικὴ ἀνέχεια. Ἐκτὸς τῶν Σέρβων, τῶν ἐγκαταλιπόντων αὐτὸν ἐπ' αὐτῆς τῆς μάχης, ὡς εἴδομεν, καὶ οἱ Παυλικάνοι, οἱ ἀείποτε δυσμενῶς ἔχοντες πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἀπεχώρησαν μετ' ὀλίγον εἰς Φιλιππούπολιν, ἀποποιηθέντες ἐπιμόνως νὰ στρατεύσωσιν ἐκ νέου. Βραδύτερον, ἀπαλλαγεὶς ἅπαξ τῶν Νορμαννῶν, ὁ βασιλεὺς ἐτιμώρησε πικρῶς τὸν μὲν Βωδῖνον, διὰ τὴν προδοσίαν του, τοὺς δὲ Παυλικάνους, διὰ τὴν δυστροπίαν αὐτῶν· ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ ἐπιβουλὴ ἐκείνη καὶ ἀπείθεια ηὔξανον τὴν δυςχέρειαν τῶν πραγμάτων. Πρὸς τούτοις ὁ πρὸ ὀλίγων μηνῶν βασιλεύσας Ἀλέξιος δὲν εἶχεν εὕρει ὀβολὸν εἰς τὸ ἀποθεματικὸν ταμεῖον· τὰ πρῶτα εἰσπραχθέντα χρήματα ἐχρησιμευσαν εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ ἤδη διαλελυμένου στρατοῦ· ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως, ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος, ἅπαντες οἱ Κομνηνοὶ, ἅπαντες οἱ μεγιστᾶνες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀποθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν, ἅπασαν αὐτῶν τὴν περιουσίαν· ἀλλὰ οἱ ἐκ τῶν τοιούτων συνεισφορῶν ἐφάπαξ συλλεγόμενοι πόροι, ὅσῳ μεγάλοι καὶ ἂν ἦναι καθ' ἑαυτοὺς, ὡς πρὸς τὰς ἔτι μεγαλητέρας καὶ ἀδιαλείπτους ἀνάγκας τοῦ κράτους εἶναι πάντοτε μικροί· ὅθεν ὁ Ἰσαάκιος ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα καὶ εἰς τινας τῶν ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν· ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν ἐκ τοῦ κλήρου ἀνθίσταντο, ἐκκλησιάσας σύνοδον εἰς τὸ τῆς ἁγίας Σοφίας τέμενος, ἀφοῦ πολλὰ ἐδημηγόρησεν ἵνα καταπείσῃ τοὺς δυσκολωτέρους, *ἀναγκάζομαι*, ἐπὶ τέλους ἀνέκραξεν, *ἀναγκάζειν οὓς οὐ βούλομαι ἀναγκάζειν*, καὶ ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τοῦ ἱερατείου ὥστε, μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου, ὁ Ἀλέξιος, ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισε δέον νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν τούτων χρημάτων, ἐπὶ συνελεύσεως εἰς ἣν παρῆσαν ἡ σύγκλητος, τὸ στρατιωτικὸν καὶ οἱ ἔγκριτοι τοῦ κλήρου, καὶ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, ὅτι πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα, « εἰς δέον ἀνήλωτο » κατὰ τὸν Περικλέα ἐκεῖνον, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν » τιμῆς δεδαπάνηται. »

Ἡγεμὼν, ὅστις εἶχε τοσαύτην τὴν συναίσθησιν τῆς ἐθνικῆς τιμῆς καὶ ὑπὸ τηλικούτων ἀναμνήσεων ἐφρονηματίζετο, ἠδύνατο νὰ νικηθῇ, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ καταβληθῇ. Οὔτε ἡ περὶ Δυῤῥάχιον ἧττα, οὔτε ἡ ἀπώλεια τοῦ μεγάλου τούτου φρουρίου καὶ τῆς Καστορίας, οὔτε ἡ χρηματικὴ ἀνέχεια, οὔτε ἡ παραλυσία τοῦ στρατοῦ ἰσχυσαν νὰ ποτήσωσι τὴν ψυχὴν ἐκείνην ἥτις ἐγίνωσκεν, ὅτι ὑπάρχει ἀρετὴ ἱκανὴ νὰ ἐξευμενίσῃ καὶ αὐτὴν τὴν δυςτροπωτέραν τύχην, ἡ δ' ἀρετὴ αὐτὴ εἶναι ἡ καρτερία. Μετ' ὀλίγον τῳόντι ὁ ὁρίζων ἤρχισε νὰ ἀποβαίνῃ αἰθριώτερος. Ἡ ἐγκαίρως παρασκευασθεῖσα ἐπανάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐκραγεῖσα τελευταῖον, καὶ ὁ ἔσχατος κίνδυνος εἰς ὃν περιέστη ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ' ἀπὸ τοῦ Ἑβρίκου Δ. ἠνάγκασαν τὸν Ῥοβέρτον νὰ ἀνακάμψῃ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1082, εἰς τὴν ἰδίαν χερσόνησον. Κατέλιπε μὲν ἐν Ἑλλάδι τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως· ὁ δὲ Βοημοῦνδος κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐκυρίευσε τά τε Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος, συγκροτήσας ἐκ νέου, συμπληρώσας, γυμνάσας καὶ ἐνθαῤῥύνας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν τοὺς πολεμίους· μέχρις οὗ, ἐν ἀρχῇ τοῦ 1083, ἐπελθόντος τοῦ Βοημούνδου κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσσης, ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεὺς καὶ συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν ταύτην μάχη μεγάλη καὶ ἐναγώνιος, καθ' ἣν κατετροπώθησαν τελευταῖον οἱ Νορμαννοὶ, καὶ, ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσσης ἐπιχείρημα, ὑπεχώρησαν κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν, ἣν εἶχον καταστήσει, μετὰ τὸ Δυῤῥάχιον, κυριώτατον αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι ὁρμητήριον. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυςμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τακτικὴ φρουρολογία δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσαχθῇ, ἄρα οὔτε τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιάλειπτοι εἰσηγήσεις τῶν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν τεταγμένων Νορμαννῶν, παρήγαγον μετ' ὀλίγον ἐν Καστορίᾳ στάσιν δεινοτάτην. Ὁ στρατὸς ἐξεγερθεὶς ἀπῄτησε τοὺς μισθούς του· εἰς μάτην ὁ Βοημοῦνδος ἠγωνίσθη νὰ καταευνάσῃ τοὺς ἀρηνιάσαντας συναγωνιστὰς, ὑποσχόμενος νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἅμα συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ πατρός. Οἱ Νορμαννοὶ ἀπήντησαν ὅτι θέλουν νὰ πληρωθῶσιν ἀμέσως, μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας ἐπέτρεψαν νὰ μεταβῇ αὐτὸς εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ καὶ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Ὁ Βοημοῦνδος ἀναχωρήσας κατέλιπεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι τὸν κοντόσταυλον Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας Βρυέννιον, ὅστις οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς Βρυεννίους, ἦτο Νορμαννὸς τὸ γένος, ἀπόγονος τῶν δουκῶν τῆς ἐν Γαλλίᾳ Βρεττανίας, συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νοθου πρό τινων ἐνιαυτῶν γενομένης κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ, προσελθὼν ἔπειτα πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον, προήχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Ὁ Βρυέννιος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός· ἀλλ' ἐξ ὅλων τῶν προεκτεθειμένων γίνεται κατάδηλον, ὅτι οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνωσι πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἐλάμβανον ἀμέσως παρὰ τοῦ Ῥοβέρτου ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν. Ὁ δ' Ἀλέξιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βοημούνδου, ἀπεφάσισε, προλαμβάνων πᾶσαν ἐνδεχομένην τοιαύτην συνδρομὴν, νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὀχυρᾶς Καστορίας· καὶ ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1083 ἔτους ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς καὶ μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν. Ἡ Καστορία ἔκειτο ἐπὶ χερσονήσου, εἰσεχούσης ἐντὸς τῆς ὁμωνύμου λίμνης καὶ κοινωνούσης μετὰ τῆς ἠπείρου διὰ γλώσσης στενῆς, ὠχυρωμένης διὰ περιβόλου καὶ πύργων καὶ μεσοπυργίων (*)· ἡ δὲ χερσόνησος, ἐφ' ἧς ἡ πόλις, στεφανοῦται ὑπὸ ἀποτόμων βράχων, ἀσφαλεστέρων καὶ αὐτῶν τῶν τειχῶν. Ὁ Ἀλέξιος, στρατοπεδεύσας ἔμπροσθεν τοῦ αὐχένος, ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον νὰ προσβάλῃ τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον, καὶ, στήσας τὰς ἑλεπόλεις καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, ἤρχισε νὰ σείῃ νυχθημερὸν τὸν τοῦ τείχους περίβολον· θεωρῶν δὲ τοὺς ἐντὸς ἐπιμόνως ἀνθισταμένους καὶ ἀδιαλείπτως ἀναπληροῦντας τὰ γενόμενα ῥήγματα, διέκρινε διὰ τοῦ ἐμπείρου αὐτοῦ στρατηγικοῦ ὀφθαλμοῦ τρόπον ἐφόδου τολμηρότερον μὲν, ἀλλὰ συνάμα καὶ εὐστοχώτερον. Τὸ ὑπὸ τῆς λίμνης περίκλυστον τῆς πόλεως μέρος ἐφράσσετο, ὡς προείπομεν, διὰ βουνῶν ἀπορρώγων, οἵτινες, φυσικῷ τῷ λόγῳ, δὲν ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τοσοῦτον ἐπιμελῶς ὅσον τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τεῖχος. Τοῦτο εἰκάσας ὀρθῶς ὁ Ἀλέξιος, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ συγχρόνως διπλῆν τινα ἔφοδον ἀπό τε τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου μέρους, ἀπό τε ξηρᾶς δηλαδὴ καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ λίμνῃ πλοῖα δὲν ὑπῆρχον, διέταξε νὰ συλλεγῶσι πάντα τὰ ἐν τοῖς πέριξ ποταμοῖς εὑρισκόμενα ἀκάτια, μετεκόμισαν αὐτὰ δι' ἁμαξῶν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖθεν κατεβίβασε νυκτὸς εἰς τὴν λίμνην, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὰ ἄνδρας λο-

(*) Τὴν ἀκριβεστέραν τῆς Καστορίας περιγραφὴν ἴδε ἐν τῷ φυλλ. ΠΖ'. τῆς Πανδώρας, σελ. 385 καὶ ἑπ.

γάδας καὶ ἀνέθεσε τὸ ὅλον ἐπιχείρημα εἰς τὸν δεξιὸν αὐτοῦ βραχίονα, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ὅστις, ἀφοῦ ἄκων δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸ Δυῤῥάχιον, κατώρθωσε τοὐλάχιστον νὰ ἀναδειχθῇ πρωτουργὸς τῆς ἀνακτήσεως τῆς Καστορίας. Τῷ ὄντι, ὁ Παλαιολόγος, ἐκπλεύσας διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου τοῦ ἰσθμοῦ ὄχθης, προσπελάζει ἐν σιγῇ βαθείᾳ εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βράχων καὶ περιμένει ἐκεῖ νὰ ἀκούσῃ τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα. Αὐγαζούσης δὲ τῆς ἡμέρας ἤδη, ἀλαλάξαντα τὸ ἐνυάλιον τὰ περὶ τὸν βασιλέα τάγματα ἐφορμῶσιν ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ κατὰ τοῦ τείχους· τότε καὶ ὁ Παλαιολόγος ἀναῤῥιχᾶται μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰς τὴν ἀντίθετον πετρολοφίαν καὶ ἐπιπίπτει ἀδοκήτως κατὰ νῶτον. Ὁ Βρυέννιος, καί τοι οὕτω ἀπαναχόθεν περιζωσθεὶς, ἐπέμεινεν ἐπί τινα χρόνον ἐκθύμως ἀντιπαρατασσόμενος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀντίστασις ἦτο ματαία, καὶ, ἐνδίδων εἰς τὰς κραυγὰς τῶν πτοηθέντων Νορμαννῶν, παρεδόθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Ἡ Ἑλληνικὴ σημαία ἀνεπετάσθη αὖθις ἐπὶ τοῦ δυςπορθήτου ἐκείνου φρουρίου. Οἱ πλεῖστοι τῶν Νορμαννῶν ἐτάχθησαν εἰς τὸν βασιλικὸν στρατόν· ὁ δὲ χρηστὸς Βρυέννιος τοῦτο μὲν δὲν κατεδέχθη νὰ πράξῃ, ὤμοσεν ὅμως πρὶν ἀπέλθῃ, ὅτι δὲν θέλει ποτὲ εἰς τὸ ἑξῆς πολεμήσει κατὰ τοῦ βασιλέως. (*)

Ἡ ἅλωσις τῆς Καστορίας ἐγένετο ἐγκαίρως· διότι, ἅμα ἐπανελθόντος εἰς Ἰταλίαν τοῦ Βοημούνδου, ὁ γέρων Ῥοβέρτος, ὅστις εἶχεν ἤδη καταβάλει τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ στάσιν καὶ συντρέξει ὁπωσοῦν τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Γρηγόριον Ζ., ἐπεχείρησε κολοσσιαίας παρασκευὰς ἵνα ἐπανορθώσῃ τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀτύχημα. Ἐξεστράτευσε δὲ τὸ δεύτερον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1084 ἔτους· ἀλλὰ μόλις φθᾶς εἰς Βουθρωτὸν, μανθάνει τὴν ἀποστασίαν τῆς Κερκύρας καὶ ἀνακάμπτει μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς αὐτήν, τὴν ὁποίαν ματαίως ἠγωνίσθησαν νὰ σώσωσιν ὁ Ἐνετικὸς καὶ ὁ Βυζαντινὸς στόλος, κατατροπωθέντες ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου, ὅστις ἐγένετο αὖθις κύριος τῆς νήσου. Ἡ ἀποστασία ὅμως αὕτη ἐχρησίμευσε κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χειμῶνος, ἀνεβλήθη τὸ κατὰ τὴν Ἤπειρον ἐπιχείρημα. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ ἑπομένου ἔτους, ὁ Ῥοβέρτος ἐκυρίευσε μὲν πρὸ πάντων τὴν Κεφαλληνίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν αὐτόθι· καὶ τότε ὁ Νορμαννικὸς στρατὸς, στερηθεὶς τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ ἡγεμόνος, διελύθη τῇδε κακεῖσε· ἡ ἐπελθοῦσα μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Ῥοβέρτου διχόνοια ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν τοῦ πατρὸς βουλευμάτων· τὸ δὲ Δυῤῥάχιον καὶ πάντα τῆς παραλίας τὰ φρούρια καὶ πᾶσαι αἱ νῆσοι ἀνεκτήθησαν ἐκ τοῦ παραυτίκα αὖθις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης ταύτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας, ἣν μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ παρακολουθήσωσιν ἄλλαι μεγαλήτεραι, αἱ ἰδίως λεγόμεναι Σταυροφορίαι.

Κ. Π.

(*) Δὲν δυνάμεθα καὶ αὖθις νὰ μὴ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὸ εὐγενὲς τῆς Ἄννης Κομνηνῆς φρόνημα, τῆς ἀείποτε ἀποδιδούσης δικαιοσύνην εἰς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Περὶ τοῦ Βρυεννίου ὁμιλοῦσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου λέγει· «Ὁ δὲ Βρυέννιος, γενναῖος ὢν ἀνὴρ, προσελθεῖν μὲν οὐδαμῶς ἐδύνατο· ἐπόμνυτο δὲ μηδέποτε κατ' αὐτοῦ (τοῦ βασιλέως) ὅπλα κινῆσαι εἰ μόνον δοίη τοὺς τοῦτον μέχρι τῶν ὁρίων τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας ἀκινδύνως διασώσοντος καὶ οὕτω πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπολύσαι χώραν.» Πόσοι ἄρα ἐξ ἐκείνων οἵτινες τοσάκις ἐνέπαιξαν τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν δύνανται νὰ καυχηθῶσιν ὅτι ἔχουσιν ἐπίσης ἀκεραίαν τὴν συνείδησιν τοῦ ἱστορικοῦ καθήκοντος!

ΠΕΡΙ ΛΑΝΤΑΝΗΣ Η ΚΑΜΨΙΚΛΑΔΟΥ.

—o—

Lantana nivea. — Class. Didynamia Angiosperma.

L. nivea foliis oppositis ovatis, basi in petiolum decurrentibus, spicis capitatis, planis, bracteis lanceolatis tubo multo brevioribus, caule aculeato. (Wild.)

Τὸ φυτὸν τοῦτο φύεται αὐτομάτως ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις, ὅθεν μετηνέχθη ἐν Ἀγγλίᾳ, κακεῖθεν δὲ ἐν τοῖς λοιποῖς τῆς Εὐρώπης μέρεσιν ὅπου πολλαπλασιάζεται διὰ σπόρων. Ἔχει καυλὸν ξυλώδη διαμέτρου, ὡς ἔγγιστα, ἑνὸς δακτύλου, ὑψούμενον δύω μέχρι δύω πηχῶν καὶ ἡμίσεως, καὶ φέροντα φλοιὸν τεφρόχρουν. Οἱ κλάδοι αὐτοῦ εἰσὶ τετράγωνοι καὶ εὐλύγιστοι φέροντες ἐν ταῖς γωνίαις κέντρα σκληρὰ καὶ κεκλιμένα πρὸς τὰ κάτω· Τὰ φύλλα ἀντίκεινται ἀλλήλοις καὶ εἰσὶ ὠολογχοειδῆ, ὀξυτενῆ καὶ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν τραχέα, μάλιστα ὡς ἐκ τῶν ἐξεχόντων νεύρων· τὸ δὲ χρῶμα αὐτῶν ἄνωθεν μὲν εἶναι χλωρὸν καὶ ζωηρὸν, κάτωθεν δὲ χλωρῶδες. Ἡ στεφάνη τῶν ἀνθέων ἐστὶ λευκὴ, μονοπέταλος καὶ ἀνώμαλος Εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην ἐγεννήθη διὰ τῆς μεταστοπᾶς καὶ εἶδός τι τοῦ θάμνου τούτου φέρον ἀντὶ λευκῶν ἐρυθρὰ ἄνθη.

(Ι. ΔΕ-ΚΙΓΑΛΛΑΣ.)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

—✤—

Ἡ τῶν νοσοκομείων ἐφημερὶς, ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς ἰατρικῆς ἐφημερίδων τῶν Παρισίων, ἔτυχεν ἀρτίως ἀπαραδειγματίστου μεγαλοδωρίας, καθ' ἡμᾶς, ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ περιοδικοῦ τύπου. Ἰατρός τις, τῶν ἐν Παρισίοις νοσοκομείων ἐδωρήσατο ταύτῃ, ἢ μᾶλλον τῇ ἰατρικῇ ἐπιστήμῃ καὶ τοῖς θιασώταις αὐτῆς, δωρεὰν ἐτήσιον δεκακισχιλίων φράγκων. Τὸ ἐπίσημον δὲ τοῦτο δωρητήριον, ὅπερ ἀναμφισβητήτως διά τε τὸν δωρητῆρα καὶ δι' ὃν προώρισται σκοπὸν, εἶναι παρὰ πᾶσι μεγίστης τιμῆς ἄξιον, ἔχει οὕτω·

« Δωρούμαι τῇ τῶν νοσοκομείων ἐφημερίδι δεκακισχίλια φράγκα. Τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο οὐχὶ μόνον ἐν ὅσῳ ζῶ θέλω χορηγεῖ ἐτησίως, ἀλλ' ἐλπίζω καὶ μετὰ τὸν θάνατόν μου ὅτι θέλω δυνηθῆ νὰ ἐξασφαλίσω διὰ παντός. Ἀπαραβίαστοι δὲ τοῦ δωρήματος τούτου ὅροι εἰσὶ δύο, οἱ ἑξῆς·

» Πρῶτος μὲν, τὸ νὰ διατηρηθῇ αὐστηροτάτη ὡς πρὸς τὸ ὄνομά μου ἐχεμυθία.

» Δεύτερος δὲ, τὸ νὰ γείνῃ ἡ ἑξῆς χρῆσις τῶν χρημάτων τούτων·

» Τρεῖς μὲν χιλιάδες ἔσονται πρὸς ἐγκαρδίωσιν τῶν συγγραφέων τῶν ὠφελίμων καὶ μάλιστα πρακτικῶν πονημάτων καταχωριζομένων ἐν τῇ ἐφημερίδι ταύτῃ. Ἕως οὗ ἐπαρκοῦσιν αἱ δυνάμεις μου ἐπιφυλάττω ὑπὲρ ἐμαυτοῦ, διὰ τῆς ὑμετέρας συμπράξεως, κύριε συντάκτα, τὸ δικαίωμα τοῦ διανέμειν τὸ ποσὸν τοῦτο.

» Τὸ ὑπόλοιπον δὲ, τῶν ἑπτακισχιλίων φράγκων, θέλει χρησιμεύσει εἰς ἐπικουρίαν τῆς συνδρομῆς τῶν συναδελφῶν μου ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, δι' οἱανδήποτε αἰτίαν, δὲν δύνανται ἄνευ δυσκολίας ν' ἀντέχωσιν εἰς τὰς πρὸς διατήρησιν ἐφημερίδων ἀπαιτουμένας μικρὰς δαπάνας. Ὅθεν ἐν ὅσῳ τὸ κεφάλαιον τῶν 7000 φρ. δὲν ἐξαντληθῇ, ὀφείλετε, κύριε συντάκτα, νὰ πέμπητε τὴν ἐφημερίδα ταύτην εἰς πάντα συνάδελφον ἢ μαθητὴν τοῦ τρίτου τοὐλάχιστον ἔτους, ὁ ὁποῖος, ζητῶν τὴν ἐφημερίδα ταύτην, ἤθελεν ἀποφανθῇ συνάμα ὅτι δὲν ἐπαρκεῖ πρὸς ὁλοσχερῆ πληρωμὴν τῆς συνδρομῆς. Ἐὰν, φέρ' εἰπεῖν, δηλώσῃ ὁ τοιοῦτος ὅτι δύναται νὰ πληρώσῃ 20 μόνον φράγκα, ἢ 15 ἢ καὶ 10, ὀφείλετε νὰ ἐμπιστευθῆτε εἰς τὴν ἁπλῆν ταύτην δήλωσίν του. Πιστεύων ἀρκούντως εἰς τὴν ἀκεραιότητα καὶ χρηστότητα τοῦ χαρακτῆρος τῶν συναδελφῶν μου, πέπεισμαι ὅτι, ἑνῷ δὲν θέλουσι καταχρασθῆ τοῦ μέσου τούτου, θέλουσιν ὠφεληθῆ ἐξ αὐτοῦ ὅσον ἔνεστι βραχύτερον χρόνον, ἵνα οὕτω δυνηθῶσι μετ' αὐτοὺς νεώτεροι ἢ ἧττον εὔποροι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐπίσης. »

—✤—

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. ΠΘ'.)

VIII.

Τρεῖς σταυραετοὶ ἐκάθονταν 'ψηλὰ σ' ἕνα λιθάρι.
Κ' οἱ τρεῖς τὰ νιέρτια τους ἔλεγαν καὶ τὰ παράπονά τους·
Ἕνας ἤπιε πολὺ κρασὶ κ' ἐκεφαλοποιοῦσε.
Τ' ἄλλου τοῦ πέσαν τὰ πουλιὰ ἐπάν' ἀπ' τὴ φωλιά του.
Κ' ὁ τρίτος τοὺς παρηγορεῖ στέκεται καὶ τοὺς λέγει·
Ἐσὺ ποῦ πιες πολὺ κρασὶ νὰ πιῇς κ' ἄλλο νὰ γιάνῃς
Κ ἐσὲ ποῦ πέσαν τὰ πουλιὰ καὶ σὺ ἄλλ ἀποκταίνῃς,
Ἀλλ' ὄχ! σ' ἐμὲ ποῦ 'γέρασα καὶ πέσαν τὰ πτερά μου
Δὲν ἠμπορῶ νὰ σηκωθῶ δὲν μπορῶ νὰ πετάξω,
Νὰ πάρ' ἀπάνου τὰ βουνὰ πάνου τὰ κορφοβούνια,
Γιατί θὰ 'βγῇ ὁ βασιλιὰς θὰ 'βγῇ νὰ κυνηγήσῃ
Μὲ τετρακόσιους ἄρχοντας ὅλοι καβαλαραῖοι.
Σέρνουν καὶ τὰ λαγωνικὰ μὲ τζ ἄλυσους δεμένα·
Καὶ πῶς νὰ κάμω νὰ σηκωθῶ νὰ πήγαινα τ' ἀψήλου,
Γιὰ νὰ 'πεφτα 'στὴν ἔρημο, στὰ ὄρη καὶ στὰ δάση,
Νὰ μὴ μ' εὕρῃ ἡ παγανιὰ καὶ νὰ μὴ μὲ σκοτώσῃ.

IX.

Ἐ'ρῶ 'ψηλὰ στὸν Ὄλυμπο 'ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
Τὴν μιὰ μεριὰ τὸ πέλαγο κ' ἀπ' τὴν στεριὰ ἀρβανίταις,
Στὴ μέση τὰ κλεφτόπουλα μὲ τὰ σπαθιὰ στὰ χέρια,
Ἔμπρὸς νὰ πᾶνε σκιάζονται 'πίσω νὰ πᾶν φοβοῦνται.
Καὶ πάλαι 'πίσω 'γύρισαν εἰς τὰ παλιὰ λιμέρια.
Βρίσκουν λιμέρια ἔρημα ὅλα χορταριασμένα.
Τοὺς 'πῆρε τὸ παράπονο κ' ἐδάκρυσαν τὰ μάτια,
Τὸν 'Αλεξάκη 'φώναξαν τὸν 'Αλεξάκη κράζουν·
Ποῦ εἶσ' 'Αλεξάκη μ', ἀδελφὲ, παλιὲ ἐμπιστεμένε
Ἄλλοι ἀντιλογίθηκαν ἀπὸ τὰ μετερίζια·
Ὁ 'Αλεξάκης δὲν εἶν' ἐδῶ πάει στὴν 'Αλασσῶνα.
Πάγει νὰ μάσ' ἀρβανιτιὰ νὰ 'ρθῇ νὰ σᾶς βαρέσῃ·
Τί τόκαμα τοῦ κερατᾶ καὶ θέλει νὰ μᾶς βαρέσῃ
Ἤρθε μὲ παλιοπίστολα τά 'φτιασε πέρα πέρα·
Ἤρθε μὲ παλιοτούφεκο, τὸ φτιασε πέρα πέρα·
Ἤρθε μ' ἕνα παλιόσπαθο τό 'καμε πέρα πέρα·
Τώρα μᾶς βγῆκε ἄπιστος θέλει νὰ μᾶς βαρέσῃ.

—✤—

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

—o—

Τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ κομψὸν καὶ πολύτιμον τοῦτο ἵδρυμα τοῦ φιλογενοῦς ἡμῶν συμπολίτου Κ. Σίνα, ὑπὸ δύω πεπαιδευμένων καθηγητῶν, τοῦ Κ. Βούρη καὶ τοῦ Κ. Παπαδάκη διευθυνόμενον, πρὸ πολλοῦ ἤρχισε σειρὰν παντοίων παρατηρήσεων ἀστρονομικῶν τε καὶ μετεωρολογικῶν. Ταύτας ὡς σπουδαιοτάτας, διότι ἀπὸ Μέτωνος καὶ Καλλίππου, ὧν τὰ ἔργα ἀπώλοντο μέχρις ἴχνους, εἰσὶν αἱ πρῶται ἐρευνῶσαι τὸν κλασικὸν τῆς Ἀττικῆς οὐρανὸν, καὶ τὴν στιλπνὴν αὐτῆς ἀτμοσφαῖραν, θέλομεν δημοσιεύει τοῦ λοιποῦ διὰ τῆς Ν. Πανδώρας, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν τοῦ Ἰουλίου, αἵτινες εἰσὶν αἱ ἀρχαιότατα συλλεγεῖσαι.

Οἱ ἑπόμενοι πίνακες περιέχουσι δι' ἑκάστην ἡμέραν, κατὰ τρεῖς διαφόρους ὥρας αὐτῆς, τὴν *ὀγδόην* τῆς πρωΐας, τὴν *δευτέραν* μετὰ μεσημβρίαν, καὶ τὴν *ἑνάτην* τῆς ἑσπέρας, παρατηρήσεις βαρομετρικὰς, θερμομετρικὰς, ὑγρομετρικὰς, ἀνεμομετρικὰς, καὶ τῶν νεφελῶν.

Τὸ *βαρόμετρον*, ὡς γνωστὸν, στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἰδιότητος τῆς ἀτμοσφαίρας, καθ' ἣν στήλη αὐτῆς ὁ-

λόκληρος εἶναι ἰσοβαρὴς πρὸς στήλην ὑδραργύρου, ἔχουσαν τὴν αὐτὴν βάσιν, ὕψος δὲ 28 δακτύλων. Ἂν λοιπὸν σωλὴν μακρότερος τῶν 28 δακτύλων, ἐντελῶς κενὸς (κενὸς δηλαδὴ καὶ ἀέρος), ἄνωθεν δὲ κλειστὸς, βυθισθῇ διὰ τοῦ κατωτέρου, τοῦ ἀνοικτοῦ πέρατος εἰς ἀγγεῖον πλῆρες ὑδραργύρου, ὁ ὑδράργυρος θέλει ἀναβῇ μόνον μέχρι 28 δακτύλων, ἢ 76 ὑφεκατομμέτρων τοῦ γαλλικοῦ μετρικοῦ συστήματος. Καὶ ἂν μὲν ἡ ἀτμοσφαῖρα συμπέσῃ νὰ εἶναι, ἐξ αἰτίας ἀναθυμιάσεων, ὁπωσοῦν βαρυτέρα, ὁ ὑδράργυρος θέλει ἀναβῇ ὀλίγον περισσότερον, ἂν δὲ, αἰθρία οὖσα, εἶναι ἐλαφροτέρα, ὁ ὑδράργυρος θέλει καταβῇ.

Οὗτος εἶναι ἅπας ὁ μηχανισμὸς τοῦ βαρομέτρου. Καὶ 76 μὲν ὑφεκατόμμετρα, ἢ 760 ὑποχιλιόμετρα, εἶναι τὸ μέτρον τῆς μέσης πιέσεως τῆς ὅλης στήλης τῆς ἀτμοσφαίρας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Καταβαίνει δ' αὕτη μέχρι 745 ὑποχιλιομέτρων (ὅταν ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶναι ἐλαφροτάτη), καὶ ἀναβαίνει μέχρι 770 ὑποχιλιομέτρων, (ὅταν εἶναι βαρυτάτη ἡ ἀτμοσφαῖρα, ὡς ἐπὶ τρικυμιῶν καὶ πρὸ τῆς βροχῆς). Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὅσῳ ὑψηλότερα ἀναβαίνομεν εἰς τὰ ὄρη, τόσῳ βραχυτέρα, καὶ ἑπομένως τόσῳ ἐλαφροτέρα γίνεται ἡ στήλη τῆς ἀτμοσφαίρας. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν εἰς τὴν στήλην τοῦ βαρομέτρου σημειούμενος ὁ ἀριθμὸς 753, 5, δηλοῖ 753 ὑποχιλιόμετρα, καὶ ἥμισυ (πέντε δέκατα τοῦ ὑποχιλιομέτρου), ἤτοι ἀτμοσφαῖραν αἰθρίαν καὶ ἐλαφροτέραν τοῦ μέσου ὅρου.

Τὸ δὲ θερμόμετρον στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἰδιότητος τῶν σωμάτων, καὶ ἰδίως τῶν ῥευστῶν, τοῦ νὰ ἐκτείνωνται εἰς τὴν θερμότητα, καὶ νὰ συστέλλωνται εἰς τὸ ψύχος. Τὸ θερμόμετρον τοῦ Ρεωμύρου εἶναι σωλὴν, περιέχων ῥευστὸν, καὶ διῃρημένος εἰς 80 βαθμούς. Ὁ βαθμὸς 0 ἐμφαίνει τὸ ψύχος εἰς ὃ πήγνυται τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ βαθμὸς 80, τὴν θερμότητα εἰς ἣν ζέει τὸ ὕδωρ. Οἱ δὲ μεταξὺ τούτου, τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς θερμότητος τοὺς μεταξὺ τοῦ παγετοῦ καὶ τοῦ ζέοντος ὕδατος. Οἱ ὑπὸ τὸν παγετὸν βαθμοὶ, μέχρις ὧν σπανιώτατα φθάνει τὸ ψύχος εἰς τὴν Ἑλλάδα, σημειοῦται διὰ τοῦ — πρὸ τοῦ ἀνήκοντος ἀριθμοῦ, ἐν ᾧ οἱ βαθμοὶ τῆς θερμότητος, ὅταν πρόκηται νὰ διακριθῶσιν ἐκείνων, σημειοῦνται διὰ τοῦ +.

Οἱ εἰς τὴν στήλην τοῦ *ὑγρομέτρου* σημειούμενοι ἀριθμοὶ δηλοῦσιν ὅτι, τῆς ἀτμοσφαίρας διαιρεθείσης εἰς *ἑκατὸν* μόρια, τόσα μόρια αὐτῆς, ὅσα ἐμφαίνει ὁ ἀριθμὸς, εἰσὶν ἀτμοὶ ὑγρασίας. Οὕτως ὁ ἀριθμὸς 56, 48 σημαίνει ὅτι ἐξ ἑκατὸν μορίων τῆς ἀτμοσφαίρας, τὰ πεντηκονταεξ, καὶ τεσσαρακονταοκτὼ ἑκατοστὰ, ἤτοι ὑπὲρ τὸ ἥμισυ, εἰσὶν, οὐχὶ ἀὴρ, συγκείμενος ἐξ ὀξυγόνου καὶ ἀζώτου, ἀλλ' ἀτμοὶ ὕδατος.

Εἰς τὴν στήλην τοῦ *ἀνεμομέτρου*, τὰ μὲν γράμματα δηλοῦσι τὴν διεύθυνσιν ἀφ' ἧς πνέει ὁ ἄνεμος, οἷον ΒΔ σημαίνει ὅτι πνέει βορειοδυτικὸς, ἐκ δὲ τῶν ἀριθμῶν, τὸ μὲν 0, ἐντελῆ νηνεμίαν, τὸ δὲ 1, ὀλίγον ἄνεμον, τὸ 2, πολὺν, καὶ τὸ 3, τρικυμιωδῆ.

Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν στήλην τῶν νεφελῶν, 0 δηλοῖ τὴν αἰθρίαν, 1 ὀλίγα νέφη σπο αδικά, 2 πολλὰ νέφη, καὶ 3 τὸν οὐρανὸν συννεφῆ.

Ἀριθ. 1. *Ἰούλιος* 1853.

Ἡμερομηνία. Π. Ε.	Ἡμερομηνία. Ν. Ε.	Βαρόμετρον εἰς θερμοκρασίαν 0 8 ὥρα π. μ.	Βαρόμετρον εἰς θερμοκρασίαν 0 2 ὥρα μ. μ.	Βαρόμετρον εἰς θερμοκρασίαν 0 9 ὥρα μ. μ.	Θερμόμετρον (Ρωμύρου) 8 ὥρα π. μ.	Θερμόμετρον (Ρωμύρου) 2 ὥρα μ. μ.	Θερμόμετρον (Ρωμύρου) 9 ὥρα μ. μ.	Ὑγρόμετρον (Δεσλίου) 8 ὥρα π. μ.	Ὑγρόμετρον (Δεσλίου) 2 ὥρα μ. μ.	Ὑγρόμετρον (Δεσλίου) 9 ὥρα μ. μ.	Ἄνεμος καὶ φορὰ αὐτοῦ 8 ὥρα π. μ.	Ἄνεμος καὶ φορὰ αὐτοῦ 2 ὥρα μ. μ.	Ἄνεμος καὶ φορὰ αὐτοῦ 9 ὥρα μ. μ.	Νέφη 8 ὥρα π. μ.	Νέφη 2 ὥρα μ. μ.	Νέφη 9 ὥρα μ. μ.	Ὅρια τῆς θερμότητος. Ἐλάχιστον.	Ὅρια τῆς θερμότητος. Μέγιστον ἐντῇ σκιᾷ	Ὅρια τῆς θερμότητος. Μέγιστον ἐν τῷ ἡλίῳ.
1	13	749.5	748.9	750.1	21.9	24.4	21.9	61.08	53.28	53.06	ΒΔ. 2	ΒΔ. 2	ΒΔ. 1	1	1	0	18.4	27.0	41,0
2	14	751.9	751.5	753.1	22.7	24.2	20.4	70.42	70.66	70.42	0	Δ. 2	Δ. 1	0	2	1	17.4	26.7	34.3
3	15	754.3	753.2	754.0	22.5	24.9	21.1	68.67	55.42	55.96	0	Α. 2	ΒΔ. 1	0	1	0	17.6	27.1	32.4
4	16	755.3	754.0	755.3	23.0	26.2	22.8	59.52	54.22	57.82	ΒΔ. 2	ΒΑ 2	ΒΑ. 1	0	0	0	19.5	27.5	33.3
5	17	755.6	754.9	755.8	24.6	27.2	24.4	58.28	55.23	51.13	ΒΔ. 3	ΒΑ. 3	ΒΛ 1	0	0	0	19.6	28.0	34.9
6	18	754.8	754.3	754.6	25.7	27.8	24.2	43.97	46.72	47.93	ΒΑ. 3	ΒΑ. 3	ΒΑ 2	0	0	0	20.3	29.0	33.7
7	19	753.5	752.7	752.2	25.0	28.0	24.8	57.15	44.57	51.84	ΒΔ. 1	ΒΑ. 2	Β. 1	0	0	0	21.6	28.5	36.9
8	20	750.8	749.2	748.3	28.6	3 . 0	25.0	59.89	60.10	60.90	0	ΒΔ. 1	ΒΔ. 1	0	0	1	21.7	30.6	34.8
9	21	747.4	747.1	857.7	27.5	28.2	22,1	63.00	69.93	67.49	Ν. 1	Δ. 1	ΒΔ. 1	0	2	0	18.2	28.4	34.3
10	22	749.3	749.6	750.8	23.5	27.1	21.4	59.62	66,65	67.10	ΒΔ. 1	Ν.Δ. 1	Β. 1	0	1	1	18.1	27.6	34.8

Τὴν 9 (21) Ἰουλίου εἰς τὰς 4 ὥρας μ. μ. ὀλίγαι ῥανίδες βροχῆς.

Τὴν 10 (22) Ἰουλίου τὸ ἑσπέρας συχναὶ ἀστραπαὶ εἰς τὸν ὁρίζοντα πρὸς βορρᾶν.